

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

SEMANTİK ve KUR'ÂN'DA KADIN-HARS BENZETMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Selma KÜLÇE

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Hakkı İMAMOĞLU

Karabük
HAZİRAN/2019

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

SEMANTİK ve KUR'ÂN'DA KADIN-HARS BENZETMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Selma KÜLÇE

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Hakkı İMAMOĞLU

Karabük
HAZİRAN/2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	15
ARAŞTIRMA PROBLEMLERİ.....	18
KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	19
1. BİRİNCİ BÖLÜM	22
SEMANTİK ve KUR'ÂN	22
1.1. Dil → Düşünce → Çevre/Dış Dünya.....	22
1.2. Semantik Nedir?.....	29
1.3. Semantik Teşekkül Tarihi, Âmilleri ve Semantikle İlgili Kavramlar	36
1.3.1. Artzamanlı/Tarihi/Diachronic/Gelişmeli Semantik	43
1.3.2. Eşzamanlı/Tavsıfi/Synchronic/Durgun Semantik:	51
1.3.3. Kavram Alanı/Kavramsal Ağ/Semantik Saha	52
1.3.4. Esas Mana/İzafi Mana: Başat Anlam/Yan Anlam	55
1.3.5. Odak Kelime/Anahtar Kavram/Kök Anlam/Focus Word:	56
1.3.6. Cümle Semantiği.....	59
1.3.7. Semantik Analiz Nasıl Yapılır	68
1.4. Semantik ve İslam Dünyası	70
2. İKİNCİ BÖLÜM.....	82
حَرْث ÜZERİNDE SEMANTİK ANALİZ.....	82
2.1. el-Bakara 223. Ayetin Meali.....	82
2.2. Lügatlarda حَرْث / Diakronik Semantik Analizi	83
2.2.1. Teşbih, İstiâre ve Kısımları	84
2.2.2. Mecaz ve Kısımları:.....	86
2.3. Rivayet Ağırlıklı Tefsirlerde حَرْث.....	97

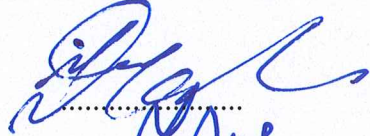

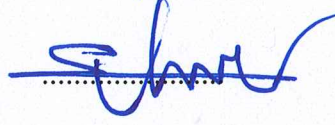
2.3.1. Sebeb-i Nüzûlde el-Bakara 223:	98
2.3.2. Rivayet Ağırlıklı Tefsirlerde حرث	104
2.4. Dirayet Ağırlıklı Tefsirlerde حرث	108
2.4.1. Klasik Dönemde:	109
2.4.2. Modern Dönemde:	113
2.5. “hars” için Genel Değerlendirme.....	116
2.6. Kur’ân’da حرث / Senkronik Semantik Analizi.....	124
SONUÇ	134
KAYNAKÇA	138
TABLolar	150
ÖZGEÇMİŞ	151

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Selma KÜLÇE'ye ait "Semantik ve Kurân'da Kadın- Hars Benzetmesi" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Dr. Öğrt. Üyesi İbrahim Hakkı İMAMOĞLU	
Danışman Üye	: Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Hakkı İMAMOĞLU	
Üye	:Dr. Öğrt. Üyesi Zeynel Abidin AYDIN	
Üye	: Dr. Öğrt. Üyesi Şükrü MADEN	
Üye	:.....

Tez Sınavı Tarihi: 05/07/2019

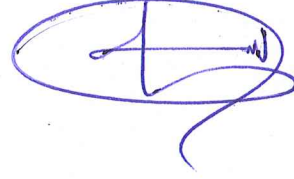
DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Selma KÜLÇE

İmza :

ÖNSÖZ

Cevâmi‘u’l-Kelîm olan Hz. Peygamber “isimlerin en doğrusu hâristir” demişti yani kâsib diye açıklar şarihler. ‘Kazanan, her an bir kazanım içinde olan, ama iyi ama kötü. Hatta boş duran insan dahi bir kazanım içindedir. Ama her an ve her saniye.’ Tez çalışmasına başlarken danışman hocam da “bu, senin yürüyüşün” demişti. Gerçekte her insan doğumundan itibaren yürümüyor muydu, kabrine ve ebediyete doğru giden yolda? Ve kimi insanın yürüme yolu çakıllı, kiminin engebeli, kiminin görece düz veya zemini yumuşak ya da sert olabiliyor. Beş yılı bulan tez yazım süreci, hayatımın engebeli ve seyyah bir dönemine denk gelmesine, kimi zaman rafa kaldırılıp vaz geçilmesine rağmen, danışman hocamın sabrı, çocuklarımın ve hadi diyen dostlarımın teşvik ve dualarıyla bir noktaya geldi.

Fakat bu tezi esas yazan veya yazdıran ise bir başkasıdır, bir olaydır. Bu hikayenin atlanması, tezi eksik kılacağı için kaydedilmelidir. Beş yıllık bu tez yazım yürüyüşünün bir beş yıl daha öncesinde geçen “bir anekdot” aktarılacaktır: Halasından okumak için İncil soran yeğene “hay hay, fakat daha önce Kur’ân mealini bir kez baştan sona okudun mu” sorusu sonucu, meal vermek üzere kitaplığa uzanan elin sahibi bir an düşünür: Karşısındaki eğitilmiş genç kız, Kur’ân’ı salt mealinden anlamak için gerekli alt yapı bilgisine sahip değildir. Çekirdek ailesinin ve okuduğu okulların da bu yönde yetersiz (hatta biraz aksi yönde) olduğu kanaatiyle hala, fikrî bir ön hazırlık yapmak düşüncesiyle yeğenine bir soru yöneltir: diyelim ki eline aldığın bir metinde şöyle bir cümle okudun: “kadınlar sizin tarlanızdır” ne düşünürsün? Gelen tepkili cevap halayı panikletir. Çünkü genç kız, “bu nasıl bir söz” diyerek, bir yandan utanmış bir yandan bu ifadeyi aşağılayıcı bulmuştur. Hala, “bi dakika, bu sözü söyleyen, evet erkeklere hitaben söylüyor ama söyleyen kişi; kadınlara karşı şefkatli, onları kollayan, durumlarını iyileştirmek isteyen, haklarını savunan iyi ve güçlü biri, bu sözü bir de bunu dikkate alarak oku lütfen! Şimdi biraz düşün hadi, bakalım neler gelecek aklına.” der evinin kütüphanesi önünde, hemen ayaküstü yapılan sohbet esnasında. Jeofizik yüksek mühendisi olan genç kızın alanıdır tarla ve toprak, o bir deprembilimcidir. Parlak zekâsı ve duyarlı kalbiyle sesli düşünmeye başlar. Hala ise şaşkınlık ve hayranlıkla dinler yeğenin gönlüne akıp diline gelenleri. Çünkü şimdiye dek okuduğu onca tefsirin hiçbirinde bu minvalde bir şeyler okumamış, kendisi de düşünmemiştir. “Tarla insanın yaşam kaynağı olan yiyeceklerinin çıktığı alandır,

öyleyse kadınlar da sizin yaşam kaynağınızdır, kıymetlinizdir denilmek istenmiş olabilir.” Güzel, başka ne olabilir? “Tarlaya ne ekersen onu biçersin, acı biber tohumu ekip tatlı biber alamazsın, maydanoz tohumu ekip marul deremezsin. Şu halde kadınlara da ne verirseniz size onun devamını ve fazlasını vereceklerdir. Acı sözle, aşağılamayla, saygısız, sevgisiz, söz ve uygulamalarla hareket ettiğiniz kadınlarınızdan tatlı söz, sevgi, saygı göremezsiniz. Vefasız teşekkürsüz davranışlarınızın sonucunda vefasızlık gördüğünüzde bu çok normaldir çünkü onlar sizin tarlanızdır, sizin ektiklerinizdir onlardan gördükleriniz.” Harika!! Başka başka? “Bir de emek lazım, tohumu ekip bırakmıyoruz. Tohum ekmenin arkasından sulamak, çapalamak, bakımını yapmak yani emeğe devam lazım ki iyi ürün alınabilsin. Kadınlarınıza verdikleriniz sonrası hemen sonuç beklemeyin, arkasından gerekli ‘emeğe yatırım’a ve ‘sabr’a devam edin ki verdiğinizin sonucunu görebilesiniz.” Zahmetsiz rahmet, emeksiz yemek olmuyordu, öyle ya! Ve ilişkiye yatırım diye ifade edilen bir gerçeğin başka bir dille, sanayi ve teknoloji dönemi öncesindeki “tarım toplumuna ait dönemin dili” ile kelimelere dökülmüştü. Ve bu dili, toprağın/yerkürenin dilinin eğitimini alan bir genç kız duymuş, anlamış ve yorumlamıştı. (Diyalog mealen aktarılmakta ve tarafımca kelimelendirilmektedir.)

Aradan geçen yıllarda bu konu ve mezkûr ayet üzerinde düşünülmüş, yaşanmış, hissedilmiş, gözlemlenmiş ve bir birikim oluşmuştur. Belâgat ve Kur’ân ile ilintili yapılan derslerde bu anekdot konuşulmuş, olgunlaştırılmıştır. İlerleyen yaşla birlikte toplumdaki kadın konulu ayetlere genç kız ve hanımların itirazları, tereddütleri, anlama çabaları ve hüznlerine dair birikim artmış; hem onlara yardımcı olmak arzusu hem yaşam yürüyüşü bitmeden şu kubbeye belki bir hoş sadâ -diğer yandan ardında ilmî, fikrî bir sadaka-i câriye- bırakıp gitmek nasip olur ümidiyle bu konunun yazıya geçirilmesi amaçlanmıştır.

Ayrıca “Önsöz öznel olabilir” ruhsatını kullanırken aktarılanlar, her ne kadar genelde var olan akademik yazım nesnelliğine uygun görünmüyorsa da teze katkı verecek nitelik barındırmaktadır, kanaatindeyim.

Her an bir kazanım içinde bulunan insanlardan bir fert olarak, bu kez bir ayet ve bir kelime üzerinden tohum attığımı, diğer ayetler hatta hadisler ve fıkıh, kelim kitaplarında yazılanlara “kadınca bir bakış ve hissiyatla okumalar” gerçekleştirilebileceği, yorumlar geliştirilebileceği ümidindeyim. Bu tohum büyür,

büyütülürse, *inanan erkek ve kadınlar birbirlerinin evliyasıdır/velileridir/dostlarıdır* düstûru yerini bulur düşüncesi ve niyazındayım.

Yılları bulan sabrıyla, “ben tezsiz mezun olayım da bitsin bu iş” dediğimde hayır diyen, yürümeye ve yürüyüşümü sonlandırmaya teşvikten vaz geçmeyen sayın hocam İbrahim Hakkı İmamoğlu’na, bunca yıla rağmen şahsıma gösterdiği hüsn-ü niyetle nezaket eşliğindeki danışmanlığı için teşekkür ederim.

Sevgili yiğenim Tuğba Öçal’a, bu tezin ruhu ve tohumu için teşekkür ediyorum. Sevgili can kızım Sümeyye Nur’a, havlu attığım zamanlarda verdiği psikolog desteği yanında, son dakikalara sıkışan İngilizce metin çevirisi ve yorumu için candan teşekkürler. Bilgisyardaki teknik destek ve tezdeki teşvikleri için can oğlum Ubeydullah’a içten teşekkürler. Bilgisi, yorumları, teşvik ve teşci’ ile başvuru kaynağım, hocam, dostum ve kızımın manevi babası Hakan Alp’e tezdeki önemli yeri için gönülden teşekkürler. Yazmak için inzivaya çekildiğim günlerde, yaşlı annemizin bakımındaki paylaşımıyla bu tezdeki katkısını anarak, hemen her konuda yanımda olduğu gibi bu konuda da yanımda olan ve destekleyen, aile büyüğüm ağabeyim Nihat Silsüpür’e hürmet eşliğinde teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Manevi destekleri, duaları ile her birinin yeri ayrı, kardeş misil kıymetli arkadaşlarım ve kimi zaman sorularıyla beni terleten, düşündüren ve geliştirerek bugünlere vesile olan, güzel-özel tâlibelerim, iyi ki varsınız, varlığınız için hepinize tek tek teşekkür ediyorum. Leyla Saime Gürkan hocahanıma, soru mailime dönerek ilgili kitabın pdf ve sayfa numaralarıyla cömertçe yardımcı olduğu için teşekkür ederim.

Ve babama (Yaşar Silsüpür’e) ithaf ediyorum bu çalışmayı: kızına, kızıma, kız torunlarına ve genel olarak kadınlara ve hayvanata karşı taşıdığı şefkat dolu kalbine, hemen ıslanan gözlerine, az ve irfan ile konuşan diline, cömertliğine, merhametine... Raûf ve Rahîm olandan dilerim ki kızına ve kız çocuklarına olan şefkati gibi bir şefkatle Rabb Te’âlâ merhametine, şefkatine, lütfuna gark eylesin ebeden, ruhu rahmete kansın, cennette cömertçe ağırlansın, tıpkı ektiği gibi, cömertçe...

ÖZ

Semantik (anlambilim) konusunun ne olduğu, İslâmî ilimlerdeki karşılığı ile semantik-Kur'ân ilintisi ve semantiğin, kurucu metin olan Kur'ân çalışmalarında istifade ve istihdamının imkân ve sınırlarının ortaya konması yönünde değiniler içeren çalışmada, zaman zaman eleştiri ve tekliflere yer verilmiştir.

Bu bağlamda Kur'ân'ın el-Bakara 223. ayetindeki *hars* kelimesinin semantik analizi sonucu, bu ayette kadının ontolojik tanımlamasının yapılmadığı, sadece o günlerde o coğrafyada olan olaylara dair sosyolojik bir durum tespitinde bulunduğu ve soru ve sorun yönündeki birtakım ihtiyaçlara cevap niteliğinde olduğu görüşüne ulaşılmıştır. Ayetin klasik ve modern dönem tefsirlerinden alıntılara yorumlar eşliğinde yer verilen çalışmada, hars-kadın ilintisinin; dünya ve insanlık tarihindeki yeri ile algılamalarına/kavram dünyasına konu çerçevesinde değinilmiştir. Ayrıca kelimenin metafor oluşundan yola çıkılarak inceleme yapılmış, teşbihin vech-i şebahi (benzetmedeki ortak nokta) bağlamında, ayetin bu benzetme ile kadının değil erkeğin öncelikli görev ve yükümlülüğe sahip olduğuna işaret edildiği değerlendirilmiştir. Zaman zaman negatif alınmalara konu olan, pejoratif anlam ve duygu yüklü olduğu düşünülen “kadının tarlaya benzetilmesi konusu”, mukabil pozitif alınma yapılarak, hakaret değil iltifat içerdiği şeklinde bir sonuca varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın; Teşbih; Metafor; Semantik; Kur'ân; Tefsir; Tarla; Hars.

ABSTRACT

In this work in which the relationship between Semantic and Qur'an has been examined, there are some critics and recommendations as well.

In this context, as a result of semantic analysis of the word "hars" in verse 223 of the al-Bakara, it is believed that in this verse, the woman is not defined ontological but it was determined that it was a response to a number of questions and problems in those times in that geography and it was just a sociological assessment regarding to the events that occurred. In the study, which includes quotations from classical and modern exegesis of the verse, the place and interpretation of the relationship between Hars and women in history are discussed within the framework of the subject. Also, due to the fact that the word is a metaphor, in the context of "vech-i şebhi" – which means common point in the metaphor–, it is evaluated that this analogy of the verse indicates that the man has priority duties and obligations rather than the woman. The discussion about the verse where the woman is likened to the field caused resentment time to time since the verse has thought to be pejorative and filled with emotion, however, it was concluded that it contained compliments and not insults.

Keywords: Woman; Field; Hars; Qur'an; Gloss; Tafsir; Semantic; Metaphor; Simile.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	SEMANTİK ve KUR'ÂN'DA KADIN-HARS BENZETMESİ
Tezin Yazarı	Selma KÜLÇE
Tezin Danışmanı	İbrahim Hakkı İMAMOĞLU
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	05.07.2019
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	KABÜ SBE/Karabük
Tezin Sayfa Sayısı	153
Anahtar Kelimeler	Kadın; Teşbih; Metafor; Semantik; Kur'ân; Tefsir; Tarla; Hars.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	SEMANTİK ve KUR'ÂN'DA KADIN-HARS BENZETMESİ
Author of the Thesis	Selma KÜLÇE
Advisor of the Thesis	İbrahim Hakkı İMAMOĞLU
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	05.07.2019
Field of the Thesis	Basic Sciences Department of Islam
Place of the Thesis	KABÜ SBE/Karabük
Total Page Number	153
Keywords	Woman; Field; Hars; Qur'an; Gloss; Tafsir; Semantic; Metaphor; Simile

KISALTMALAR

b.	Oğlu
Bk./bk.	Bakınız
byy.	Basım yeri yok
çev.	Çeviren/Tercüme eden
c.	Cilt
İ.Ö.	İsa'dan/Milâttan önce
İ.S.	İsa'dan/Milâttan sonra
nşr. / thk.	Neşreden, Tahkik eden
ö.	Ölüm, vefat tarihi
sy.	Sayı
ts.	Tarihsiz
v.dğr.	Ve diğerleri
vd.	Ve devamı
y.y.	Yayıncı yok
Yay.	Yayınları

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu, İslam inancının ana kaynağı Kur'ân'a göre halife olarak yaratılıp yeryüzüne gönderilen varlığın iki türünden biri olan kadının, istiâre yoluyla "hars" şeklinde nitelendirildiği el-Bakara suresi 223. ayetidir. Buradaki hars/tarla/ekin ile kastedilenin ne olabileceği bağlamında, kadına karşı hakaret midir, iltifat mıdır, yoksa salt bir durum değerlendirmesi midir noktasını anlamak, bunu da semantik bir metod ile yapmaya çalışmaktır.

Birinci bölümde genel hatlarıyla ele alınan semantik analizin; dil-düşünce çerçevesinde değerlendirilmesi, tanımını, alt başlıkları, teşekkülü, İslâmî ilimlerdeki karşılığının ne olabileceği, dinî ilimlerde özellikle tefsir ilminde istifade edilebilir yönlerinin olup olmadığı, Kur'ân'da, kadın konulu ayetlerde uygulamanın imkânı, bundan elde edilebileceklerin neler olduğunun kritik edilerek tartışılması da araştırmanın konusu dâhilindedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kur'ân'da yer alan ayetlerin bazısında, kadına dair söylemlerin bugünün dünyasında yaşayan insanlar, özellikle kadınlar tarafından zaman zaman aşağılayıcı ve incitici bulunduğu bir iddia halinde vâkıadır. *Bu algı ne kadar haklılık ve gerçeklik barındırmaktadır* sorusunun cevabı görece/izâfî olmakla beraber, ayetler genel hatlarıyla kendi sosyolojisi içinde, bâhusus metninde mevcut kelimeler açısından, semantik analiz yöntemiyle değerlendirildiğinde, algının aksi yönde değişebildiği görülmüştür. Zamanın akışı içinde ve uğradığı coğrafyaların, kültürlerinin dokunuşlarıyla kadına yüklenen bireysel/sübjektif anlam ve anlamlandırmaların bulunduğu herkesçe kabul edilebilecek kaziyelerdendir. Tüm bu olumsuz etkileri bir müddet kenara bırakarak; kelimelerin dünyasına derinlemesine (diachronic) ve enlemesine (synchronic) bakmak suretiyle, şimdiye dek görülenlerin/söylenenlerin dışında neticelere ulaşma umudu barındıran çalışma, el-Bakara 223. ayetten mezkûr yöntemle, Kur'ân'ın kadına dolaylı da olsa bir kıymet biçtiğinin anlaşılabilceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, sonuç itibariyle şu sorulara da cevap aramaktadır: Alışlagelen kadın imajı/bilgisi dışında Kur'ân'ın bize başkaca bir şeyler söylemiş olma ihtimali var mıdır? Ayetler sadece indiği dönemde ve oradakilerin anladığının ötesinde bugünün

insanlarına farklı çağrışımlarla, çok daha başka mesaj ve öğütler veriyor olabilir mi? Kadını tarlaya benzetmek hakaret midir, iltifat mıdır, yoksa salt bir durum tespiti midir?

Bugünün dünyasında olumsuz bakış açılarıyla yorumlanan rivayetleri ve ön kabulleri dikkate almayarak, bizzat Kur'ân'da geçen kelimelerin kendisinden anlam ve sonuç elde etme gayreti, tezin önemini ifade eder nitelikler arasındadır. Kur'ân'ın kelime ve kavramlar dünyası, bu ilahi metni anlama gayretinde olan özneye, eşyayı (her şeyi) ve hakkında ihtilaf edilegelen kadına dair konuları anlamlandırma ve çözüme kavuşturma çalışmalarında gerekli doneleri büyük oranda vermektedir.

Kimi mahfillerde kadının tarlaya benzetilmesi sebebiyle *Kur'ân'ın kadını cinsel obje ve nesil üretim malzemesi görmek suretiyle nesneleştirerek, son derece çirkin bir aşağılamaya mâruz bıraktığı* iddiası sevkiyle, feminizm üzerinden ateizme geçme vakalarının son yıllarda artarak dillendirilmesi ve bizzat gözlemlenmesi, bu çalışmanın hem ilmî açıdan hem Kur'ân'a inananlar açısından önemini ortaya koyan diğer bir sebeptir.

Mamafih Kur'ân'da kadına dair ortaya konmuş çalışmalar arasında semantik açıdan ve özellikle *tarla* metaforu üzerinde bu denli detaylı bir çalışma görülememiş olması bu tezin ehemmiyeti bakımından bir diğer öge kabul edilebilir. Aşağıda bu teze en yakın duran üç örnek ele alınmış, yapılan çalışma ile bağlantıları yönünden değerlendirilmesi yapılmıştır.

1-Dinler tarihi açısından yapılan bir incelemede kadın ve toprak ilintisi üzerinden tarihteki tanrıça ve kadının değeri konusunun el-Bakara 223. ayetle bağlantılı olarak işlendiği bir tebliğ çalışması mevcuttur.¹ Aynur Çınar tarafından “Dinî Tarihte Kadının Toprak Ana’dan “Tarla”ya Dönüşümünün İslam Geleneğine Yansımaları: Bakara 223. Ayet Örneği” adıyla hazırlanan metinde, zaman zaman bu tezin konu edindiği noktalarla kesişen konular yer almakla beraber, teşbihin incelenme detayında burada değinilecek hususlara yer verilmediği, yazarının da ifade ettiği üzere

¹ Aynur Çınar, “Dinî Tarihte Kadının Toprak Ana’dan “Tarla”ya Dönüşümünün İslam Geleneğine Yansımaları: Bakara 223. Ayet Örneği”, *Uluslararası İslam ve Kadın Çalıştayı 2018 Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 95-128.

kendi branşı (Felsefe ve Din Bilimleri) açısından çalışıldığı görülmüştür. Zaman zaman bilgi ve yorumlarından istifade edilmiş, gerekli atıfta bulunulmuştur.

2-Diğer bir çalışma Hidayet Aydar tarafından “Kur’ân’daki Teşbihlerden Kadınlarınız Sizin Tarlalarımızdır...” başlığıyla yayınlanmıştır. Doğrudan teşbih hakkındaki tefsir ve kitap alıntılarıyla oluşturulmuş, edebî üslûp ile kaleme alınmış bir makaledir.² Farklı, yeni bir söylem ve yorum görülememiş olmakla birlikte, bireysel tecrübe ve derlemelerin yorum kabul edilmesi halinde alıntıya yer verilebilir görülmüştür.

3-Tefsir çerçevesinde yazılmış diğer bir makale, Necdet Çağıl’a aittir. “Kutsal Metinler Cinsel Sapmaların Referansı mı Bahanesi mi?” başlıklı çalışmada, ayette yer alan edatın (أني ennâ) çok anlamlı ve yoruma açık oluşundan yola çıkılarak varılmış tercihlerin, fikhî, tıbbî ve sosyal ahlak açısından değerlendirilmesi yapılmış; var olan teşbih, ayetin sebab-i nüzûlü dışına çıkılmadan anlaşılıp yoruma tabi tutulmuştur.³

Sonuç itibariyle kadın-tarla metaforu üzerinde, bizim uyguladığımız şekliyle, semantik analiz ve belâgat tahlilinin meczedildiği bir çalışmaya ulaşılamamıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, bilimsel araştırma yöntemlerinin iki ana başlığından biri olan “niteliksel” yani mantıksal/kuramsal çıkarımların, “tarihsel ve betimleme türü” kullanılacaktır. Bu bağlamda araştırmaya konu olan materyalin, yazılı ve tarihi bir metin olması hasebiyle, semantik analiz yönteminin ‘diakronik’, ‘senkronik’ ve ‘kavram alanı’ alt başlıklarından istifade edilen bir inceleme yapılacaktır.

Bu bağlamda;

-Dil, düşünce, anlam, anlama ve semantik nedir, alt bölümleri ve ilgili terimler nelerdir? Niçin semantik ihtiyacı duyulmuştur, tarihî teşekkülü ne yönde ilerlemiştir? İslam dünyasındaki mukabil gelişim ve dinî ilimlerdeki karşılığı ne olabilir? Tefsirdeki yeri nedir veya ne kadar yer verilmelidir? Bu sahada yapılmış ne tür çalışmalar

² Hidayet Aydar, “Kur’ân’daki Teşbihlerden Kadınlarınız Sizin Tarlalarımızdır...”, *Kur’ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* sy. 3 (1998): 52-58.

³ Necdet Çağıl, “Kutsal Metinler Cinsel Sapmaların Referansı mı Bahanesi mi?”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sy. 28 (2007): 53-88.

olmuştur gibi sorulara ihtiyacı karşılayacak miktarda, detayı ilgili sahanın dilbilim uzmanlarına bırakılarak, çalışma çerçevesinde cevap vermek birinci bölümü oluşturacaktır.

-Kadınla ilgili araştırmalarda önemli ve dikkat çekici bulunan ve köşe taşı niteliğindeki kelimelerden birini içeren ayetin, yani el-Bakara 223 nolu ayet-i kerimenin birkaç eserden meali verilecektir.

-Sonrasında seçilen kelimenin diachronic yapısını incelemek adına; Arap dil-edebiyatına ait kaynak niteliğindeki lügatlardan etimolojik bilgilere ve şiirlere müracaat edilecektir.

-Akabinde en eski ve temel başvuru kaynağı Taberî'den sebab-i nüzûl rivayetleri; arkasından bazı rivayet tefsirlerinden alıntılar ile takiben, ilk ve son dönem dirayet tefsirlerinden -özellikle ayetteki seçilen kelimeye dair- yorumlara, değerlendirmeler eşliğinde yer verilecektir.

-Bir sonraki adımda, üzerinde çalışılan kelimelerin synchronic durumuna geçilerek, kavram alanı/anlam ağı oluşturulacak, Kur'ân'ı bir bütün halinde görme çabası serdedilecektir.

Her bölümde ve yeri geldikçe kimi alıntılara yorumlar; iddia, itiraz ile teklifler eklenebilecektir.

Semantik hakkında genel bilgi içerikli metodolojik kitaplarla beraber dilbilim kitapları, makale ve tezler kaynak olarak kullanılacaktır. Başvuru kaynakları olan lügatlar, tefsirler, vücuh-nezâir kitapları yanında, yakın tarihlerde yapılmış konuyla ilintili tez ve makaleler de çalışmayı besleyecek, büyütecektir.

Çalışma usûlü, –asırlar boyu uygulanan diğer yöntemlere nispetle- yeni olduğu içindir ki, tefsirde kullanımını içeren hemen tüm çalışmalarda giriş seviyesinde de olsa semantik üzerine az ya da çok bilgi verilerek başlanmakta, akabinde bu yöntemin uygulanacağı kelimelere geçilmektedir. Bazen bir tek kelimenin ele alınarak bir tez bitirilmesini mümkün kılacak genişlikte anlam alanı olan kavramlar üzerinde çalışılırken; bazen de bir anlam grubuna ait kelimeler üzerinde inceleme yapıldığı görülmektedir. Bazen de yöntemin kendisi ele alınarak İslâmî ilimlerden biriyle karşılaştırılarak tartışılmaktadır. Birkaç örnek vermek yerinde olacaktır: 1- Sabri

Erdem, “Tabsireye Semantik Yaklaşım” Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1988. Sait Yazıcıoğlu danışmanlığında yapılan tezde, İmam Nesefî'nin (ö. 508/1115) kelam ilmine dair Tebsiretü'l-Edille isimli eseri üzerinden yani ‘kitap üzerinden semantik bir çalışma’ ortaya konmuştur. Ulusal Tez Merkezi kayıtlarına giren, dinî ilimlerde ortaya konmuş, semantik konulu ilk tezdır. 2- A. Bülent Ünal, “Semantik Açından Kur’ân’da Hilafet Kavramı” Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1990. Ethem Ruhi Fırlalı danışmanlığında tek bir kavram çerçevesinde yapılmış semantik çalışmasıdır. 3- Yusuf Doğan, “Hadislerde Kamu Hukuku Kavramlarının Semantik Tahlili” Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 1997. Salahattin Polat danışmanlığındaki tezde, tefsir dışında ilimlerde yani fıkıh ilmiyle beraber, hadis ilminde geniş bir konuya ait kavramların, genel çerçevesi üzerinden öz olarak semantik tahlile tabi tutulduğu ve semantik sahalarının şema ile çalışıldığı görülmektedir. 4- Ali Galip Gezgin, “Tefsirde Semantik Metod ve Kur’ân’da Kavm Kelimesinin Semantik Analizi” Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi 1999. İsmail Yakıt danışmanlığında hazırlanan tezde semantik konusuyla ilgili geniş bir bölüm yer almış, detaylı bir kelime semantiği çalışması yapılmıştır. Çalışma daha sonra kitap haline gelmiştir. Bu tezde kendisinden çokça istifade edilmiştir. 5- Hasan Yılmaz, “Kur’ân Kelime ve İfadelerini Anlamada Kavram Tefsiri ve Semantik Analiz Yöntemi” Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2003. Şükrü Arslan danışmanlığıyla, kavram tefsiri, konulu tefsir ve semantik analiz yönteminin karşılaştırılmasının yapıldığı bu çalışmada, semantik analiz yönteminin Kur’ân’a uygulanabilirliği yönünde ilke ve tekliflerin de öne sürüldüğü görülmektedir. 6- Nermin Akça, “Vahiy Geleneğinde A B D Kökünün Semantik Açından İncelenmesi” Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2004. Merhum Salih Akdemir’in danışmanı olduğu bu tez, bir kavramın üç mukaddes kitapta senkronik semantik yöntemiyle analiz edildiği örneklerdendir. 7- Mahmut Sami Çöllüoğlu, “Kur’ân-ı Kerim’de K D Y Kökünün Semantik İncelenmesi” Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2010. Salih Akdemir danışmanlığında Kur’ân ve sözlükler çerçevesinde yapılmış bir semantik analiz bulunmaktadır. 8- Özden Kanter Ekinci, “Râğıb İsfahânî'nin Kelam Anlayışı: Kelamda Semantik” Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2011. Danışmanı Ahmet Akbulut’tur. Semantik analizin tefsir dışındaki diğer temel İslam bilimlerinde de kullanıldığı örneklerdendir. 9- Ahmet Özdemir, “Kur’ân-ı Kerim’de SLM ve SLH Köklerinin Semantik İncelenmesi” Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2013. Danışmanlığını Salih Akdemir’in yaptığı bir anlam grubuna ait iki kelime kökünün ele

alındığı tez türündendir. 10- Salih Öğretici, “Semantik Açısından Tefsirlerde İrade Kavramı” Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2015. Şahin Güven danışmanlığını yapmıştır. 11- Mustafa Keskin, “Kur’ân’da H K M Kökünün Semantik Analizi” Doktora tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2017. Danışman Şehmus Demir’dir. 12- Esra Erdoğan, “Kur’ân’da Geçen Rab ve İlah Kavramları Üzerine Semantik Bir İnceleme” Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2018. Esra Gözeler danışmanlığını yapmıştır. 13- Halil İbrahim Kahraman, “Sabır Kavramının Semantik Tahlili” Yüksek Lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2018. Danışmanı Fatih Tok’tur. 14- Hasan Çetinel, “Dinî Kavramların Semantik Analiz Yolu ile Öğretimin İmkan ve Sınırları” Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018. Danışman Muhiddin Okumuşlar. 15- Mukhammad Yusuf Sharipov, “Fahrettin Râzî’nin Amma Cüzü Tefsirinde Semantik Olgular” Yüksek Lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi, 2018. Danışman İhab Said İbrahim İbrahim’dir. 16- Ramazan Ünsal, “Yahudi Kutsal Kitabı, Yeni Ahit ve Kur’ân-ı Kerim’de r d y kökünün Artsüremli İncelenmesi” Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2018. Danışmanlığı Mesut Okumuş’a aittir. Bunların dışında da pek çok çalışma yapılmış, farklı yönleriyle “semantik analiz” üzerinde emek ortaya konmuştur. Fakat semantik analiz çalışması ile kadın ve Kur’ân ilintili yapılmış herhangi bir çalışma görülememiştir.

ARAŞTIRMA PROBLEMLERİ

Evrende küçük bir gezegen olan dünyanın bir bölgesinde ve tarih içinde bir zaman diliminde gelmiş olan ilahi vahyin “evrensel” olması; inişi esnasında bir ‘sözlü/hitâbî kelam’ iken sonradan ‘yazılı/kitabî kelam’a dönüşmesi; bu kitapta geçen tüm ifade ve kelimelerin sadece o gün ve o coğrafyadaki insanlara bir şeyler söylemekle yetinmeyip, asırlar sonra ve uzak diyarlardaki insanlara da ileticeği evrensel mesajları içinde barındırmasını gerektirir. Vahiy ürünü olan bu kitabın tüm kelimeleri –yüzyıllardır inananlarının da ifade ve iman ettiği üzere – çok yönlü olması, muciz özellikler taşıması hasebiyle yakından incelenmeyi hak etmektedir.

O günlerde ve o coğrafyada herhangi bir sıkıntıya yol açmayan bir ibare/ifade, sonraki zamanlardan birinde ve bir başka coğrafyada farklı ve aksi yönde anlaşılabilmiş, hatta evrensel mesajının zıttı yönde anlayış ve inanışlar eşliğinde

uygulamalara sebebiyet vermiş ise burada bir problem var demektir. Söz gelimi tarla, ekin nesnesini kadın için kullanmanın pejoratif bulunduğu şeklindeki bir iddianın gündem bulduğu görülebilmektedir. Bu tez içeriğinde, son yüzyılda hassasiyet kazanan “kadın” konusuna, kelimelerin ince ve derin dünyasından bakıldığında, yaygın kanaatin aksine lehte birtakım mesajlar bulunabileceği savıyla harekete geçilmiş, Kur’ân’ın kadını küçümseyen mesajlar içerdiği iddiasıyla Allah’ın kadın kullarının, ona karşı olumsuz ithamlarda bulunma problemini giderecek birtakım fikirler geliştirmeye çalışılmıştır.

Türkçedeki “ne ekersen onu biçersin” atasözünü, ayette geçen *tarla* kelimesinin işareti kabul eden çalışma, “yuvayı dişi kuş yapar” atasözünü bu bağlamda cerh edilebileceği düşüncesi taşımaktadır. Yine çalışma, ayetin zâhirde evvel emir hitap ettiği düşünülen erkeklere, “Müslüman bir toplumda erkeğin, kadınla ilişkilerindeki rolü, etkisi ve sorumluluğu -kadından- daha fazla ve önceliklidir” anlamında bir işaretinin/îmâsının bulunduğunu savunmaktadır.

Diğer yandan tez; kimi ayetlerde birtakım problemlere kaynak olduğu düşünülen ifadeler üzerinde, geçen yüzyıllar içinde İslam âlimleri ve düşünürlerinin eksik kaldığı iddiasını dile getirerek, ispat etmek üzere örnekler vermekte, eleştiri ve savunu geliştirme denemesi yapmaktadır

KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Ülkemizde yapılan tefsir çalışmalarına son yıllarda katıldığı görülen semantik analiz yöntemiyle Kur’ân’ı anlama çalışması, kitaplar, makale ve benzeri çalışmalar yoluyla yaygınlık kazanmaktadır. Buna sebep olan, yöntemin yeniliği, yaygınlık kazanması ve popülerliği yanında, belki ondan daha önemli olanı, öznellikten çok nesnellığe, sübjektif yaklaşımdan çok objektif yorumlamalara araştırmacıyı zorlamasıdır.

Semantik, dilbilimi içinde dahi yeni ve üzerinde hala uzlaşılammamış yönleriyle oldukça geniş bir konudur. Terim olarak çıktığı kaynak olan Batı dünyasında da tanımında ve tasnifinde yer alan alt başlıkların zaman içinde değiştiği, ilaveler yapıldığı vakidir. İslâmî ilimlerdeki karşılığı üzerinde ise araştırma ve tartışmaların henüz yeterli ve netleştirilmiş bir düzeyde olmadığı, ilke vaz’ı, çerçevesinin çizilmesi

ve şartlarının ortaya konması için daha fazla -çalıştay türü- ortak çalışmalara ihtiyaç olduğu bu çalışma esnasında gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, İslam Nazariyatı Araştırmaları Merkezi tarafından birincisi 2018 aralık ayında gerçekleştirilen “Anlam Çalıştayı”nı, bu sahada yapılmış ortak bir çalışma olarak kayda geçirmek gerekir. Felsefe, Mantık ve Dilbilimleri gibi bilimsel sahalarda yer verilen ve çalıştaylarda başlık açılan “semantik/anlambilim” ise; dinî ilimler açısından ve dinî metinler üzerinde kullanımı cihetiyle ihtiyaç duyulan çalışmalar kapsamında istifade edilebilir olsa da yeterli görülemeyeceği tarafımızca düşünülmektedir. Bu ve benzer nitelikteki dilsel konuların detaylarını, alanın esas sahipleri olan dilbilim uzmanlarına bırakıp, tefsir ilminin ve özellikle bu tezin ilgisi dahilinde olan kısmıyla yetinilmesi tercih edilmiş, kapsam alanı sınırlandırılmıştır.

Çalışma esnasında karşılaşılan zorluklardan birisi, konunun ana aktörünün kadın oluşudur. Zira günümüz dünyasında ve hassaten bu çalışmanın yapıldığı coğrafyada, çağdaş değer yargılarının oluşturduğu normların etkisi hatta tazyikiyle, – farkında olarak veya olmayarak- kültürel ve duygusal baskısı altında kalmak suretiyle düşünen ve hislerine yön veren insanların karşısında ‘kadın’ mevzusunda konuşmaya başlayan çoğu kişinin zaman zaman içine düştüğü durum, iki uçta kalmaktır: Batı’dan gelen esintilerle feminizm malum mantalitesi içinde, alıngan ve biraz da hırçın (aggressive/militant), duygusal, öznel bir dil/düşünce geliştiren eleştiri cephesi bir ucu oluştururken; Kur’ân’ı ve Din’i mahcubiyetten kurtarmak istercesine, savunmacı (defensive) bir dil ile yaygın yargıları, klişeleşmiş cümleleri tekrar ederek ‘aslında din/İslam dini kadına çok değer veriyor vb.’ söylemlerde bulunmak ve bunu ispat etmek için zorlama yorumlara sığınmak diğer ucu teşkil etmektedir. Çalışma esnasında araştırmacı iki uçtan uzak kalmaya özen göstererek ilerleme ve sonuca ulaşma noktasında kimi zaman güçlüklerle karşı karşıya kalmıştır.

“Gerçekten de amacımız barış olduğu zaman, savaşı anlamsız kılmanın yolu, karşı silahlar üretmek değil; tümüyle silahlardan arınmış bir dünya kurmaya cesaret etmektir.”⁴ cümlesinden ilhamla: Günümüz tarihselliğinde ve içinde yaşadığımız coğrafyada konu kadın olunca, (kadın-erkek kavgasında) taraflara argüman oluşturmaktan, taraflardan birinin (mesela kadınların) eline tahta silah vermek veya

⁴ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın* (İstanbul: Metis Yayınları, 2016), 217.

teselli kabul edilmeye teşne cümleler sarf etmekten kaçınırken, diğey yandan ilmî kriterlerde objektif bir çalışma ortaya çıkarmanın imkânsız dereceye yakın bir zorluk içerdıği fark edilmiştir.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

SEMANTİK ve KUR'ÂN

1.1. Dil → Düşünce → Çevre/Dış Dünya

Malum olduğu üzere insan, “hayvân-ı nâtık” (konuşan canlı) nitelendirilmesiyle diğer canlı türlerinden ayrılır. Konuşmak ve konuşmanın öncesinde olmazsa olmazı olan gözlemlemek, düşünmek, anlamak eylemleri insanı insan yapan ana unsurlardandır. Evreni, çevresini, objeleri, olguları, kendisini, insanları gözlemleyen, düşünen ve anlamaya çalışan insanın yolu sözlü ya da sözsüz iletişime düşer. Dilbilim, bu ihtiyacın disipline edilmiş halde karşılanması saikiyle doğal olarak ortaya çıkmıştır.

Rum suresi (30) ayet 22 de Allah'ın ayetlerinden olarak ifade edilen, ‘insanların dillerinin birbirinden farklı olması’ üzerinde düşünülmei gerekli kılan bir özelliktir.

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالاخْتِلاَفُ اَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَاوِنِكُمْ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لآيَاتٍ لِّلْعٰلَمِيْنَ

Diyanet Vakfı Meali:

“O'nun delillerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için (alınacak) dersler vardır.”

Muhammed Esed Meali:

“Göklerin ve yerin yaratılması, renklerinizin ve dillerinizin farklılaştırılması (da) O'nun alametlerindedir: bunda, kuşkusuz, [fitrî] bilgiye (anlama ve kavrama yeteneğine) sahip insanlar için dersler vardır!”⁵

Mustafa Öztürk Meali:

“Göklerin ve yerin yaratılışı, dillerinizin/lisanlarınızın ve ten renklerinizin farklı olması da O'nun sınırsız kudretinin göstergelerindedir. Şüphesiz bunlarda da hak ve hakikati idrak eden kimseler için dersler ve ibretler vardır”⁶

⁵ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), 824.

Dil ve düşünce arasındaki ilişki üzerine açıklamalarıyla tanınan Ludwig Wittgenstein (1889-1951) meşhur "*Tragtatus*" isimli eserinde insanın, her anlamın dile getirilmesini temin eden diller kurma kabiliyetine sahip olduğunu ve insanın tek tek seslerin nasıl çıktığını bilmeksizin, hatta her sözcüğün nasıl ve neyi imlediği konusunda bir fikri olmaksızın konuştuğunu belirtir ve dilin karmaşıklığına değinir.⁷ Her ne kadar günümüzde bu ve benzeri konuların araştırılması, nasıllığı üzerinde bilgi edinilmesi sıradan bir eylem olarak görülse de, durup düşünülmesi bir özellik olduğu aşikârdır. Ki bu sebeple olsa gerek, Kur'ân bu olguyu 'âyet' ismiyle nitelendirerek bilgi sahibi olanların ders/işaret/ibret alacaklarını tekitle beyan etmiş ve konuya dikkat çekmiştir.

Türk diline ve genel çerçevede dile dair yazılmış, modern dönemin önde gelen eserlerinden biri olan *Her Yönüyle Dil –Ana çizgileriyle dilbilim-* kitabının girişinde Doğan Aksan (1929-2010) şunları kaydeder: "Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sınırlarını bugün de çözemediğimiz büyümlü bir varlıktır."⁸ Dil ve ilintili konular, biraz derin düşünüldüğünde gerçekten de sıradan şeyler olmayıp hakiki anlamda büyümlü değilse de, insanı hayrete düşürecek kadar geniş ve etkileyicidir. Aksan bir başka eserinde D. A. Cruse alıntısıyla şunu da gündeme getirmektedir: "Dilin en ilgi çekici özelliklerinden biri, sınırlı kaynaklardan sınırsız kullanımlar oluşturmaktır." "İşte dil adı verilen kuruluş böylesine karmaşık, çok yönlü, değişik düzenlerin uyumlu birleşimiyle oluşmuş bir bütündür; insan beynine dayalı bir etkinliktir."⁹

Dil-düşünce ilişkisi üzerindeki fikirleri kayda geçirilen ilk düşünürlerden Platon (ö. İ. Ö. 427-347) ruhun konuşması olarak değerlendirdiği 'düşünme' ve 'konuşma' nın aslında aynı şey olduğunu; tek farkın, ruhun konuşmasının ses olmadan gerçekleştiğini anlatmaktadır.¹⁰ Şu halde dil, ruhun sessiz konuşmalarına ses giydiren, ete kemiğe büründürüp bedenleştirendir demek yanlış olmasa gerektir.

⁶ Mustafa Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 520.

⁷ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba (İstanbul: Bilim Felsefe Sanat Yayınları, 1985), s. 45.

⁸ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 1:11.

⁹ Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2017), 18-19.

¹⁰ Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 1:53.

Ünlü Alman felsefecisi Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) ülke kültürünün ilerlemesi için verdiği savaşta dilin önemini vurgulamaya çalışırken *dil zihnin aynasıdır* demiştir.¹¹ O, sanki arzu ettiği bu ilerlemenin bir çıktısı/neticesi olarak, olgunlaşan beyin-zihin ve gönüllerden çıkan dilin, buna bir ayna olduğunu/olabileceğini söylemiştir.

Dil, düşüncenin sonucu yani dışa yansımaları gibi görünse de diğer yanda, öğrenilen ve kullanılan kelimelerin zenginliği, çerçevesi ve derinliği, düşünce dünyasını genişletmekte, adeta *düşünce, dilin sonucu* olmakta ve dil düşünceye yön vermekte, alan açmaktadır. Bu bağlamda Wittgenstein'in şu sözü hatırlanabilir: "Dilimin sınırları dünyamın sınırlarını imler."¹² Son yıllarda yapılan araştırmalarda Wilhelm Von Humboldt (1767-1835) un dili düşüncenin basit bir aleti olarak görmeyen; düşünceyi yaratan, yapıcı bir akt olduğuna, bilinenleri tasvir etmekle kalmayıp bilinmeyenleri keşfeden bir araç da olduğuna dair tezi gittikçe güçlenmekte gibi görünmektedir.

Kelimeler ve kullanılan dil, "düşünce biçimini yönlendirme" ve "tüm hayata yön verme" konusunda tartışılmaz bir paya sahiptir.¹³

Sapir-Whorf hipotezinin içerdiği "dil; düşüncemizi ve hayata bakışımızı, tüm değerlendirmelerimizi etkiler" görüşü¹⁴ mü, yoksa "çevre koşulları ve bunların getirdiği ihtiyaçlar dili belirler, biçimler" yaklaşımı mı haklıdır tartışması ve dile dair bir nice incelikli ve önemli araştırmalar bu çalışmanın merkezi dışında olmakla beraber, tefsir te'vîl başlıklı bazı konularda yardımcı olacaktır.

Beynin sol-ön tarafındaki özel bölgelerle kontrol edilen dil işlevi,¹⁵ insanoğlu için kendini ifade etmenin ve ifade edilenleri anlamının yanı sıra, o dili kullanan milletin kültürünü, tarihini, dünya görüşünü hatta âlem tasavvurunu, öğrenip anlayabileceğimiz bir sahayı temaşa ve inceleme alanımıza açar.

¹¹ Bedia Akarsu, *Wilhelm Von Humboldt' da Dil-Kültür Bağlantısı* (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1955), 30.

¹² Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 127.

¹³ Sinan Canan, *Kimsenin Bilemeyeceği Şeyler* (İstanbul: Tuti Kitap, 2015), 16.

¹⁴ Edward Sapir (1884-1939) ile öğrencisi Benjamin Lee Whorf toplumsal dilbilim üzerine yaptıkları çalışmalarda ortaya koydukları bu hipotez: Linguistic Determinizm olarak da ifade edilmektedir. Türkçe'ye kültürel izafiyet, dilsel görecelik adlarıyla çevrilebilir. Geniş bilgi için bkz. Ali Güven, "Toplumsal Dilbilimin Kapsam Alanı", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* sy. 13 (2012): 56.

¹⁵ Canan, *Kimsenin Bilemeyeceği Şeyler*, 17.

İnsan, hangi coğrafyada, ırkta, dinde olursa olsun, insan olarak var olması sonucu Batı'da da Doğu'da da anlama çabaları ortaya koymuş ve çeşitli anlama biçimleri/ akımları meydana getirmiştir. Dış dünyadan düşünceye, düşünceden dile doğru yapılan anlama serüveni, dış dünyaların farklı olmasının doğal bir sonucu olarak her bölgede ayrı bir şekilde düşünce ve dil ortaya çıkarmıştır.

Şu halde bir dilin kelimeleri, genel geçer bir dünya gerçeğini ortaya koymaktan çok, o dili konuşan toplumun ilgi ve alakalarını yansıtmaktadır. Dünya genelinden kısa birkaç örneğe bakıldığında dahi bunu açıkça görmek mümkündür. Antropolog Benjamin Lee Whorf'un (1897-1941) tespitlerine göre: Eskimolar karın yağma anındaki durumu için bir kelime, yerde duran kar için ayrı, ev yapmada kullandıkları kar için ayrı kelime kullanmakta iken; uçan nesnelere atıfta bulunmak için sadece tek bir kelime ile yetinmekte. Uçan nesne ister kuş ister uçak ister insan olsun fark etmemektedir.¹⁶

Konuyla ilgili İsmail Yakıt (1950-) ise örneklerle şu hususa dikkat çeker: Türkçe nasıl at-yay-ok dili ise, Grekçe, denizcilik ve balıkçılıktan, Arapça da deveden yana örneği bol olan bir dildir. "Semantik için son derece önemli olan kelimelerin etimolojisi aynı zamanda o kavmin öz kültürünü de yansıtır. Mesela eski dilcilerin şu sözü meşhurdur: Arapça deve dilidir. Deveden örneği olmayan bir kelimenin muarrab ([sonradan] arapçalaşmış, yabancı [kökenli]) olduğu düşünülebilir.¹⁷

İnsan-çevre-dil üçlüsünün doğal sonucu olan bu olay için bir diğer çalışmada şunlar kaydedilmiştir:

Çöl hayatının devamı ve hareketi deveye bağlıdır. Arapça'da pek çok isimle anılan ve etrafında birçok adet geliştirilen deve, aynı zamanda bedevinin kalkandır. Tek hörgüçlü, sırtında 300-400 kg. lık yükü bir günde 300 km yol kat edebilen Arap devesi, sütü, eti, elbise için yünü, yakacak için tezeği ve son olarak hastalık halinde ilaç olarak idrarı ile bedevinin hayatıdır. Bütün bu özellikleriyle deve, Arap edebiyatına da geçmiştir.¹⁸

¹⁶ Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da Kavm Kelimesinin Analizi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002), 35.

¹⁷ İsmail Yakıt, "Doğru Bir Kur'ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, sy. 1 (1995): 20.

¹⁸ Andre Miquel, *İslam ve Medeniyeti Doğuştan Günümüze*, çev. Ahmet Fidan ve Hasan Menteş (Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi, 1991), 36.

Düşünen insan, doğal ve toplumsal çevresinden beslenerek, an itibariyle ve geçmiş tecrübelerden gelen birikimlerle düşünür ve bunu dillendirir. Böylece dilin kültürden bağımsız olamayacağı gerçeğiyle karşılaşılır. Zira her dil var olduğu, geliştiği bölgenin kültürünü üzerinde bulundurur ve tarih boyunca değişimlere bağlı olarak bu kültürü taşır, zaman zaman da değişim gösterir. William Montgomery Watt'ın (1909-2006) “Her dil, bünyesinde, içinde geliştiği kültür sahasının geçmişteki tecrübesini saklar” demekten kastı bu olsa gerektir.¹⁹

“İnsanı insan eden dil, toplumun da başlıca temel taşlarındandır; ulusu ulus yapan öğelerin en başta gelenidir; kültürün belkemiği sayılabilir.” diyen Aksan, dilbilim incelemesiyle o millete dair fikir edinme ötesinde güvenli bilgi edinmenin mümkün olduğunu şu cümlelerle anlatmaktadır.²⁰

Biz, dilin toplumla ve onun kültürüyle olan yakın ilişkisini daha iyi aydınlatabilmek için şöyle bir sav ileri sürmek istiyoruz: Bir ulusun yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri, dünya görüşü, çeşitli nitelikleri ve hatta tarih boyunca bu toplumda meydana gelen çeşitli olaylar üzerinde hiçbir bilgimiz olmasa, yalnızca dilbilim incelemeleriyle, bu dilin söz varlığının, söz hazinesinin derinliğine inerek bütün bu konularda çok değerli bilgiler ve güvenilir ipuçları edinebiliriz. Aynı biçimde, bir an için tek başına dili ele alarak, belli bir dilin belli bir dönemdeki bir metnini, yalnızca yabancı öğeler, yabancı etkiler açısından inceleyerek dili konuşan toplumun o süre içinde hangi dış etkiler altında kaldığını saptayabiliriz. (...) Kimi zaman bir tek sözcüğün bile bir kültür varlığı sayılan dilin en ufak birliği olarak: ulusun inançları, gelenekleri, bireylerin kendi aralarındaki davranış ve ilişkileri, maddî ve manevî kültürü üzerinde fikir verebileceğini söyleyelim.

T.D.K'nin verdiği tanımlamaya göre Fransızca kökenli olan “kültür” kelimesi, “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde meydana getirilen bütün maddî ve manevî değerler ile bunları meydana getirmede ve sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, *hars, ekin*” anlamlarındadır.²¹ Tezin ana konusunun önemli bir materyali olan *hars* kelimesinin Arapçadaki bir dönem yaygın anlamı *tarla* iken, bugünün Arap dünyasında da Türk Dil Kurumunun sözlüğünde de *kültür* anlamında kullanılmasının bir çağrışımı olarak şöyle bir yorumsal çıkarımda bulunmak mümkündür: Görgü, bilgi, eğilim ve benzeri birikimler; yoğrularak, nesilden nesile kadının genleri, sütü, eğitimi ve örnekliliği eşliğinde aktarılır. Tarla kültür ise, kültür kadınıdır; kültür oluşum ve aktarımı kadın vesilesiyledir.

¹⁹ W. Montgomery Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, çev. Mehmet S. Aydın (Ankara: Hülbe Yayınları, 1982), 47.

²⁰ Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 1:64-67.

²¹ Kültür kelimesi için <http://www.tdk.gov.tr> (18.032019).

Dil aynı zamanda bir milletin kültürel değerlerinin başında gelir ve o milletin kültürünün de aynasıdır.²²

Bedia Akarsu'nun (1921-2016) verdiği bilgiye göre: Dili kültüre bağlayan bir çerçeve içinde ilk olarak inceleyen, çeşitli diller ve millet arasında karşılaştırmalı ilişkiler üzerinde çalışmak suretiyle sistemli dil felsefesi Kur'an Wilhelm Von Humboldt (1767-1835) bir milletin karakter ve kültür seviyesinin öğrenilmesi için en iyi araç, o milletin dilidir der.²³ Dolayısıyla kültür ve karakterini geliştirmek isteyen bir millet öz diline önem vermeli, kelimelerini özenle seçmeli, sözcük dağarcığını genişletmelidir.

Mehmet Kaplan'ın benzetmesiyle: "Her millet dilini ve kültürünü asırlarca yoğurur. Bu esnada o, akan bir nehir gibi, içinden geçtiği her topraktan bazı unsurları alır. (...) Bu bakımdan her milletin dili, o milletin çağlar boyunca yaşadığı tarihin adeta özetidir."²⁴ Karşılaştığı her medeniyetten aldığı kelime ve deyimlerle zenginleşen dilin, insan ırkının birbiriyle mezc olması ve ârî bir ırkın hemen hemen mevcudiyetinin imkânsızlığı gibi; yine herhangi bir buluşun tek bir bireye her yönüyle aidiyetinin söz konusu olamayacağı gibi, bir dil de başka dillerden millet ve kültürlerden esin ve etki almadan bir başına oluşmuş olamaz. Hem çevresinden aldıklarıyla hem kendi içindeki devinimleriyle yoğrula yoğrula bugüne gelen dili/dildeki kelimeleri/deyim ve benzeri unsurları, tüm bu gelişmelerden ve tarihinden kopuk olarak anlama çabası sonuçsuz ya da eksik kalabilir.

Bizi var edenin son seslenişinin, insan dillerinden biri olan Arapça ile gerçekleşmesi ve bunun ayetlerde –ileride zikredilecek on yerde- ısrarla vurgulanması yukarda arz edilen tüm hususları göz önüne alarak bu mukaddes hitabı anlamak zaruretini muciptir. Zira Arapça olarak vurgulanması, yalnızca bir dil bilgilendirmesi değil; görüldüğü ve görüleceği üzere, dilin aynı zamanda kültür taşıyıcılığı sebebiyle Arap kültürüne dikkat ederek/çekerek bunun üzerinden Kur'an'ı okuma ve değerlendirme yapmaya, tefsir ve te'vil çabalarının ortaya konması gerekliliğine işaret etmektedir.

²² Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da Kavım Kelimesinin Analizi*, 20.

²³ Akarsu, *Wilhelm Von Humboldt' da Dil-Kültür Bağlantısı* 1.

²⁴ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1982), 187-188.

Kur’ân, Yûsuf 12/2., Tâhâ 20/113., ez-Zümer 39/28., el-Füssilet 41/3., eş-Şûrâ 42/7., Ez-Zuhurf 43/3. de ‘Arabî bir hitabe/okuma قرانا عربيا ; er-Ra`d 13/37. de ‘Arabî bir hüküm حکما عربيا ; en-Nahl 16/103. ve eş-Şuarâ’ 26/195. de لسان عربي ; el-Ehkâf 46/12. لسانا عربيا ‘Arabî bir lisan ifadeleriyle kendini vasıflayan kitap olarak, yalnızca dilinin Arapça bir dil olduğunu söyleme kastı taşıdığı düşünülemez. Bu dilin: dünyasının, çevresinin, kültürünün de bilinmesi ve hassaten dikkate alınması ile kendisinin anlaşılabilirliğini açıkça ortaya koymaktadır. Kur’ân’da kullanılan Arapçanın yani o günkü zaman diliminde ve o coğrafyada konuşulan Arapçanın; o dilin ilk muhataplarında oluşturduğu duygu ve düşünce dünyası yanında, hayatlarında ne gibi değişimlere imza attığının bilinmesi, okuyucuyu/araştırmacıyı, ilgili ayetlerdeki murad-ı ilahiyi ve hitap ettiği kitlede oluşturmak istediği dünya görüşünü anlamaya daha da bir yaklaştıracaktır.²⁵

Nitekim sahabenin Kur’ân ve Sünneti yani dini temel ve genel hatlarıyla anlamasının önemli bir sebebi de dil-dış dünya birlikteliğini yaşamaları, *Kur’ân-yaşam örtüşmesine şahitlik* etmiş olmalarıdır. Sözlü iletişime eşlik eden doğal çevre içinde bulunmaları, o atmosferi teneffüs etmeleri, vahyden maksatın ne olduğunu anlamlarını kolaylaştırdığı gibi, kendilerinden sonra gelenlere aktarmalarında da destekleyici unsur olmuştur. Hz. Peygamberin onların dilinden konuşması ve ayetlerde “kendilerine gelen rasülün içlerinden biri olduğunun ifade edilmesi, dil ve çevre; dil ve düşünce bağlamında vahiy-peygamber, peygamber-sahabe ilişkisini anlamaya yardımcı olacaktır.²⁶

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِئُبَيِّنَ لَهُمْ

“Biz her elçiyi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açıklasın”

İbrahim 14/4. ayete bu pencereden bakarak düşünüldüğünde, dilin salt kelimelerden ibaret olmayıp, çevre ve kültür ilişkisine atıfla: elçinin açıklama ve mesaj iletilerini, içinde yaşadığı ve tanıdığı kavminin kültürüne, anlam ve algı dünyasına göre biçimlendirdiği, hitap ettiği toplumun tanıdığı kelimelerle, benzetmelerle ve onların zihin dünyalarında var ola gelmiş unsurlarla ulaştırdıkları anlaşılmaktadır.

²⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’ân’ı Anlamada Semantik Yöntem”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 6, sy. 11 (2013): 117.

²⁶ İbrahim Hakkı İmamoğlu, “Celâleddî es-Suyûtî ve Kur’ân İlimlerindeki Yeri (el-İtkân Örneği)” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011), 293.

Buradan yola çıkan bir araştırmacı, artık hangi *metin* ve *hitap* olursa olsun, kullanılan dilin arka plan ve bağlamını, içinde vücut bulduğu kültür ve çevreyi dikkate almadan doğru anlama/yorumlamanın mümkün olamayacağını kavrar.

İşte semantik analiz yönteminin anlam ve önemi tam da burada öne çıkmaktadır. Zira o: dilin, çevre-kültür-tarih bağlamında ele alınmasının önemine dikkat çekerek yöntemini vermekte ve böylece nesnel yaklaşıma elverişli sonuçlara ulaşmaya yardımcı olmaktadır. Özellikle tefsir ilminde, hemen her kesimin rahatsız olduğu Kur'ân'ı “kendi doğrularını, anlayış ve beklentilerini onaylatma mercii” “istediğini söyletme aracı” olmaktan çıkaracak bir metot olma umudu barındırmaktadır.

1.2. Semantik Nedir?

Batı literatüründe *semantics* olan bu kelimenin Yunanca semaphore içinde bulunan séma dan geldiği, İngilizce karşılığının sign (gösterge-işaret) olduğu kabul edilmiştir. Dilbilimin bölümlerinden biri olarak, *anlam üzerine yapılan çalışma ve araştırmalar için kullanılan teknik bir terimdir.*²⁷

Doğan Aksan, *Anlambilim Konuları* kitabında: her ne kadar ‘anlam’ın kendisinin ne olduğu üzerinde tam bir uzlaşa sağlanabilmiş olmasa da birçok bilgin tarafından dilin anlam yönünü inceleyen bilim olarak ‘anlambilim’ in tanımlandığını anlatmaktadır.²⁸

Karşılaştırmalı olarak kelimelerin manalarıyla ilgilenen ve bu manalarda zaman içindeki gelişim ve değişiklikleri inceleyen bir ilim dalı olarak, semantik ifadesinin Türkçe karşılığı, “mana ilmi”, “anlam bilimi”²⁹ veya “anlambilim”³⁰ şeklinde oluşturulmuştur.

Dr. Nermi Uygur (1925-2005) ise, *efrâdını câmi‘ ağyârını mani‘* bir tarif sunmamakla beraber, bir felsefeci olarak semantik analiz yapacak araştırmacının

²⁷ Stephen Ullmann "Semantics (Anlambilimi)" Türk Dili Mecmuası 38, 322 (1978): 355. Frank Robert Palmer, *Semantics -A New Outline-*, *Semantik -Yeni Bir Anlambilim Projesi-* çev. Ramazan Ertürk, (Ankara: Kitabiyat, 2001), 11.

²⁸ Aksan, *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, 26.

²⁹ Komisyon, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998), 1:1937.

³⁰ Kemal Demiray, *Temel Türkçe Sözlük* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994), 40.

görevlerini şöylece sıralamakta ve fikir edinmeye/bir tanım geliştirmeye imkân tanımaktadır:

Belli bir dildeki tek tek sözlerin ne demek istediği, tarih boyunca dilin gelişmesiyle söz tanımlarında meydana gelen değişimler, sözlerdeki anlam kaymaları, anlam akrabalıkları, çeşitli dillerdeki (ya da aynı dilin çeşitli dönemlerindeki) söz anlamlarının değişik görüş açılarından karşılaştırılması gibi birçok önemli ödev, semantikçinin araştırma alanına girer. (...) Tek tek sözlerin ya da söz bağlarının anlamını hesaba katmayan bir dilbilimi düşünülemez. (...) [Semantik araştırması yapan kişi] sözlerin anlamca meydana getirdikleri alacalı öbeği, teknik deyimle anlam ailelerini, anlam alanlarını bilimce [bilimsel bir yöntemle] gözden geçirmeye koyulacaktır.³¹

Semantik ve Kur'ân' üzerine yazdıklarıyla konuyu İslam dünyasına ilk taşıyan ve önemli bir yeri olan Izutsu için *semantik*: Dili konuşma ve düşünme vasıtası olarak görmenin ötesinde, o dili kullanan milleti ve onu çevreleyen dünyasını anlamamanın, yorumlamanın imkânını bize açan, herhangi bir kelimenin değil, 'belli başlı kültürel kavramlar' olarak ifade ettiği 'anahtar terimlerinin' üzerindeki tahlil, analitik çalışmadır.³² Izutsu'nun tanımlamasında dikkat çeken iki husus bulunduğu görülmektedir: semantik incelemenin herhangi bir kelimedede yapılmadığı ve dil-dünya tasavvuru ile millet- kültür arasındaki ilişkilendirmedir. "Anahtar terimler" ile Izutsu, Kur'ân'a ait dünya tasavvurunu (Kur'ânî weltanschauung) oluşturmada önemli roller üstlenmiş kelimeleri kasteder. Bu kelimeleri belirlemenin Kur'ân üzerinde semantik analiz yapmanın bel kemiği niteliğinde olup tüm araştırmaya temel oluşturacağını, bunun yanında oldukça zor olduğunu anlatır. Anahtar kelimelerin seçiminde bireysel bakış açılarının keyfiliği sonucunda tüm çalışmanın etkilenmesi ve buna göre şekil almasının mümkün olduğuna dikkat çeker.³³ Izutsu'nun 1963'te İngilizce olarak kaleme aldığı, Süleyman Ateşin 1975'te Türkçeye tercüme ettiği, yazarının alternatif isimlendirmesini "Kur'ân Semantiği" şeklinde düşündüğü eserinde semantik için "son derece karışık...henüz tam bir tarifî olmayan... Kendi semantik anlayışını dile getireceğinden... çünkü bu konuda konuşan herkesin zaten bunu böyle yaptığından bahsetmektedir."³⁴ O yıllardan sonra dilbilim ve semantik konusunda, Doğu'da da Batı'da da doğal olarak birçok gelişme yaşanmış, netleşmenin yanında alt başlıklar açılmıştır. İleride kısa da olsa değinilecektir.

³¹ Nermi Uygur, *Felsefenin Çağrısı* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1984), 32.

³² Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan Kur'ânî Dünya Görüşünün Semantiği*, çev. M. Kürşad Atalar, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2016), 33-34.

³³ Izutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan Kur'ânî Dünya Görüşünün Semantiği*, 51-52.

³⁴ Izutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan Kur'ânî Dünya Görüşünün Semantiği*, 32-33.

Semantik Kur'an ilintisi üzerinden ülkemizdeki ilk ve özgün çalışmalarda önemli bir yere sahip olan İsmail Yakıt gözünde ise "Bir bilim dalı olarak semantik: kelimelerin anlamlarını inceler, etimolojik kökten itibaren tarih boyunca kazandığı müştakların ve anlamların analizini verir. Kelimenin hangi anlamı sonradan kazandığı, hangi anlamın çarpık ve kökten uzak olduğu böylece kendiliğinden ortaya çıkar."³⁵ Buradaki tanımlamada dikkat çekmesi gereken nokta: semantik-etimoloji arasındaki lüzûmiyet/kopmaz bağ, analize alınan kelimenin tarihine dair takip bilgisinin gerekliliği, kök anlam ile kök anlamdan uzaklaşmadaki yolculuğun kritiğidir. Ayrıca, bu tarifte *semantik* yanında *semantik analiz* tarif ve sınırlarına da değinilmiştir.

Semantik farklı bilim dallarında da ilgi gören bir alan olarak, yukarıdakilerden farklı tanımlamalara da konu olmuştur. Sözgelimi sosyolojik açıdan yapılan bir tanımda semantik şöyle açıklanmıştır: Kelimelerin manalarını, tarihi gelişmelerini, kelimelerin kullanılış yapılarını, kelimelerin insan düşüncesiyle ve davranışlarıyla olan ilişkisini inceleyen ilimdir.³⁶

Dilbilimciler, semantik ile ilgilenen yegâne uzmanlar değildir. Sözü edilen dal, özellikle filozof, psikolog, sosyolog ve mantıkçıların da ilgisini çeken bir alan olmuştur. Diğer yandan, bu alanlardaki gelişim ve açılımların, anlambilime katkıda bulunarak, içerik ve kapsamını genişlettiğini kaydetmek gerekir.³⁷ Muhtemeldir ki her bilim dalındaki gelişme bir diğerini özellikle aralarında ilinti bulunanları etkilemiş, gelişme ve genişlemesine katkıda bulunmuş ve bulunmaya devam edecektir.

Semantik yani anlambilim, dilbilimin (=linguistics) bir alt dalıdır: Dili inceleyen bilim, dilin bilimi diye kısaca tanımlanan dilbilim (=linguistics) "fonetik ve fonoloji (sesbilim), morfoloji (biçimbilgisi), sentaks (dizim bilgisi), semantik (anlambilim), leksikoloji (sözcükbilim), leksikografi (sözlük bilgisi), onomastik (adbilim), diyalektoloji (lehçebilim)" gibi birçok dala ayrılmıştır.³⁸

³⁵ Yakıt, "Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi", 17-24.

³⁶ George A. Theodorson and Achilles G. Theodorson, *Modern Dictionary of Sociology*, Newyork 1969, s. 376. Aktaran: Hüseyin Atay, "Semantik", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* sy. 7 (1996): 114

³⁷ Palmer, *Semantik -Yeni Bir Anlambilim Projesi-*, 26.; Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 1:30.

³⁸ Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 1:14, 24-33.

Semantik teriminin anlam alanı üç kısma ayrılmıştır: Linguistik (dilbilimsel), felsefi/mantıksal ve genel semantik.³⁹ Felsefî semantik: Dilin felsefî araştırma konusu olarak görülmesi sonrası gelişen yaklaşımların neticesi olarak, düşünenin toplumsal dil baskısından âzâde, yeni simgeler düzeni kurmasını amaçları arasında bulunduran, kısaca bilgiye araç olan dilin yani felsefe dilinin semantiğidir.⁴⁰ “Genel semantik: Bildirişim aracı olan dili, psikoloji, sosyoloji ve mantık açısından inceleyen karma bir daldır.”⁴¹

“Genel semantik terimi ise, genel bir anlam bilimini anlatmaktan çok, kişi ve toplum bağlantılarında kelime anlamlarının nasıl yanlış kullanıldığını ve huzursuzluklara nasıl sebep olduğunu inceleyip, bunların düzeltilme işi ile uğraşan bir dalı göstermektedir.”⁴²

‘Genel’ ve ‘sosyolojik’ nitelemesiyle yapılan tanımlarda görülen semantik türünün, tefsir ilmi ve İslam tarihi gibi disiplinlerde istihdamının yüksek bir istifade sağlayacağı görülmektedir. Bunun ötesinde, geçmişte olmuş bitmiş ama uzantıları bugünlere gelmiş olanlar yanında, el’ân mevcut birçok dinî ve ictimâ’î problemi anlamaya ve sağlıklı değerlendirmek suretiyle çözüme kavuşturmaya yardımcı olacağı, gelecekteki muhtemel ihtilaf ve niza’ın önüne geçeceği, açıktır. Zira tarifinde görüldüğü üzere genel semantiğin ilgi alanı, Kur’ân’dan ve sünnetten kaynaklı birçok problematiğe, oldukça geniş bir sahaya tealluk etmektedir.

Bu çalışmada değerlendirmeye çalışılan Linguistik yani dilbilimsel semantik olacaktır. Bununla birlikte semantik ile incelemeye alınan: kelimenin ne salt biçimidir (=morfoloji), ne ses düzenidir (=fonoloji), ne dizimidir (=sentaks). Hedef, kelimelerin anlamını, tarihi ve kullanıldığı çevre içinde anlama çabasıdır.

Bugünkü isim ve içeriğiyle Batı’da ortaya çıkan semantik/anlambilim kelimesinin modern Arapça’da karşılığı arandığında şu kelimelerle ifade edildiği görülmüştür: (simantik) سمانتيك; (ilmü dilâleti’l-elfâz) ⁴³عِلْمُ دِلَالَةِ الْأَفْظَانِ; (ilmu’l-ma`nâ) علم المعني; (ilmü me`âni’l-kelimat) علم معاني الكلمات; (ilmü’d-delâle) veya (ilmü’d-dilâle) علم الدلالة.⁴⁴ En

³⁹ Berke Vardar v.dğr., *Semantik Akımları* (İstanbul: Yeni İnsan Yayınları, 1969), 5.

⁴⁰ Berke Vardar v.dğr., *Semantik Akımları*, 9.

⁴¹ Berke Vardar v.dğr., *Semantik Akımları*, 11.

⁴² Özcan Başkan, *Lengüistik Metodu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, 1998), 145.

⁴³ <https://www.almaany.com/tr> (18.03.2019).

⁴⁴ <http://www.arapcasozluk.net> (18.03.2019).

yaygın kullanımın son kelime “ilmü’ d-dilâle” olduğu araştırmalar esnasında gözlemlenmiştir. Burada delâlet kelimesi kullanımını dikkat çekmektedir. İslâmî ilimler arasında kimi yerlerde delâlet bahsi üzerinde durulmakta, kelimelerin delâleti incelenirken semantik sahasına girebilecek ortak noktalar görölmektedir. Bu konu ilerde tekrar ele alınacaktır.

Lafız (ed-dâll) ile anlam (el-medlûl) arasındaki ilişkiyi inceleyen ilme delâlet ilmi علم الدلالة denilmekle beraber, anlambilim علم المعنى ve vad‘ ilmi علم الوضع olarak ifade edildiği de vakidir.⁴⁵

Anlambilimin alt başlıklarına geçmeden önce “anlam” ın ne olduğunu ele almak, anlamı anlamaya çalışmak yerinde olacaktır.

Anlam/ma`nâ المعنى: “Kelimelerin, cümlelerin, sözlerin veya davranışların tek başlarına ya da söz içindeki diğer öğelerle bağlantılı olarak anlattığı düşünce, zihinde meydana getirdiği/uyandırdığı izlenim ya da kavramlardan her biridir”.⁴⁶

ما يدل عليه اللفظ kelimesinin karşılığı olarak mucemul vasıt ta bulunan ifade şeklinde dir.⁴⁷ Yani anlam: lafzın kendisine delâlet/işâret ettiği şeydir. Mantûkun mefhûmuna ‘ma`nâ’ demek de mümkündür. şu halde kelimedede asıl olan, o kelimededen ne anlaşıldığıdır. Bu sebeple dir ki, insanlar lügatlardaki manalara göre kelimeleri kullanmaz; lügatlar, insanların kullanımına göre kelimelerin manalarını kayıt altına alırlar. Bir dönem mecaz olarak kullanılan kelimenin zaman içinde hakiki ve birincil anlam haline gelebildiği, bilinen bir durumdur.

Türk dilbilim uzmanı merhum Ferit Devellioğlu (1906-1985) sözlüğünde ma`na için, iç, içyüz; rüya, düş; akla yakın sebep şeklinde anlamlar da sıralamaktadır.⁴⁸

Kastetme anlamındaki عنى kök fiilden, ismi meful anlamı taşıyan bir mastar olabileceđi⁴⁹ (yani kastedilen şey anlamında olduğu) düşünölen ma`nâ kelimesine

⁴⁵ Ramazan Demir, “Arap Dilinde Fıkhu’l-Luga ve Ilmu’l-Luga Terimlerinin Kullanımı, Tanımı, Konusu ve Gayesi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi* 13, sy. 23 (2011): 199.

⁴⁶ Kasapoğlu, “Kur`ân’ı Anlamada Semantik Yöntem”, 130.; Atilla Özkırmı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1984), I/113.

⁴⁷ Mecme‘u’l-Lügatil ‘Arabiyye, *el-Mu‘cemül Vasıt* (Kahire: Mektebetu’ş-Şuruk ed-Devliyye, 1425/2004), 1:633.

⁴⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 1982), 691.

⁴⁹ Muhammed Ali Tehanevî, *Keşşafu Istalahati-l Fünûn*, thk. Ali Dahruc, (Beyrut: Mektebetu Lübnan Nâşirûn, 1996), 2:1600.

tefsir ve te'vîl anlamı da verilmiş, sanki bir kelamın anlamı aynı zamanda o kelamdan/kelamın sarf edilmesinden maksadın ne olduğu ile aynı şey olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.⁵⁰ Şu haliyle kelimenin ifade sahası, yukarıda zikredilen lügatta da işaret olunduğu üzere: bir kelamın veya fiilin görünür-zâhirî anlamı/delâleti kadar bir de esas sevk ediliş/ortaya konuş sebebi yani maksadı olarak ilk anda görünmeyen arka planda bir anlamı/delâlet ettiği bir şey-medlûlü daha vardır ve mana kelimesi ile bazen bu bâtînî anlam da kast edilebilir.⁵¹ Gâî tefsiri değerlendirme bağlamında Mehmet Emin Maşalı, ayetlerin maksat- gaye- illet- veya anlamını ortaya çıkarma/koyma babında “ta'lîl” kelimesinin tüm bu kelimeleri altında barındıran şemsiye/anahtar bir kavram olarak ifade edebileceğini belirtmektedir.⁵²

Anlamın anlamının ne olduğu konusunda farklı yaklaşımlar bulunmakla beraber, Wittgenstein, Pierre Guiraud (1912-1983) ve bir kısım dilbilimciler tarafından yapılan tespitte onlar, kelimelerin tek başlarına anlam taşımadığını, ancak konuşma yani kullanım esnasında aynı bağlamdaki diğer kelimelerle kurduğu ilişki neticesinde kelimelerin anlam ortaya koyabileceğini düşünmektedirler.⁵³

Anlambilimin tanımında, “anlamın ya da anlamlandırmanın bilimsel incelemesi” ve “anamlama” teriminin tercih edildiği bir makalede anlam, dil katmanları içinde en soyut, en zihinsel, en zor tanımlanabilen bölgeyi oluşturmaktadır denilmektedir. Makalenin bir başka yerinde ise anlama-anlamlandırma için şunlar kaydedilmektedir: “Kimi zaman, belki de çoğunlukla anlatırız, anlatamayız; eksik anlatırız, eksik anlatırız; dilediğimiz gibi anlamlandıramayız, açıklayamayız.”⁵⁴ Bu ifadelerle kastedilen, anlama olgusunun netleştirilmesinin zorluğu olsa gerektir.

‘Kelime’ ve ‘kavram’ her ne kadar ikisi de dil ailesinde birbirine yakın olsalar da birbirlerinden ayrıdır ve örneğinin çokça görüldüğü üzere birbiri yerinde kullanılması doğru değildir. Bir dilin kelime hazinesinin yaklaşık her 30-35 yıllık periyotta, kuşak

⁵⁰ Ebul Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: Daru's-Sâder, 1410/1990), 15:106.

⁵¹ Tehanevi, *Keşşaf*, 2:1600.

⁵² Mehmet Emin Maşalı, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Gâî Yorum Geçmişten Günümüze Bir Tahlil Denemesi* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 13.

⁵³ Wittgenstein, *Tractatus* 35, 51.; Pierre Guiraud, *Anlambilim* çev. Berke Vardar, (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1975), 26-27.; Aksan, *Anlambilim*, 59.

⁵⁴ Ayşe Eziler Kıran, “Dilbilim, Anlambilim, Edimbilim”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9, sy. 6 (2014): 720-722.

değişimine bağlı olarak değişebildiği halde,⁵⁵ buna mukabil kavram; kelimeler değişse de değişmeyen, kelimenin zihinde bıraktığı tasarım ve değerdir.⁵⁶ Kelimenin kavramını/mefhumunu doğru ifade edememesi veya yanlış ifade etmesi demek olan ‘kavram kargaşası’ nı gidermekte en faydalı ve emin yollardan biri, semantiktir.⁵⁷ Diğer yandan “ortak nitelikleri olan nesnelere verilen ad” şeklinde bir tanımlaması da olan *kavram kelimesi*, şu durumda “dildeki bir genelleme ve soyutlama”nın karşılığı olarak kullanılabilir.⁵⁸

Cemil Meriç Bu Ülke isimli kitabında: “Mefhumların kâh gülünç, kâh korkunç maskelerle raksa çıktığı bir karnaval balosu, fikir hayatımız. (...) Kavga insanla kader arasında değil artık, insanla kelime arasında.”⁵⁹ demektedir. Meriç’in edebî üslûp içinde değindiği husus, gündelik yaşam içinde sıklıkla şahit olunan gerçeklerdendir.

İnsanlar tartışırken çoğunlukla ‘kavramlar’ üzerinden değil; o kavramın kendi zihin dünyalarındaki, öznel geçmişlerinden getirdikleri ve ‘doğruluğuna kesin inandıkları, ama derinlemesine ve kaynaklarından araştırıp okumak bir yana, üzerinde tam düşünmedikleri’, ‘muğlak temsilleri’ üzerinden kavga etmektedirler. Tarifî nesnel olarak yapılamayan bu kavramlar; ne kişilerin gerçekte kendilerine ait fikir ve duygularını ifade eder, ne de bireyin kendi iç dünyasındaki ve toplumun bireyleri arasındaki anlamsız, sonuçsuz, enerji emen, güç tüketen, kısır kavgaları bitirebilir.

Şu hâlde semantiğin yaptığı işlem: Kelimelerin ve cümlelerin, muhatapta hangi bilgi, duygu ve durumu işaret ettiğini, zihninde beliren izleri, uyandırdıklarını arayıp ortaya çıkarmaktır. Sonrasında yapılacak olan, yanlış anlama ve yorumlamaların düzeltilmesidir. Nitekim Bedia Akarsu, semantik için, bu noktanın altını çizdiği bir tarif getirmiştir: “Sözcükler ve önermelerle, onların dile getirdiği anlam arasındaki bağıntıyı/ilişkiyi inceleyen bilgi dalıdır.”⁶⁰ İletişim halindeki insanlar arasında, mantuk-mefhum uyumunun aynı doğrultuda olması, meydana gelebilecek iletişim kazalarını önleyebilecektir. Keza metin tahlili esnasında okunan kelimenin

⁵⁵ Berke Vardar v.dğr., *Semantik Akımları* (İstanbul: Yeni İnsan Yayınları, 1969), 18, G.Matore, *La Methode en Lexicologie*, 1953, s. 58’e atıfla.

⁵⁶ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 3:150.

⁵⁷ İsmail Yakıt, “Sadreddin Konevi’nin Düşüncesinde İdrak ve Hakikat Bilgisi”, *Felsefe Arkivi* sy. 2 (1991): 13.

⁵⁸ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 3:151.

⁵⁹ Cemil Meriç, *Bu Ülke* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 77.

⁶⁰ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Ankara: İnkılap Kitabevi, 1984), 23.

mefhumunun, okuyucu dünyasında nereye ne miktar tekabül ettiği, gerçekte ise yazanın/gönderenin dünyasındaki mefhumun ne olduğu ayrımı, okuyucu yorum ve uygulamalarının pek farklı noktalara savrulmasının sebeplerindedir. Sözelimi, aynı kitap ve sünneti okumasına rağmen, Müslüman toplumlar, bağrından naif tasavvuf erbabı dervişleri çıkardığı gibi, Hasan Sabbahları ve İşid türü yapılanmaları da çıkarabilmiştir.

1.3. Semantik Teşekkül Tarihi, Âmilleri ve Semantik İlgili Kavramlar

İnsan, insan olma doğası sonucu bugünü itibariyle iletişime muhtaç olduğu gibi, geçmişle de iletişim kurma, mesela geçmişten gelen yazılı metinleri okuma ve anlama ihtiyacı duyar. Bu ihtiyaca bazen -kutsal addettiği metinlerde olduğu üzere- yükümlülük ve zorunluluk düşüncesi eşlik ederken; bazen yanlış düşünmeden, doğru anlayabilme kaygısı ve bazen de salt arzusu ilave olur. İletişimde tarafların birbirini doğru anlaması, sağlıklı ilişkiler kurabilmesi: bağlama dikkat etme, tonlama, mimik vb. ‘kelimeler dışındaki unsurlara’ da bağlıdır. Oysa yazılı metinde bunların bir kısmı bulunmamakta, ‘doğru anlama’ zora düşmektedir. Konuşan/yazan/kelamın sahibi hayatta ise, birtakım sıkıntılar arkasından da olsa, bu doğal yanlış anlamalar belki düzeltilebilecektir.⁶¹ Fakat yazılı metinde, konuşan geçmişte kalmış veya kelam, kendilerine soru sorulması mümkün olmayanlardan sâdır olmuş ise ne olacaktır? Sözün sahibine sualin mümkün olmadığı, uzak dünden bir metni anlamak için çıkılacak bir anlam yolculuğunda en önemli malzeme olarak ‘kelimeler’ elde bulunmaktadır.

Kelimelerden maksadın, salt yazılı metindeki kelimeler olarak düşünülmesi insanı bir başka yanılgıya düşürecektir. Zira bir metni anlarken, kullanılan kelime ve cümlenin bağlamını, yazanın yazdığı zaman içinde bulunduğu şartları, coğrafyayı, kültür ortamını, tüm bağlantı ve geçmişle beraber, oldukları noktadan mülhaza ederek değerlendirmeye almak halinde bu yanılgıdan nispeten uzak kalınabilecektir. Aksi halde yani okunan metnin bütünü veya metin içindeki kelimeleri, beraberinde yazarını/ravisini ve yazarının/ravisinin içinde bulunduğu şartları dikkate almaması; okuyucuyu/dinleyeni büyük yanılgıya düşürebilecektir. Bundan daha da problemlili

⁶¹ (Ki bolca örneğinin yaşanmakta olduğu günümüzde, teknoloji vesilesiyle sms, e-posta vb. yazılı ileti kullanan birçok kişinin bittecrübe malumudur.)

olanı ise, okuyan kişinin kendi içinde bulunduğu yer, zaman ve bilimum şartlardan yola çıkarak anlamaya, yorumlamaya kalkışması, tarih biliminin ifadesiyle okuyucuyu anakronizme düşme hatasına götürecektir. Kur'ân-ı Kerim ve Sünneti doğru anlama çalışmalarında bu ve benzeri diğer birtakım aksaklıkların yaşanmaması için, zamanın akışı içinde ilmi disiplinler oluşmuştur. Bir kısmını “sebeb-i nüzûl ve sebeb-i vürûd” eşliğinde fıkıh usûlü ve tefsir usûlü ilimleri dahilinde görmek mümkündür. Kelimelerin taşıdığı ve dinleyen/okuyan muhassalasında tekabül ettiği yer ise, bir hayli sıkıntı ve problemi taşıyan bahs-i diğer husustur.

Dünya üzerinde ‘şimdilik bilinen/kayda geçen’ dil ve anlam çalışmaları, yazılı metinleri doğru okuma, çözümlene ve zaman içinde yitip gitmesine engel olma düşünce ve çabaları Eski Hint’te başlamıştır. Sonrasında Eski Yunan’da görülmüştür. Hinduizm’in, orijinal dili Sanskritçe olan kutsal kitabı Vedalar için tarihçilerin yaklaşık olarak verdiği zaman, İ.Ö. 5000-2000 yılları arasında oluştuğu/derlendiği yönündedir. Kökenlerinin İ.Ö. 6000’e kadar uzandığını düşünenler de bulunmaktadır. Dinler tarihi, dilbilimi ve kültür tarihi bağlamında hem bu tarihlerin hem metinlerin hem metinler üzerindeki açıklama yani anlama çabası olarak tefsir demeye müsait çalışmaların önemi ortadadır.⁶² Yunanlıların Mısır’da İ.Ö. III.-II. asırlarda kurdukları İskenderiye Okulu, Yunan metinleri üzerinde çalışmış, düşünürleri dilbilim ve dil felsefesi kavramlarına eğilmiştir. Aşağıda verilecek örneklerle birlikte görülecektir ki: Hemen her millet kendi ana dili yanında, (mesela: Hindistan’da Sanskrit dili, Doğu’da Arapça ve İbranice, Avrupa’da Latince) dininin kaynağı olan dili de öğrenmeye, öğretmeye ve üzerinde çalışıp hem fikir hem eser üretmeye gayret etmiştir. Bu da dinin, dilbilim, anlambilim, dil felsefesi vb. konularda ne denli itici güç olabildiğini açıkça ortaya koymaktadır.⁶³

İnsanlık tarihindeki tespiti yapılabilmemiş diğer anlama-açıklama(tefsir)-yorumlama (te’vîl) çalışmaları, ilk nüzûlü İ.Ö. XIII. yüzyıla kadar inen Tevrat metni üzerinde devam etmiş; İnciller, Kur’ân ve aktarılan Hadislerle doruğa çıkmıştır. 1000 yıllık bir süreçte derlenerek bugünkü halini bulan Tevrat’ı anlamak için, yanında verildiği ve sözlü tefsiri olarak kabul edilen, daha sonra kaybolmasından korkularak İ.S. 100 ile

⁶² Ali İhsan Yitik, “Vedalar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 42 (Ankara: TDV Yay., 2012), 593-594.

⁶³Aksan, *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, 26.

200 yılları arasında kayıt altına alınan ‘Mişna’, ağır bulunduğu için halka uygun hafif ve daha anlaşılır kılma uğruna Mişna’nın şerhleri olarak İ.S. 400’lerde oluşturulan “Gemara”lar teknik manada ilk tefsir çabaları olarak kabul edilse gerektir.⁶⁴

İncil için de benzer çalışmalar yapılmıştır. Bir tefsir yöntemi olan ‘alegorik⁶⁵ yorum’ yöntemini, bu isimle ilk uygulayanın Pavlus olduğu araştırmalarda görülmektedir. İncil’deki kelimelere *anlam arayışı ve yüklemesinde* bulunan Pavlus’u takip edenler olmuştur.⁶⁶ İskenderiyeli Clement (150-215) ve VI. asır ortalarına dek kilisenin itibar ettiği din adamlarından İskenderiyeli meşhur Origen (184-253) ilk döneme damgasını vuran isimlerdendir. Onlar mukaddes kitaptaki kelimelerin her zaman lafzî anlamlarının esas kabul edilemeyeceğini kanıtlarıyla ortaya koymaya çalışmışlardır. Ayrıca dönemleri için bizdeki usûl-ü tefsir benzeri bir takım usul ve kaideler geliştirmişlerdir. Muhammet Tarakçı’nın alıntıladığı şu yaklaşım, bu sava örnek teşkil edebilecek niteliktedir:

Origen, bir metne yüklenebilecek değişik anlamları tarihî, ahlâkî (moral) ve mistik olmak üzere üçe ayırır. Tarihî anlam: geçmişte meydana gelen olayların ve dinî kuralları açıklayan metinlerin zâhirî manalarıyla anlaşılmasını ifade eder. Ahlâkî anlam: Kitab-ı Mukaddes’ten çıkarılacak etik davranış biçimlerinin insan ruhuna uyarlanmasıdır. Mistik anlam ise: Kitâb-ı Mukaddes’te anlatılanların Mesih’i, Kilise’yi ve Hıristiyan inanç esaslarını gösterecek şekilde yorumlanmasıdır.⁶⁷

Origen, bilimsel anlamıyla Kitâb-ı Mukaddesin ilk tefsircisi kabul edilmiştir. VIII. yüzyıla kadarki dönem ‘manastır tefsirleri’, XVI. yüzyıla kadarki tefsirler ise ‘skolastik’ olarak tasnif edilmiş, XVI. yüzyıl sonrası Grekçe ve İbranice öğreniminin

⁶⁴ Ömer Faruk Harman, “Ahd-i Atik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1 (Ankara: TDV Yay., 1988), 494-501.; Salime Leyla Gürkan, “Talmud” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 39 (Ankara: TDV Yay., 2010), 550-552.

⁶⁵ Alegori Grekçe kökenli bir kelime olarak, ‘başka bir şey söylemek’ anlamındadır. Lafzî anlamın yanında veya onun dışında olarak bir başka mana taşıyan kelimeleri tespit ve anlama yöntemi için kullanılır. Bu haliyle mecaz ve istiâreyi hatırlatmakta ise de lafzın batınî manalar taşıdığına dair bir fonksiyonu da üstlendiğini ve kutsal metin yorumlamalarında bu iki noktadan yola çıkarak kullanıldığını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Geniş bilgi için bkz. Muhammet Tarakçı “Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19, sy. 1 (2010): 183-213.

⁶⁶ Muhammet Tarakçı “Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19, sy. 1 (2010): 183-213.

⁶⁷ Tarakçı “Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu”, 183-213’te De Lubac, Henri, *History and Spirit: The Understanding of Scripture according to Origen*, trans. by Anne Englund Nash, San Francisco: Ignatius Press, 2007 s. 200’e atıfla.

artmasıyla ‘filolojik’ tefsire geçiş yapıldığı gözlenmiştir.⁶⁸ Manastır tefsirleriyle kastedilen, daha çok halk için ahlaki ve ameli mesaj içerikli açıklama ve yorumlama hareketleridir. Skolastik tefsiri ise, İncilin temel çerçevesi içinde, felsefi ve nispeten ilmi bir yaklaşımla yorumlanma çabası olarak ifade etmek mümkündür.

İnsanoğlunun yazılı metinleri anlamaya dair çalışmaları zaman zaman farklı yöntem arayışlarına evrilmiştir. Ağırlıklı olarak filolojik/dilbilim üzerinden anlama çabası, bir müddet sonra lafızcılığı yani mahza lafzın ilk görünür anlamını dikkate alma ve orada takılı kalmayı, yüzeyselliği; söylenen sözden muradın ne olduğunu, neyi hedeflediğini gözden kaçırma ve bütünü görememe sonucunu getirebilmektedir. Ortaya çıkış amillerinden biri de bu olsa gerektir ki, eski Yunanda başladığı kabul edilen ‘hermeneutik’, önceleri kutsal metin çevirilerinde tanrının mesajını insanların anlayabileceği bir düzleme çevirerek aktarmak suretiyle, açıklayarak anlatmak bağlamında, sonraları Rönesans’a kadar özellikle İncil yorumlarında kullanılan bir yöntem olmuştur. Rönesans sonrası ise teoloji sınırı dışına çıkarılarak, hukuk ve edebiyat metinlerinde, filoloji çalışmalarında da kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁹ İlerleyen zamanlarda birçok terimin yaşadığını yaşayan ‘hermeneutik’ de tarif ve kapsam değiştirmiştir. Kelimeler gibi konuşmanın/metnin ufak parçalarını değil, bütününe görerek ama sadece metinle kalmayıp, metin yazarının içinde bulunduğu ruh halini, yaşadığı dönem ve atmosferi de anlamaya çalışarak yapılan yoruma isim verilir olmuştur.⁷⁰ Öyle ki Wilhelm Dilthey (1833-1911) hermeneutik için herhangi bir yapıtı onu yapanından daha iyi anlama ve değerlendirme anlamı taşıdığını iddia etmiştir.⁷¹ Terimin geldiği bu noktada, onu sübjektif bulan, karşısına ‘semantik/anlambilim’i koyan ve objektifliği sebebiyle bilimsel geçerliliğe daha fazla hak sahibi olduğunu düşünenler olmuştur.⁷² Ki araştırmacının kanaati de bu yönde olmuştur.

Görüldüğü üzere insanoğlu bir uçtan kaçarken diğer bir uca savrulma refleksini bu konuda da göstermiştir. Şöyle ki: kutsal metinleri anlama titizliği önce lafızlara bağlı kalmaya sevk etmiş, bunun yanlış ve eksik olduğunu deneyimlediğinde oradan koşar

⁶⁸ Mehmet Aydın, “Hıristiyanlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 17 (Ankara: TDV Yay., 1998), 340-345.

⁶⁹ Sait Vesek, “Doğan Özlem’de Hermeneutik” (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2004), 1-3.

⁷⁰ Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod Kur’an’da Kavım Kelimesinin Semantik Analizi*, 158.

⁷¹ Kâmiran Birand, *Manevi İlimler Metodu Olarak Anlama* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1960), 31.

⁷² Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod Kur’an’da Kavım Kelimesinin Semantik Analizi*, 159.

adım uzaklaşırken, lafızları dikkate almayan ve neredeyse yazara karşı niyet okuması yapan, maksadını kesinlikle anladığını iddia eden sübjektif/öznel bir yorumlamaya yani hermeneutik e geçiş yapmıştır. Bu tecrübeleri gözlemleyerek adeta üçüncü bir akım oluşturan semantikçi yaklaşım, iki tarafı da eleyerek doğru bulduğu noktaları birleştirmiş ve nispeten çok daha objektif/nesnel çizgi çizmiştir.

Geniş bir tarihi ve çerçevesi olan semantik disiplinine dair tam bilgilendirmeyi konunun asıl uzmanları olan dilbilimcilere bırakarak, burada maksadı ifaya yetecek miktarda ve olabildiğince kısa gelişimine değinilecektir.

Ortaya çıkış ve gelişim başlangıcının XIX. asrın ilk dönemleri olduğu görülmekle beraber çalışmanın giriş kısmında işaret edildiği üzere: kelimelerde, cümlelerde, metinlerde ve hassaten mukaddes kitaplarda “anlam üzerine yapılan çalışmalar” milattan öncesine kadar uzanmaktadır. Daha geniş bir açıdan bakılacak olursa, insanın var edilmesiyle yani *insanla beraber başlar anlama çalışma ve çabasının tarihi* dense, sezadır.

Doğan Aksan anlambilimin tarihî teşekkülünü geniş çerçeveden düşünerek ve yazılı belgeler üzerinden izini takip etmek suretiyle, İ.Ö. IV. yüzyılın ünlü Hint bilgini Panini’yle başlatmakta, Platon’dan alıntıyla sürdürmektedir.⁷³ “Dilsel deyimlerin, ruhsal izlenimlerin işaretleri” olduğunu söyleyen Aristoteles (İ.Ö. 384-322) ve Epikuros (İ.Ö.) ile devam etmekte olan anlam üzerine düşünme ve ilgili sorunlara dair çalışmaların asırlar içinde var olduğunu örneklerle ortaya koymaktadır. Örneğin XVII. yüzyılda John Locke, XVIII. yüzyılda “dil öğelerinin anlam açısından doğru çözümlenmesi, zihin işleyişini en iyi yansıtan şeydir” iddiasında bulunan Leibniz ve onun gibi diğer düşünürlerle devam edegelen bir sürecin sonunda *anlambilim*, XIX. yüzyıl dilbilim üstadı ve düşünürlerinin elinde bugünkü halini almıştır.

Tam da burada araştırmacı, bir eleştiri yöneltmek gereği duymaktadır. Şöyle ki: Bu sahada araştırma yapan, bilgi arayan herkesin başvuruda bulunduğu birkaç temel eserde kaydedilen semantik tarihi akışında VII. asır ve sonrasında Doğuda yani İslam dünyasındaki anlam üzerine yapılmış önemli tespit ve gelişmelere yer verilmemekte, salt Batı’da olan anlam arayış ve çalışmaları, emek verenleri, tarihleri ve eser

⁷³ Alıntılarını, örnekleri ve geniş bilgi için bkz. Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 3:139-146.

isimleriyle beraber alan açılarak konu edilmektedir. Hint'ten Yunan'a kadar dünyaya geniş bakabilen bu yaklaşımın Doğu'daki onca çalışmayı görmezden gelmesi ilim ve bilimsel çalışma etiği açısından anlamak ve kabul etmek mümkün görünmemektedir.

Batı'da ve dünya genelinde adı bugün 'semantik' olan ilmî disiplinin oluşumunun, 1826 ve sonrası yaptığı çalışmalara başlık olarak Grekçe 'semasia (anlam)' kelimesinden türettiği 'semasiologie' ismini seçen, Alman dilbilimci Karl Christian Reisig (1792-1829) tarafından başlatıldığı genel kabul olarak kaydedilmektedir.⁷⁴

Semantik kelimesinin ilk kez 1883'te, 'anlambilimin babası' sayılan⁷⁵ Fransız dilbilimcisi Michel Bréal (1832-1915) tarafından kullanıldığı,⁷⁶ 1900'de *Semantics: Studies in the Science of Meaning* (Semantik: Anlambilim Konusunda Çalışmalar) adlı kitabı ile bu bilim dalının tam olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir.⁷⁷

Semantik konusunda yazılan en meşhur kitaplardan birisi, içinde her ne kadar semantik kelimesi geçmese de İngiliz Charles Kay Ogden (1889-1957) ve Ivor Armstrong Richards (1893-1979) tarafından 1923 yılında yayınlanan *The Meaning of Meaning* (Anlamın Anlamı) adlı eserdir.⁷⁸

Polonya kökenli ABD vatandaşı Alfred Tarski'nin (1901-1983) 1930'larda yaptığı çalışmalarda kendisinin bir mantıkçı olmasından ötürü, kelimelerin işaret etmiş olduğu varlıklar ile arasındaki ilgiyi incelerken, Doğu'daki Klasik Mantık derslerinin önemli konularından *delâlet ve delâlet çeşitlerini* çağrıştıran çalışmalara yer vermiştir. Bu noktaya aşağıda tekrar değinilecektir.

1930'lu yıllarda Amerika'da *Genel anlambiliminin* kurucusu kabul edilen Polonya asıllı bir diğer bilim adamı ve düşünür olan Alfred Korzybski (1897-1950) ise, başlattığı bu akım ile anlam konularının çerçevesini oldukça genişletmiş, öyle ki, '*dil ve gerçek ilişkisi*' üzerinden psikolojik hastalıklarla bağlantı kurmuştur.⁷⁹ O her ruhsal tepkinin bir göstergeye cevap olduğunu, bir başka deyişle semantik bir görünüme büründüğünü savunur. Sonuçta *bildirişim aracı olan dil*, genel anlambilimde psikoloji,

⁷⁴ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 3:141.

⁷⁵ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 3:141.

⁷⁶ Stephen Ullmann, "Semantics Anlambilimi", çev. Ahmet Kocaman, *Türk Dili Mecmuası*, 38, sy. 322 (1978): 355.

⁷⁷ Palmer, *Semantik -Yeni Bir Anlambilim Projesi-*, 10-11.

⁷⁸ Palmer, *Semantik -Yeni Bir Anlambilim Projesi-*, 12.

⁷⁹ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 3:143.

sosyoloji ve mantık ilimleri çerçevesinde de incelenen karma bir dal haline gelmiştir.⁸⁰ Ruhbilim ile ilinti Kur'ân sadece Korzybski değildir. Ullmann bir makalesinde anlambilimin birçok ilmin kavşak noktasında yer aldığını söylerken, örnek olarak felsefe, ruhbilim, insanbilim, bilgi-iletim kuramı, deyiş bilimi saymaktadır.⁸¹ Dil ve anlam konusu genel hatlarıyla insanın ruhsal dünyasının bir sebebi ama aynı zamanda sonucu/ipucu olduğuna göre, bu yaklaşımlar çok da ilginç ve sıra dışı kalmamaktadır.

Semantik ve dilbilimle ilintili olarak bilinmesi gerekli bir diğer emek vermiş kişi, İsviçre'den Ferdinand de Saussure (1857-1913). XX. yüzyılın dilbilimdeki babası olarak kabul edilen Saussure'ün vefatından üç yıl sonra 1916'da öğrencileri tarafından yazılan Cours de Linguistique Générale isimli eseri 1976 yılında Berke Vardar tarafından Genel Dilbilgisi Dersleri adıyla Türkçe'ye kazandırılmıştır. De Saussure'e dek semantik denilince *art zamanlı semantik* anlaşılmaktayken onunla birlikte eş *zamanlı semantik* de devreye girmiş hatta öne çıkmış, daha çok konuşulmaya başlanmıştır.⁸²

İlerleyen yıllarda konu üzerine çalışmaları ve katkılarıyla bu disiplinin gelişmesi, şekil alması ve genişlemesinde öne çıkan diğer birkaç isim şunlardır: Ludwig Wittgenstein (1889-1950) Cambridge, Stephen Ullmann (1914-1976) Oxford, Frank Robert Palmer (1922-) Cambridge, Avram Noam Chomsky (1928-) Pensilvanya.

Türkiye'de Türkçe semantik üzerine ilk çalışma, 1971 yılında yayımlanan "Anlam Bilimi ve Türk Anlam Bilimi" adlı eser Doğan Aksan'ın kaleminden çıkmıştır.⁸³ Durum tesbiti içerikli "Semantik Akımları" ise 1969'da N. Arıklı, T. Tunçdoğan, Berke Vardar tarafından yazılmıştır. Tercümesi yapılan Toshikoko Izutsu'nun eserleri gibi kitaplar da sahaya olan ilgiyi artırmıştır. İsmail Yakıt'ın semantik ve Kur'ân tefsiri üzerine olan çalışmalarını da ayrıca zikretmek gerekir.⁸⁴ Devam eden yıllarda tez ve makalelerde semantik ve semantik analiz uygulanan kelimeler üzerine çok miktarda çalışmanın, özellikle ilahiyat camiasında, tefsir başta olmak üzere fıkıh, kelim gibi ilimlerde uygulandığı görülmektedir.

⁸⁰ Berke Vardar v.dğr. *Semantik Akımları*, (İstanbul: Yeni İnsan Yayınları, 1969), 11.

⁸¹ Ullmann, "Semantics Anlambilimi", 363.

⁸² Yunus Ekin, *Kur'ân'a Göre İnançsızlık* (İstanbul: Işık yayımları, 2001), 17.

⁸³ Mehmet Hazar, "Türkiye Türkçesindeki Anlam Bilimi Bibliyografyası", *Neşehir Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* sy. 2 (2013): 139.

⁸⁴ Yakıt, "Doğru Bir Kur'ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi", 17-24.

Anlambilimin (semantiğin) İslâmî İlimlerdeki karşılığı nedir sorusuna cevap verebilmek için, içeriğinde yer alan alt başlıklara ve ilintili olduğu terimlere dair bir miktar açıklama yapmak zarureti vardır. Daha önce de ifade edildiği üzere konunun detayları ve üzerinde ittifak edilmeyen, hatta halen gelişen değişen yönleri bulunmaktadır. Bunları alanın esas sahipleri olan dilbilim uzmanlarına bırakıp, tefsir ilminin ve özellikle bu tezin ilgisi dahilinde olan kısmıyla iktifa edecek kadarına değinilecektir. Akabinde, anlatılanlarla İslâmî ilimlerde karşılığı olduğuna dair düşünce ve yorumların bulunduğu başlık ve içeriklere kısaca yer verilecektir.

Semantik yani anlam bilimi, birkaç açıdan farklı farklı tasniflere tabi tutulmuştur. Hatta kimi zaman Doğan Aksan'ın *Anlambilim* kitabında olduğu gibi yaygın olduğu şekliyle bir tasnife gidilmeden sadece kelime ve cümle anlambilimi olmak üzere ele alınabildiği görülmektedir. Bu yaklaşım özünde haklılık barındırmaktadır. Zira aşağıda da görüleceği üzere, yapılan ayrımlarda konular birbiri içine çokça geçmekte, adeta biri olmadan diğeri anlaşılammakta veya analiz tam olarak ortaya çıkamamaktadır.

1.3.1. Artzamanlı/Tarihi/Diachronic/Gelişmeli Semantik

İsimlendirmesinden anlaşılacağı üzere kelimelerin tarihî açıdan, zaman içindeki değişim yolculuğunun ele alınarak anlam analizinin yapıldığı semantik türüdür. İzutsu kelime hazinesini (=vocabulary) bir bohçaya benzetir. İçinde her biri kendi tarihinde seyreden, zaman içinde değişen kelimelerle doludur, toplumun bazı kelimeleri kullanmaması sonucu bohçanın altında kalır, bazısı kullanılır ve üsttedir, bazısı da değişerek kullanılmaya devam eder. Kimi kelimeler ise zamanın bir döneminde unutulmuşken daha sonra tekrar tarih sahnesine çıkar ve kullanılmaya başlanabilir.⁸⁵

Doğan Aksan, “gelişmeli anlambilim” olarak tanımladığı bu bölüm hakkında “oluşmaları için bir zamana gereksinme gösteren türden olayları ve sorunları içerdiğini” anlatmaktadır.⁸⁶ Sözcüklerin tarih içinde geçirdikleri çeşitli anlam değişimlerinin içerik tespiti ve zaman izinin sürülmesi, bu kelimeler üzerine yapılacak sağlıklı ve doğru yorumlara imkân verecektir.

⁸⁵ İzutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan, Kur'anî Dünya Görüşünün Semantiği*, 71.

⁸⁶ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 3:211.

Anlam değişimleri normal şartlarda uzun bir süreç içinde mesela birkaç yüzyıl içinde gerçekleşir. Özel durumlarda ise bu değişim kimi zaman on yıllar içinde meydana gelse ve yazı dilinde tahakkuk etmiş olsa da halk dilinde kullanımı devam eder, dönüşüm yine uzun yıllara belki yüzyıla yayılır.

Sıklıkla dile getirildiği üzere, dil canlı bir organizma olarak sürekli bir gelişim ve değişim geçirir. Ahmet Haşim'in teşbihinde ise dil, yaprakları kelimeler olan bir ağaçtır.⁸⁷ Mevsim mevsim rengini kaybeden, ölü yapraklarını döken, tazelerini açan ağaç gibi doğumu ve ölümü ile dil de canlıdır. İnsan toplumları da kimi zaman mevsim değişimi gibi devir değişimi, sözgelimi savaşlar işgaller fetihler devrimler yaşar ve bu yaşanan büyük olaylar doğal olarak dillerine, hatta seçerek kullandıkları kelimelere yansır.

Söz konusu toplumlardan biri de Ortadoğu coğrafyasında yer alan Hicaz bölgesi Araplarıdır. Kur'ân'ın inişiyile birlikte Arapların dil dünyasında da köklü değişiklikler meydana gelmiştir. O güne dek kullandıkları kelimeler kullanılıyor ama kullanmadıkları anlamlar yükleniyordu. Bu onlar için hem zor hem gizemli ve çekici, bir o kadar da kafa karıştırıcı olmuştur. Kimileri dildeki bu değişimi, "Arap dilinin İslamlaşması" olarak adlandırmaktadır.⁸⁸

İbn Fâris (ö.911/1004) ise Kur'ân'ın inişiyile dilin yaşadığı bu değişimi kelimelerin yeni bir hayat bulması olarak algılamış ve "Arap dilinin yeniden doğuşu" olarak nitelendirmiştir. Öyle ki, kelimelerin anlam hayatları için "İslam öncesi" "İslam sonrası" diye ikiye ayrılma vâkıası, bir yönüyle İslâmî İlimlerde kendisini lugavî-istilâhî olarak ortaya koymak şeklinde yerleşmiştir.⁸⁹

Celalüddin Abdurrahman es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) İbn Fâris'ten bize ulaştırdığına göre, bu konuda şunları da ortaya koymak suretiyle Batı'dan çok önce art zamanlı semantik analiz bakış açısının Kur'ân araştırmacılarının yabancı olmadığını gözler önüne sermektedir: Vahiy öncesi dönemde Araplar atalarından miras olarak

⁸⁷ Ahmet Haşim, *Bize Göre* (İstanbul: Okur Yazar Kitap, 2016), 28.

⁸⁸ S. Nakip Attas, *İslam Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*, çev. Mahmut Erol Kılıç, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 198.

⁸⁹ Ahmet Çelik, "Kur'ân-ı Kerim ile Yeni Mana Kazanan İstihlamların Cahiliyye Dönemindeki Kullanılışları", (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991), 2.; Mustafa Öztürk, "Sadaka Kavramının Kur'ân'daki Anlam Çerçevesi-Semantik Bir Tahlil Denemesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sy. 12 (2001): 459.

akıp gelen bir dil ve o dilin arkasında yer alan bir takım inanç, kültür, edebiyat ve gelenek sahibi idiler. İslam'ın gelişi ve inançlarıyla birlikte yaşamlarının birçok alanında değişiklik yapması sonucu, kullandıkları dilin (yani dildeki göstergenin - zihinlerinde oluşturduğu mana ve mefhumun-) değişimi kaçınılmaz oldu. Bu değişim bazen ilave anlam yüklenmek, bazen yeni hüküm koyarak çerçeve çizmek, bazen de tamamen farklılaşmak olarak kendini göstermiştir. Müslim, münafık, salat, kafir, siyam, hacc, zekat verdiği örnek kelimelerdendir.⁹⁰

Kelimelerin zaman içindeki anlam değişimleri bazen kök anlamından oldukça uzağa düşerken bazen alakası tamamen kopabilir, bazen eski anlamıyla yeni aldığı anlam arasındaki ilinti oldukça belirgin olup hemen anlaşılabilir durumdadır.⁹¹ Kelimelerdeki bu değişimleri genel olarak şöylece özetlemek mümkündür:

A) Anlam Daralması/Özelleşmesi: Bu değişim, parçanın bütün, cinsin tür yerine kullanıldığı yerlerde görülmektedir. Çok anlamlı bir kelimenin anlamlarından bir veya birkaçını zaman içinde yitirmesi de bu kapsamda değerlendirilmektedir.⁹² Örneğin: Türkçedeki “oğlan” kelimesi eski zamanlarda hem kız hem erkek çocuk için kullanılırken 2000’li yılların Türkiye’sinde sadece erkek çocuk için kullanılmaktadır.⁹³

Vahiy öncesi ‘genel olarak herhangi bir şeyi tutmak ve kendini herhangi bir şeyden alıkoymak’ anlamındaki صِيَام kelimesi, vahiyle birlikte anlam daralmasına uğrayarak bugün bilinen ‘oruç’ ibadetini ifade eder olmuştur. İlk anlamıyla arasındaki alaka açıktır, kişi oruçla kendini, İlahî iradenin menettiklerinden alıkoymaktadır.⁹⁴

Ehl-i beyt ev halkı anlamında genel bir ifade olarak Kur’ân’da Hûd 73’te⁹⁵ Hz. İbrahim A.S. ailesi için ve Ahzap 33’te⁹⁶ ise Hz. Muhammed A.S. ailesi için

⁹⁰ Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn Süyûtî, *el-Muzhir fî Ulûmi'l-Lüğa* (Kahira: Dâru't-Turâs, ts.), 1:294.

⁹¹ Besim Atalay, *Türkçe’de Kelime Yapma Yolları* (İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1946), 67.

⁹² Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 3: 213-214.

⁹³ Zeynel Kıran ve Ayşe Eziler Kıran, *Dilbilime Giriş* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006), 262.

⁹⁴ Muhammed Ali Belâsî “Delâletü Elfaz ve Tetavvuruha” *Amman el-Mecelletü’s-Sekafiyye* sy. 26 (1991-1992): 95-104. Çev. Celalettin Divlekci “Arap Dili Semantiği” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sy. 4 (1997): 282.

⁹⁵ قَالَوَا تَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمْتُ اللَّهُ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ “Elçiler de ‘Allah’ın işine mi şaşıyorsunuz? Allah’ın rahmet ve bereketi üzerinizdedir ey hâne halkı! Şüphesiz ki O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir.’ dediler.” (Hûd 11.73).

kullanılmışken, sonraki asırlarda ehl-i beyt denince sadece Hz. Muhammed'in A.S. ailesi anlaşılmasıdır.

Dikkat çekici bir diğer örnek Emrullah İşler tarafından ortaya konulan ve cahiliye döneminde başı öne eğmek manasında kullanılan سجدة kelimesidir. Zira ona göre bu kelimenin anlamı Kur'ân'da aynen korunurken, Türkçe'ye anlam daralmasına mâruz kalarak geçmiştir.⁹⁷ Bu konunun önemi Kur'ân'ın Araf 120 ve Yusuf 100. ayetlerinde olduğu gibi çeviri hatasına sebebiyet verebiliyor olmasıdır.⁹⁸ Yine salat kelimesi aslı itibarıyla dua veya ibadet yerinde kullanılırken Kur'ân'da özellikle miraç sonrası şartları ve çerçevesi malum beş vakit eda edilen belli hareketleri olan ibadete özel bir kelime olmuştur.

Türkler İslam'ı İran üzerinden tanıyıp Anadolu topraklarına taşımaları sebebiyledir ki din dilinde doğal olarak yoğun bir Farsça kelime birikimi bulunmaktadır. Gerek Fars diyarındaki kullanım yaygınlığı gerekse dini sevip kabullenmenin tabî seyri sonucu bir hayli Arapça kelime, Farsça kelime yanında Türkçe'ye girmiştir ve halen din-hukuk alanında, bazen günlük yaşamda kullanılmaktadır. Birtakım avantajlar içermekle birlikte riskleri de barındıran bu tarihi gelişim, Kur'ânî temeli olan kavramların, uzun yol ve yolculuk esnasında aslını yitirip değişerek, tahrir ve tahrip olarak mı gelmiştir, yanlış mı doğru mu anlaşılmasıdır, yoksa esas anlamını muhafaza ederek mi bugüne ve bu coğrafyaya gelmiştir, değişim yaşamışsa ne kadarı değişmiştir vb. nokalarda araştırmacıları düşünmeye ve müntebih, müdakkik olmaya, orjinini araştırıp bulmaya sevk eder, etmelidir de. Zira dil ile iştilal eden herkes için açık bir gerçektir ki: Kur'ân'dan alınan kelimelerin Kur'ânî temel anlamından uzağa düşmesi demek, o temelin üzerine bina edilen yapının, düşünce ve din dünyasının, kavram alanının tahrip olması veya yıkılıp yerle bir olması sonucunu getirecektir. Sahanın sorumlularının zaman yitirmeden Kur'ân'daki anlam sahası dışında kalan kelimeleri araştırıp bulup aslına irca ile ilk işlevlerine kavuşturmalarına ihtiyaç vardır. Rabb, ilah,

⁹⁶ *إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا* “Ey Peygamber ailesi! Allah'ın istediği, sizden kirliliği gidermek ve sizi tertemiz kılmaktan ibarettir.” (Ahzâb 33.33).

⁹⁷ Emrullah İşler, “Secde Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu”, *İslâmiyat* 1, sy. 3 (1998): 105.

⁹⁸ “... sihirbazların hepsi secdeye kapandılar değil; 'saygı ile eğildiler'.” (A'râf 7/120).; “...Yusuf ana babasını tahtın üzerine çıkardı. Hepsini ona secde ettiler değil, 'saygı ile eğildiler'...” (Yûsuf 12/100).

Hakk, Hamd, ibadet, adalet, zulüm, takva-ittika-muttakî, ihlas, tağut, cennet, huri bu sadette tâdat olunabilir kelimelerdendir.⁹⁹

B) Anlam Genişlemesi/Genelleşmesi: Bir varlığın veya olayın sadece bir parçasına kullanılan kelimenin zaman içinde o varlığın veya eylemin bütününe genelleştirilerek kullanılması, daha geniş çerçevede bir anlam taşımaya başlamasıdır.

Bütünün parça, türün cins yerine kullanıldığı yerlerde anlam genişlemesi/genelleşmesi bulunmaktadır diye de ifade edilebilir. Özel adların sıfat veya tür adına dönüşmesi de anlam genişlemesine dahildir. Eyyub, Yusuf, Karun isimleri ve İslam davetinin ilk yıllarında müşahhas bir insan ismi iken, sonraki asırlarda onun yaptığını yapanları temsilen kullanılan Ebu Cehil, Erkam isimleri bu genişlemeye diğer bir örnektir.

Eski Türkçe’de “ödül” kelimesi sadece güreş müsabakasında kazanana verilirken, günümüzde her tür müsabaka kazananına kullanılabilir. Diğer bir örnek çok bilindik bir kelime olan ve aslında bir tür tarla faresinin iki menfezi olan yuvasına verilen isim kökünden türetilmiş, fakat vahiy sonrası ortaya çıkan inanç açısından ikili oynayan tipler için kullanılmış olan ‘münafık’ kelimesi de anlam genişlemesi çerçevesinde yer almaktadır.¹⁰⁰

C)Anlam Kayması: Kelimenin ilk ve asli anlamını terk ederek tamamen yeni bir mana taşımaya başlaması demektir. Tapılan, kutsanan, doğaüstü varlık olarak adeta tanrı addedilen ‘melek’ kelimesi, vahiy sonrası tanrı değil kul; tapılan değil tapanlardan bir tür olarak nitelenmiş ve cahiliyede kullanılan anlamdan tamamen değişmiştir.¹⁰¹

Kur’ânî kavram olarak “fâsık”¹⁰² vahiy inzali döneminde sadece münafık ve kafirler için kullanılırken, ilerleyen zamanlarda kelimelerin çerçevesindeki tartışmaların

⁹⁹ Geniş bilgi için bkz. Zekeriya Pak, “Kur’ân’daki kelimelerin Türkçe’ye Geçiş Sürecinde Ugradıkları Anlam Değişimleri”, *Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sy. 3 (2004): 91-93.; Lütfullah Cebeci, *Kur’ân’a Göre Takva* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1985), 14-15.

¹⁰⁰ Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod Kur’ân’da Kavım Kelimesinin Semantik Analizi*, 144.; Mehmet Soysaldı, *Kur’ân’ı Anlama Metodolojisi*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2001), 31-32.

¹⁰¹ Izutsu, *Kur’ân’da Tanrı ve İnsan, Kur’ânî Dünya Görüşünün Semantiği*, 25.

¹⁰² Fısk: Kişinin büyük günahları işlemesi, küçük günahları işlemekte ısrar etmesi veya farzları terk etmesi, haramları işlemesi, kötü davranışlarının iyi davranışlarından çok olması şeklinde zâhîrî bir vasıf

da etkisiyle günah işleyen Müslümana sıfat olarak kalmıştır.¹⁰³ Burada vahiy dönemi ve vahiy sonrası zamandaki terim oluşma dönemine bir örnek görülmektedir. Benzeri oldukça fazla örnek mevcuttur. Tasavvuf ilmindeki ‘nefs’ kavramının Kur’ân’da yer alan nefis kelimesinin dışında apayrı, hatta neredeyse asli metinler itibariyle yeni bir mantalite üreten anlam taşıması, ilgi çekici yaygın örneklerden biridir. Ayet sözcüğü vahiy içinde belirtili delil-belge anlamında mucizeleri de kapsayan bir kelime iken, bugün Kur’ân’dan küçük parçalar anlamında kullanımı baskındır. Keza nasihat kelimesi samimiyet ve iyilik iken, bugün adeta öğüt vermek anlamında sabitlenmiştir.

“Dilde birtakım kelimeler bayağılaşıp düşgünleşir, birtakımı da asillik kazanabilir; bu oluş ya benzetme veya eğreti alma yoluyla başlar.”¹⁰⁴ Anlam iyileşmesi/kötüleşmesi şeklinde psikolojik açıdan yapılmış tasnifleri de bu başlık altına almak mümkündür.¹⁰⁵

“Satılmış” ismini, Tevbe suresi 111.ayetten¹⁰⁶ yola çıkarak çocuklarının Allah ve tüm mukaddes saydıkları yolunda feda-i nefis etmeleri niyazı ve ümidiyle evlatlarına isim olarak veren eski Anadolu insanın bu adanmışlık anlayışının bilinmemesi/unutulması hasebiyle hoş görülmez oluşu, anlam kötüleşmesine -millî dinî değerler açısından üzücü- bir örnektir.¹⁰⁷

Anlam iyileşmesine ise yine Türkçe’den bir örnek olmak üzere “yavuz” kelimesi verilebilir. Eski Türkçe’de kötü, fena, perişan gibi olumsuz anlamda kullanılırken XV. yüzyıl ve sonrası iyileşme geçirerek iyi, güzel, güçlü anlamlarına gelmeye başlamıştır. Bununla beraber “Yavuz hırsız ev sahibini bastırır.” atasözünde eski anlamı yaşamaktadır.¹⁰⁸

olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Muhammed Ali Tehanevî, *Keşşafu Istalahati-l Fünûn*, thk. Ali Dahruc, (Beyrut: Mektebetu Lübnan Nâşirun, 1996), 2:1273.

¹⁰³ Metin Özdemir “Anlam Kaymasına Uğrayan Bir Kavram: Fâsık” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sy. 2 (1998): 499-521.

¹⁰⁴ Atalay, *Türkçe’de Kelime Yapma Yolları*, 67.

¹⁰⁵ Mehmet Aydın, *Dilbilim El Kitabı*, (İstanbul: 3F Yayınevi, 2007), 85.

¹⁰⁶ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ “Allah, kendi yolunda çarpışırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek üzere satın almıştır” (et-Tevbe 9/111).

¹⁰⁷ Ali Murat Daryal, *Dinî Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994), 303.

¹⁰⁸ Mehmet Osman Toklu, *Dilbilime Giriş* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2003), 93.

D) Çok Anlamlılık: Bir kelimenin birden çok anlamı kendinde barındırması, polysemy, Arapça'da müşterek denen lafız türleridir. Ulûmü'l-Kur'ân'da 'el-Vücuḥ ve'n-Nezâir' bahsinde işlenen el-Vücuḥ, kelimelerin ilk ve asli anlamları ile zaman içinde kazandığı ilave ve mevkidaş kabul edilecek noktadaki anlamlarını inceleme olarak bu kapsamda değerlendirilebilir.¹⁰⁹

Mecaz/metafor/deyim aktarmasını içine alan 'kelimelerdeki çok anlamlılık' türü artzamanlı semantik analiz, belâgat bahisleri arasında yer alan teşbih ve türevlerinde inceleme konusu yapılır. Söz gelimi el-Bakara 223. ayette yer alan teşbih-i belîğde müşebbeh= "kadın" için kullanılan müşebbehun minh= "tarla" arasındaki ilişki ve maksadın tam olarak ortaya konulabilmesi için tarihî semantik analize ihtiyaç vardır. Aksi takdirde bugün olduğu gibi art niyet veya irritasyon/tahriş yaşamış kimi çevreler bu istiâreden kadına hakaret okumlamaktadır. Oysa bu kelimenin analizi, diakronik olarak, yani îrad edildiği zamana gidilerek yapılacak olsa, hakaret değil, bilakis zımmen himaye-taltif vb. anlamlandırmaların mümkün olduğu görülecektir. Zira o dönemin ve özellikle o coğrafya insanının dünyasında "tarla" yaşam kaynağı, vazgeçilmezi, varlıklı olma alameti, hayatın ta kendisidir. Ayrıca ancak ektiğini alabildiği, emek vermeden eline bir şeyin geçmediği, ekiminin sonrasında bakımına devam etmesi gerektiğinin ihtar edildiği, hayatının en önemli sahalarından biridir. Bu ve benzeri detaylar ikinci bölümde ele alınacaktır.

E) Eş Anlamlılık: Dış görüntülerindeki farklılığa rağmen anlamlarındaki genel ortaklıklar sebebiyle birbiri yerine kullanılan (=synonym) Arapça'da mütevâtîe denilen kelime türleridir.¹¹⁰ Fakat gerçek ve tastamam birbirinin aynı kelime yoktur.¹¹¹ Eş anlamlı denilen kelimeler hiçbir vakit birbirlerini tastamam karşılamazlar.¹¹² Aralarında ya mana açısından ya kullanım açısından mutlaka bir fark/nüans vardır. Örneğin siyah ve kara kelimesi aynı anlamda yani eş anlamlı olmalarına rağmen, 'kara yazı' denir de 'siyah yazı' denilememektedir. Kur'ân'daki bu tür kelimeler üzerinde

¹⁰⁹ Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi *el-Burhan fi 'Ulûmi'l-Kur'ân* thk. Muhammed ebu'l-Fazl İbrahim (Kahire: Mektebetü Daru't-Turâs, 1376/1957), 1: 102.

¹¹⁰ Zerkeşi, *el-Burhan fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 102.

¹¹¹ Palmer, *Semantics -A New Outline-*, *Semantik -Yeni Bir Anlambilim Projesi-* 88.

¹¹² Necip Üçök, *Genel Dilbilim (Lengüistik)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1947), 72.

bol miktarda yapılmış çalışma, ulûmü'l-Kur'ân ilminin 'el-Vücuuh ve'n-Nezâir' bahsinde en-Nezâir alt başlığında görülebilir.

Arap Dili ve Tefsir bilimi çalışmalarında hicrî 2 ve 3. asırlarda oluşmaya başlamış bulunun bir alan olarak “furûk” konusunu bilmekte fayda olabilir. Furûk-u Lugaviyye, Furûk, Teradüf isimleriyle de ifade edilen bu sahada, birbirine yakın anlamdaki kelimeler arasında ne gibi mana farkları olduğu incelenmektedir. Alanın bânisi kabul edilen Râğıb el-İsfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) kendinden sonraki çalışmalara örnek olduğu ve etki ettiği kabul edilmektedir. Arapça'dan örnek olarak “korku kavramı” 200 kadar kelime ile yakın anlamlı olarak kullanılmakta olup bunların 26 adeti Kur'ân'da geçmektedir.¹¹³

Yakın zamanlarda “sinonim” olarak ifadesi yaygınlık kazanmış olan, eskilerde ise “müteradif/müradif” olarak bilinen eşanlamlı/anlamdaş kelimeler arasında bazen küçük bazen büyük anlam farkları olduğundan dolayı, “tam eşanlamlı” (anlamdaş/elfaz-ı mütevâtîe) ve “yakın eşanlamlı” (mütekârib) ayırımına gidilmiştir.¹¹⁴

Kur'ân kelimelerinin art zamanlı tahlilinde anlam değişiminin üç evrede yani a- nüzûl öncesi b- nüzûl dönemi c- nüzûl sonrası manaları dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekliliği dile getirilmiştir. Nitekim Cahiliye dönemindeki kimi kelimelerin vahiyle birlikte gerek Kur'ân gerek Hadis-i şeriflerde yeniden anlamlandırılması ve hatta terim haline getirilmesi ile ilgili pek çok örnek mevcuttur. Zekat, cilbab, iflas, şehid, salat, sıyam, ihlas vb. vahyin itmamı sonrası yayılan İslam toprakları ve karşılaşılan farklı kültürler, yaşanan siyasî mezhebi oluşumlarla birlikte, Kur'ân'da olan veya Hz. Peygamber döneminde kullanılan kimi kelimelerin anlamları değişmiş veya daralmış ya da genişlemiştir.¹¹⁵

Semantik konusunda yapılagelen çalışma ve araştırmaların büyük bir bölümü tarihsel yani diakronik çalışmalar olmuştur.

¹¹³ Ömer Kara, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Yakın Anlamlılık ve Nüans- Rağıb el-İsfhânî Örneği* (Van: Bilge Adamlar, 2007), 19-27. Konu hakkında geniş bilgi ve daha çok örnek için, ilgili çalışmadan müstefid olunabilir.

¹¹⁴ Aydın, *Dilbilim El Kitabı*, 92.

¹¹⁵ Mustafa Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 316-322. Kuranda geçen 75 kelime üzerinde kısaca yapılmış semantik örneği bir çalışma için (Ahmet Çelik, *Kuran Semantiği Üzerine* Erzurum: Ekev Yayınları, 2002).

Tarihsel değişim aslında tam anlamıyla “karşılaştırmalı ve tarihsel dilbilimi”n veya daha yaygın olan adıyla söylenecek olursa “karşılaştırmalı filoloji”nin alanı içinde yer almaktadır.

Genelde semantik için, ama özellikle art zamanlı semantik için öncelikle lazım olan bir ilim dalı *etimoloji* olarak da bilinen Arapça kelimeler için *sarf ve iştikak* ilmidir. Mevcut sözlükler arasında mümkün olan en eski sözlükten başlanarak kronolojik takibi yapılmak yoluyla hem kök anlam hem tarih içindeki anlam değişimlerinin tespiti yapılabilir.

“Evrimli dilbilim” veya “tarihî dilbilim” denilen “art süremlî dilbilim”, belli bir dilin tarih boyunca geçirdiği değişiklikleri ve diyakronik kurallarını incelemeye alırken; “durgun dilbilim” denilen “eş süremlî dilbilim” bir dilin belli bir çağda [ve/veya doğal olarak o çağda yazılmış bulunan bir eserin içinden] bir kesitini ele alır, senkronik yapısını inceler.¹¹⁶

1.3.2. Eşzamanlı/Tavsıfı/Synchronic/Durgun Semantik:

Bu bölümde kelimelerin anlamlarının tarihi akış içindeki değişimleri değil, tarihin bir döneminde bir göstergenin insan zihninde canlandırdığı kavramların tespiti ve analizi yapılmaktadır.

Eş zamanlı anlam biliminin araştırma sahası içinde, anlamın mahiyeti yanında, kelimelerin anlam ilişkileri, dil dizgesi, kavram alanı, eş anlamlılık, yakın anlamlılık, çok anlamlılık, eş seslilik gibi kelimenin sabit anlamını, tarihi bağlamından bağımsız, değişim ve gelişimine girmeden incelemeye alınır.¹¹⁷ *Eş zamanlı anlam bilimi* “Art zamanlı anlam biliminin bireysel/atomcu niteliğine karşın bütüncül bir anlayışı benimser.”¹¹⁸

Tarih içinde derinlemesine yapılan diyakronik araştırma esnasında ve evrelerinde senkronik araştırma yöntemine başvurulması kaçınılmazdır. Zira dilin veya o kelimenin diyakronik incelenmesi esnasında evre evre belki yüzyıllar öncesine bir yolculuk yapılmakta ve herhangi bir evrede durarak yatay olarak senkronik incelemeye

¹¹⁶ Agop Dilaçar, *Dil Diller ve Dilcilik* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1968), 47.

¹¹⁷ Komisyon, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri ansiklopedik Sözlüğü* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2001), I/169.

¹¹⁸ Kasapoğlu, “Kur’anı Anlamada Semantik Yöntem”, 125.

de ihtiyaç duyulmaktadır. Sonuç itibariyle Senkronik ve Diyakronik yöntem iç içe geçmiş bir yöntemdir, aralarındaki farklara rağmen, biri olmadan diğerini kullanmak mümkün değildir.¹¹⁹

Dilin belli bir dönemdeki incelenmesi anlamındaki bu semantik analiz türü, bir dönemdeki bir kitap veya bir saha içindeki araştırmayı da doğal olarak içermektedir.

Semantik analiz yönteminin bir diğer önemli yönü ise, eş süremlili semantik sebebiyle, kelimelerin anlam ilişkileri-dizgesi-kavram alanı araştırmaları gerekliliği sonucu, ayetler arası ilişki kurma zorunluluğuna bağlı olarak Kur'ân'ın bütününi gözden kaçırma ve sonuçta çelişkiye düşme ihtimaline yer vermemesi olsa gerektir.

Gelecek olan *kavram alanı*, *esas anlam-yan anlam ve odak kelime* alt başlıkları yaygın olan haliyle ayrı ayrı ele alınmış olmakla beraber, her birinin *eş zamanlı anlam bilimi* içinde ele alınmaya müsait içeriğe sahip olduğu görülmüştür.

1.3.3. Kavram Alanı/Kavramsal Ağ/Semantik Saha

Semantik analizde bilinmesine ihtiyaç olan konulardan biri de kelimelerin, anlam alanı içinde başkaca kelimeler bulunabildiği ve aralarındaki bağlantı ile kesişim noktalarına dikkat etmek gereğidir. Hemen hemen bütün kelimeler, özellikle anahtar kelimeler tamamen yalın, tek bir anlama sahip değildir; başka kelimelerle çoklu ilişkiler içinde başka kullanım ve anlam sahasına da sahip olabilir.¹²⁰

Diğer yandan kimi kelimeler, bir kavramsal ilişki alanı içinde iken taşıdığı anlamı başka bir ilişki ağında taşımayabilir. Kavramsal ağ alanının atlandığı, içinde bulunduğu ilişkiler sisteminin bütününden ayrıldığı zaman kelimelerden doğru anlamlar ve ona bağlı olarak doğru yorum ve çıkarımlar elde etmek, objektif neticelere varmak imkânsız derecede zordur.

Bu noktada bütüncül gestalt kuramını¹²¹ hatırlatan Izutsu, kelimelerin tek tek anlamının değil; “Kur'ânî dünya görüşü” yani Kur'ân'ın eşya/alem tasavvuru

¹¹⁹ Üçok, *Genel Dilbilim*, 139.

¹²⁰ Izutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan, Kur'ânî Dünya Görüşünün Semantiği*, 5.

¹²¹ Kelime anlamı bütünlük demek olan bu Almanca kelime, *bir bütünü oluşturan tek tek parçalara bakma ve değerlendirmenin* yani atomistik yaklaşımın karşısında konuşlandırılan *parçalardan oluşan bir bütüne, bütünlükçü bakma ve değerlendirmeyi* ifade etmektedir. Çünkü bu anlayışa göre bütün,

çerçevesi içinde ve kendi ilintilendirme sistemi dahilinde değerlendirilerek anlaşılması gerektiğinin altını çizer. Mekkeli müşriklerin kabul etmedikleri kavramlar için Kur'ân'ın kullandığı kelimelerin hiçbiri, onların yabancı oldukları bilgi ve inançları barındırıyor değildi. Onların reddettiği esas nokta: bu kelimelerin, Kur'ân'ın onlara sunduğu o dünya içinde varlık ortaya koyan, sistemin bütünündeki yeni kavram ve mefhumlarıdır.¹²² Söz gelimi Mekkeli müşrikler ve genel olarak Araplar cömertlik ikramda bulunma vb. eylemler, onların şöhret ve övünçleri olmasına rağmen, Kur'ân'da yer alan tevhid ve adalet anlayışı bağlamında gelen; yetime iyi muamele, zekat, infak türü yükümlülük ve tavsiyelere çeşitli sebepler ileri sürerek olumsuz mukabelede bulunmuşlar, bu sebeple cimrilik bağlamında kınanmaya mâruz kalmışlardır. Salat, şefaât, melek inanç ve anlayışı bu konunun diğer örnekleri olabilir niteliktedir.

Tam da bu başlık altında ilave edilmesinin gerekli olduğu bir husus daha vardır: kelimelerin veya cümlelerin kavram alanı/ağı içinde ele alınması demek, İzutsu'nun işaret ettiği Kur'ân'ın genel bakış açısından yola çıkarak ele alınması demek ise, bu yaklaşım, yeterli olmayıp araştırma ve anlama çabası akîm kalacaktır. Ancak, Hz. Peygamberin, hatta sahabenin söz ve uygulamalarının dikkate alınması halinde tam bir perspektif ortaya çıkacak, doğru sonuçlara ulaşmak söz konusu olabilecektir. Zira vahyin salt Kur'ân olarak algılanarak ele alınması birçok yanlış ve eksiği beraberinde getirecektir. Bu bakış açısı, mahza bir iman ve kabul değil; tarihî bir realitenin bütünlük çerçevesi içinde, ilmî ve objektif olarak anlaşılabilmesi için bir zorunluluktur.

Kelimelerin “anlam bulutu” vardır. Her kelime ve kavram, çevresinde onunla ilintili, çağrışımlarını barındıran, kişiden kişiye değişen, sınırları belirsiz, özel ve zengin, ‘bulutsu bir anlam ağı’na sahiptir. Beyin, sinirbilim vb. konular üzerine

kendisini oluşturan parçalarının toplamından fazlasını, hatta bazen farklı bir gerçeği ifade edebilir. Psikoloji bilminde öğrenme ve algı başlıkları altında görülen bu konu, kişinin geçmiş yaşamından oluşan zihnindeki tasarım ve kavramlardan yararlanarak, içinde bulunduğu durumla ilişki kurması yoluyla öğrenebildiğini anlatır. Bu yol; çok yönlü, çok etmenli ve karmaşık yapıya sahip insanın şartlanma, deneme-yanılma yoluyla öğrenmesi gibi yöntemlerden biridir. Burada önemli nokta, insanın “geçmişten getirdikleri” ile “ân” ı bir bütün halinde algılayıp değerlendirebilmesi ve böylece kavrayış örgütlenmesinde değişikliğe gitmesidir. *İntegrasyon* adı da verilen parçadan değil bütünden öğretime başlama yöntemi, ayrıntılardaki ilişkilerin en iyi kavranma imkânını bütün içinde görmektedir. Okullarda okuma yazma öğretimine tek tek harflerin öğretiminden vaz geçilerek cümle ve kelimededen başlanması da bu kuram çerçevesinde uygulanmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Feriha Baymur, *Genel Psikoloji* (İstanbul: İnkilap ve Aka Kitabevleri, 1969), 139-140.

¹²² İzutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan, Kur'ânî Dünya Görüşünün Semantiği*, 35-36.

araştırmaları olan Sinan Canan'ın verdiği bilgilere göre zihin denilen yapı, kelime ve kavramlar dhl, aldığı gördüğü hissettiği tüm bilgileri kendinde depolarken hiçbir zaman geçmişten getirdiklerinden bağımsız, salt o ana has, yalıtılmış olarak keskin sınırlarla ayıklayarak kaydetmez. Her kavram, diğer hemen hemen tüm kavramlarla ilişkili olabilir ve bu ilişki net hesaplanamayacak kadar karmaşık olmanın yanında, her insanda farklı ve kişiye özeldir.¹²³

Bu bulutsu hafıza yapısının diğer önemli özelliği ise her an değişim ve gelişime açık olmasıdır. şöyle ki: her yeni okuma, görme, tatma, koklama, dokunma ve benzeri girdi ile hatta her düşünme eylemi sonrasında bu ağ, belirgin bir derecede yeniden Şekil alıp genişlemektedir. Anlam bulutları kişide ne kadar karşılıklı çapraz bağlantı barındırıyorsa, o oranda zihinsel dünyanın zenginleşeceği; çağrışımların artacağı, üretken düşünme, meramı doğru ifade ediş biçimlerine ve daha gerçekçi sonuçlara ulaşmanın mümkün olacağı açıktır. Bunun neticesinde insan; Kutsal metinler başta olmak üzere, okunan duyulan herhangi bir verinin değerlendirilmesi esnasında sübjektif ind dar anlam yüklemelerinden kaçınacak veya en azından kaçınmaya çalışacak, nihayetinde bireysel ve sosyal birçok çatışma kendiliğinden son bulacak, belki hiç olmayacaktır.¹²⁴

Söz gelimi: *yalnızlık/yalnız yaşamak*, kimisi için “zgrlk, hafiflik, sakinlik, düzen, huzur, tefekkür, dinginlik” ve benzeri bir kavram alanına/ağa ait iken; bir başkası için “terk edilmişlik, çaresizlik, korku, kaygı, bunalım, ürküntü, vesvese, tercih edilmemiş olmak, yardımsız-yransız kalmak” ve benzeri negatif gri bir anlam bulutunda yer almaktadır. Bazen kişiden kişiye değişirken bazen aynı kişinin hayatında ama farklı zamanlarda yaşananlara veya yaşayanlardan görülenlere, duyulanlara, okunanlara bağlı olarak değişebilmektedir. Pratik hayatlardaki bu tecrübe, Kur'an okumalarında ve ayetlerin anlamını tespit etme sonrası yorum geliştirmede de düşünülerek kullanıldığında farklı istifadelere kapı aralanması imknı elde edilebilir.

¹²³ Canan, *Kimsenin Bilemeyeceği şeyler*, 16.

¹²⁴ Canan, *Kimsenin Bilemeyeceği şeyler*, 14-17.

1.3.4. Esas Mana/İzafi Mana: Başat Anlam/Yan Anlam

Kelimelerin siyak-sibaktan bağımsız olarak her yerde her zaman taşıdığı ve sözlüklerde ilk görülen anlam, “temel anlam” “aslî mana” “başat anlam” “hakikî mana” isimlerini alırken; metnin siyakında/akışında, ya da bir anlam sistemi veya kelimeler alanı içinde yer aldığı farklı bir manaya delâlet etmesi durumunda “ilişkisel anlam”¹²⁵ “izafî mana” “yan anlam” “meczâî mana” gibi terimlerle de ifade edilirler.

Sözcükten anlaşılan ilk ve asıl kavrama temel anlam denirken, diğer anlamlar bu temel/öz anlama bağlandığı için buna *kavram çekirdeği* de denilir. Temel anlama bağlı olarak çeşitli kullanımlar sonucu ortaya çıkan bu yeni kavramlara yan anlamlar diğer bir deyişle mecazi anlamlar denir.¹²⁶

Kelimelerin temel anlamı ile yan anlamı arasında mutlaka bir ilgi bulunur. Bu ilgi bazen (istiârelerde olduğu gibi) benzetme; bazen (meczaz-ı mürsellerde olduğu gibi) alaka olabilir. Bazen benzetme sanatına dayalı bu yan anlamların, sık ve yaygın kullanım sonucu aslî anlam yerine geçmesi mümkün olur. Salat kelimesinin dua ve genel ibadet olan esas anlamı, vahiy esnasında kimi zaman bugün namaz olarak bilinen ibadet, kimi zaman esas anlamı olan dua ile kullanıldığı görülürken, asırlar içinde oluşan İslam medeniyeti ve Müslüman toplumların gündelik hayatında artık esas anlam namaz haline gelmiş gibi görünmektedir.

Yeni bir düşünce sistemi ve kelimeler arasında kalan eski tanıdık kelimenin artık yeni bir anlam kazanmış olması ve hatta bu ilişkisel anlamın asli anlamdan daha güçlü olarak öne çıkması ihtimalinden dolayı, semantik analize girişen araştırmacının önündeki kelimenin asli anlamını, bu öne geçmiş izafi anlamdan ayırarak orijine/temel anlama ulaşması zor ama gerekli bir çalışma olmaktadır. İzafî anlamların esas anlamlar üzerine bina edildiği îzahtan vareste bir husus olmakla beraber, kelimenin muhatabın zihninde oluşturduğu anlamın, o dili konuşan toplumun sosyal, kültürel yapısı ve tarihini göz önüne almadan semantik analizinin tamam olmayacağı, asli anlama

¹²⁵ Izutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan, Kur'ânî Dünya Görüşünün Semantiği*, 43.

¹²⁶ Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, 113.

ulaşılamayacağı da açık bir meseledir.¹²⁷ Görüldüğü üzere art zamanlı semantik anlayışı burada tekrar gündeme gelir. Zira yapılan işlem, bir kelimenin zaman içinde geçirdiği anlam değişim süreci ve içerik tespit tavrından başka bir şey değildir. Yukarıda da arz edildiği gibi, art zamanlı semantik ve alt başlıkları ile eş zamanlı semantik ve alt başlıkları denebilir konular, iç içe geçmiş bir bütündür.

Asli anlama ulaşmakla işi bitmemiş olan semantikçinin, ele aldığı kelimenin, yer aldığı konu içinde hangi bağlamda ve nasıl bir semantik alan yani kavramsal ağ çerçevesi dahilinde bulunduğuna dikkat ederek, ana anlam ile bağlantısı olup olmadığına, ne tür bir bağlantı olduğuna bakmak, ardından bu analize göre, var ise yeni bir anlam ve/veya yorum ortaya koymak durumundadır. Zira bu bağlantının kemiyet ve keyfiyetidir ki, o kelimeyi kullanan toplumun genel eğilim, sosyal ve bireysel yaşam, kültür vb. özellikleri hakkında, (bazen) zamansal/dönemsel olarak da bize bilgi ve fikir verebilir. Örneğin “şair” kelimesinin bugün bu coğrafyada kullanımından yola çıkarak, ayetlerde niçin ısrarla Hz. Peygamberden uzak tutulduğu ve Kur’ân’ın şiir olmadığına altının çizildiğini anlamak mümkün değildir. Orada o gün şair kelimesi ile “Hz. Peygamberin vahiy aldığı ve Nebi olduğu inancını paylaşmamanın, bu kelimeyi kullananlarca mantıksal açıklamasını barındıran bir anlayış” kastedilmekte ve Kur’ân esasta bunu reddetmektedir.

Diğer bir örnek “takva” kelimesidir. Kelimenin ana anlamı/temel semantik özü: insan veya hayvan, herhangi bir canlının kendisine yönelen tehlikelere karşı korunma, kendisini korumaya alma yani savunma hareketidir. Kur’ânla beraber oluşturulan anlam dünyasında yani Kur’ân’daki semantik kavramsal ağ içinde eskatolojik [uhrevî] renk kazanmış ve “kişinin hüküm gününde yaratıcısının azabına mâruz kalmaktan [ve rahmet mahrumiyetinden] korkması” manası taşımaya başlamış, oradan da zaman içinde Müslüman milletler arasında “saf samimi dindarlık” için kullanılır olmuştur.¹²⁸

1.3.5. Odak Kelime/Anahtar Kavram/Kök Anlam/Focus Word:

Kavram alanı ve temel-yan anlam konularıyla iç içe geçmiş olan bir mesele de her birinde ortak olarak bulunan kök anlama ulaşma konusudur. Semantik analiz

¹²⁷ Hasan Yılmaz, “Semantik Analiz Yönteminin Kur’ân’a Uygulanmasına Dair”, *Kur’ân İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur’ân ve Tefsir Akademisi, 2009), 367.

¹²⁸ Izutsu, *Kur’ân’da Tanrı ve İnsan, Kur’ânî Dünya Görüşünün Semantiği*, 42-43.

yönteminde köşe taşı niteliği taşıyan kök anlam ile bir kitap veya sistem içinde yer alan ve tespitinin nesneliliği mümkün görünmeyen anahtar kavram, birbirleriyle tam olarak örtüşmeyen iki ayrı mevzudur.

“İzutsu’ya özgü Kur’ân semantiği”nde, bu kitabın hedeflediği dünya görüşünün teşekkülünde önemli rol oynayan kelimeler, Kur’ân’ın ‘odak’ ya da ‘anahtar kavram’ını oluşturmaktadır.¹²⁹ Fakat o, bu kelime için çerçevesi net çizilebilir bir tanım getirilemeyeceğinden bahisle bunun tespitinin araştırmacının şahsiliğine kaldığını yani odak kelimenin bir yönden sübjektif olduğunu ifade eder. Kendisinin seçtiği ve anahtar kavram olduğunu düşündüğü kavramlar üzerinde çalıştığı iki kitabı Türkçe’ye çevrilmiştir. Allah, vahiy, dünya, ahiret, gayb, şehadet, dua ve benzeri birtakım kelimeleri, kendi ifadesiyle “kendine has semantik tanım ve çerçevesi içinde” incelemektedir.

Oysa İsmail Yakıt’ta odak kelime tam anlamıyla sübjektif değildir. Şöyle ki: bir kelimenin manası öğrenmek için sözlüğe bakıldığında müştakkatında/türevlerinde farklı farklı görünen anlamlarla karşılaşılır. Dikkatle bakıldığında, tüm türevlerde var olan ortak bir anlam bulunabilir. İşte bu anlamların bileşkesi olabilecek anlamı içeren kelime “odak kelimedir” ki bu aynı zamanda o kelime için “kök anlam”dır. Makalesinde konuya örnek aldığı kelimelerden biri “h-k-m” dir. Etimolojik kökenini ‘devenin dizginlerini tutmak taşkınlığına mani olmak’ şeklinde vermektedir. Arkasından bazı müştakklarını anlamlarıyla birlikte ortaya koyarken ortak kök anlama şöyle dikkat çekmektedir:

- حاكم = hâkim: zulme engel olan
- محكمة = mahkeme: zulme engel olunan mekan
- حكم = hakim: hastalığa engel olan
- حكم = hakem: kuralsızlığa engel olan
- تحكيم = tahkîm: yıkılma ve çökmeye engel olan
- استحكام = istihkâm: düşmanın ilerlemesine engel olan
- حكومة = hükûmet: toplumsal kargaşa ve kanunsuzluğa engel olan

¹²⁹ Yılmaz, “Semantik Analiz Yönteminin Kur’ân’a Uygulanmasına Dair”, 366.

- حَكِيم = hakîm: yanlış, amaçsız, sapkın fikir ve inançlara engel olan
- حِكْمَة = hikmet: yanlış, sapkın, amaçsız, faydasız fikir ve inançlara engel olan bilgi, hal, görüş.

Görüldüğü üzere burada “tüm türevlerde var olan bileşke anlam: *engel olmak*” tır. Şu halde burada ‘odak kelime/focus word’ = ‘engel olmak’ denmelidir.

Bu arada makaleden şu noktayı aktarmadan geçmemek faydalı olacaktır: kök anlam o kelimenin tüm türevlerinde görülebiliyor, bir vechesiyle tanımlamada yer alabiliyorsa ‘kök ile türeyen arasında semantik bağ’ var denilebilir. Şayet bu semantik bağın tesisi mümkün görünmüyorsa, ya o kelimeye verilen anlamda hata olmalıdır, ya da o anlam Arapçanın aslında yer almayan, sonradan kazandırılmış bir anlam olmalıdır.¹³⁰ Bu saptama, teste tabi tutulmaya elverişli görünen, önemli bir iddia barındırmaktadır.

Konu bağlamında yorumundan istifade edilmeye müsait bir diğer örnek “a-k-l” kelimesidir. عقل (ukl) mastarından, Türkçe’de akıl olarak bilinen kelimenin etimolojik kökeni yine deveyle ilintisi olan bir mana taşımaktadır: Devenin istenen yerde durması, kaçıp gitmesine engel olmak için ön ve arka ayaklarından birer tanesinin çaprazlama bağlanmasına yarayan bağ/köstek adı iken sonraları insan için kullanılmaya evrilmiş ama orada da bu kök anlamla bağlantısını yani semantik bağını taşımaya devam etmiştir. Zira ‘duygu ve düşünceleri, kavramları ve olayları birbirine bağlayan ruhî meleke’ ye verilen bir isim olmuştur. Bu noktada ilgi çeken bir yaklaşımda bulunan yazar şunları ilave etmektedir: Batı dillerinde ‘intelligence’ kelimesiyle karşılanan akıl, Grekçe kökenli ‘selectus’ tan gelerek Latince ‘intellectus’ ile ifade edilmiş olup, buradaki kök anlam “seçme-tercih etme” dir. Devamında yazar şunları kaydetmektedir:

O halde Batı dillerinde akıl ‘iyi ile kötüyü, büyükle küçüğü, faydalı ile zararlıyı vs. yi seçen, ayıran veya ayıklayan melekemize’ denmektedir. Öz Türkçede akıl ‘us’ kelimesiyle ifade edilmektedir. Negatif hali kullanılmayan bu kelimenin etimolojisini henüz bilmediğimizden kullanılışına göre bir hüküm vermek gerekirse, herhalde ‘davranışları kontrol eden melekeye’ denir demek daha doğrudur. Görüldüğü gibi akıl ruhî bir melekedir ve Arapçada bu melekenin ‘bağlama’ özelliği dikkate alınırken; Grekçe ve Latince ‘ayıklama’ vechesi esasa alınmış, Türkçede ‘kontrol

¹³⁰ Yakıt, “Doğru Bir Kur’ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi”, 19-20.

etme' yönü vurgulanmıştır. Şu halde aynı ruhî melekenin farklı veçheleri dikkate alınmıştır.¹³¹

Odak kelimenin doğru tespit edilememesi sebebiyle ne kadar önemli hatalara düşüldüğüne dair geniş îzahı, hatalardan bir örnek vermek üzere Hızır kıssasındaki çocuk öldürülmesinin yanlış tercüme ve tefsir olduğunu iddia eden araştırmacının ilgili makalesine müracaat edilebilir.¹³²

1.3.6. Cümle Semantiği

Konteks semiolojisi de denilen cümle semantiği, sözce/ibare¹³³ ve tümce/cümlelerin anlam açısından incelenmesini anlatan teknik bir tanımdır. Anlambilim çalışan dilbilimciler ve düşünürler, ilk zamanlar yalnızca sözcükler üzerinde anlam incelemesi yaparken sonraları cümle ve sözcükler üzerinde de anlam araştırması yapmaya başlamış, zaman içinde *edimbilim*, *metinbilim* olarak isimlendirilen, “cümlede anlam” a dair birtakım bakış açıları geliştirmişlerdir.

Sadece cümlenin, cümle olarak kendisinden ne kastedildiğinin anlaşılmasının imkânsızlığı ve anlamının tam olarak ortaya konamayacağı fikrinden yola çıkan düşünür ve dilbilimciler, cümlenin içinde yer aldığı paragraf ve konu/metin gibi dil içi ve dil dışı etkenlerden de istifade etmek gereğini gündeme getirmişlerdir.

Örneğin bir soru cümlesi salt soru sormayı mı ifade eder, yoksa başkaca bir anlam/anlamlar hedeflemiş olabilir mi? Meâ'nî ilminde İnşâî cümlelerin İhbârî anlam ifade etmeleri olarak tarif edilen bu konuda yapılmış müstakil çalışmalar da mevcuttur.¹³⁴

¹³¹ Yakıt, “Doğru Bir Kur’ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi”, 19.

¹³² İsmail Yakıt, el-Kehf 80. ayette geçen غلام için çocuk değil *evlat* ; خشى fiili için korkmak değil *uygun görmemek*; يرهق küfür ve isyana sevk edeceği değil *küfür ve isyana sevk etmekte olduğunu* anlamlarına geldiğinin altını çizerek, semantik analizlerle vardığı sonuçta ayetin anlamının şöyle olduğunu tespit etmiştir: “*Delikanlıya gelince, anası babası mümin idiler. Onun onları küfür ve isyana sevk etmekte olduğunu uygun görmedik.*” “... delikanlı o suçu işlemiş ve işlemektedir. Anası babası mümin olduğuna göre kendisi değildir. Dinsizin dindar üzerinde bir baskısı vardır. Bu keyfiyet semâvî dinlerin hukukuna göre katli gerektiren bir fiildir. Nitekim infaz edilmiştir. İnfaz, bir “sabi”ye değil bir “reşit”e olmuştur. ...”

¹³³ Sözce: Yerine göre bir tek sözcük, yerine göre bir veya birkaç kısa-uzun cümleden oluşabilen bir bildirişme birimidir. Metin: birbiriyle dilbilgisi ve mantık açısından bağlantısı olan sözcüklerden oluşur (yerine göre tek sözce de metin adını alabilir). Aksan, *Anlambilim*, 187.

¹³⁴ Alican Dağdeviren, *İlahi Mesajın Sunumu Açısından Kuranda sorular ve Cevaplar* (İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2006). 25.

İletişime katılanları ve durumlarını da hesaba katarak cümleleri veya sözceleri içinde bulunduğu metin bütününde incelemeye alan bu dala “metin dilbilimi/söylem çözümlemesi” denmektedir.¹³⁵

Kur’ân-ı Kerim’den bir örnek olarak: Yusuf 106’da insanların çoğu müşrik olmaksızın iman eder değillerdir dendi. Lokman 13’te ise Hz. Lokman’ın oğluna nasihat ederken “Oğulcum! Allah’a şirk koşma! Muhakkak ki şirk, çok büyük bir zulümdür” dediği aktarıldı. En’âm 82’de imanlarına zulüm bulaştırmayanların güvenleri ve hidayet sahibi olduğu ifade edildi. Daha sonra Âl-i İmrân 64. ayete bakıldığında Ehl-i Kitaba çağrıda bulunularak, “Allah’tan başkasına kulluk etmeyelim, O’na hiçbir şeyi şirk koşmayalım, Allah’ı bırakıp birbirimizi Rab edinmeyelim” demeye çağrılması talep edildi. Tevbe 31’de Ehl-i Kitabın Allah’ı bırakarak din alimlerini Rab edindikleri anlatılmıştır. Tüm bu cümlelerdeki anlam bir araya getirildiğinde “iman” ve “şirk” kavramına dair sonuçlara ulaşarak şunlar söylenebilir: Allah, kelamında müşrik/şirk kullanımında, salt putların Allah’a karşıt veya yardımcı addedildiği bir şirk türünü kastetmez. Tam ve katışıksız bir iman için uzak durulması gerekli olan şirk kapsamında, Allah’ın karşısında ona karşıt gibi tutulan insanlar da dahil olabilir, ki bunların, Allah’ın kitabını öğreten alim insanlar olması tanımı/hükmü değiştirmez. Hadislerin olmadığı bir tefsir çalışması eksik kalacaktır değinisi daha önce yapılmıştı. Burada da konuyla ilgili hadise müracaat edildiğinde din alimlerinin rab edinilmesiyle kastedilenin ‘din adamlarının helal dediğinin helal; haram dediğinin haram kabul edilmesi’ olduğu görülecektir.¹³⁶ Burada yapılan bir ayeti başka ayetler desteğiyle anlamak şeklindeki yaklaşım, İbn Teymiye ile başlayan ve sonra hemen tüm usûl-ü tefsir ve ulûmü’l-Kur’ân kitaplarına geçmiş olan “en güzel tefsir yollarından biri, Kur’ân’ı Kur’ân ile tefsir ederek anlamaktır” şeklinde ifade edilmiş prensip, cümle semantiği kapsamında yapılan bir “söylem çözümlemesi” “metin dilbilimi analizi”dir.

Cümle semantiği incelemesinde bilinmesinde faydalı olabileceği ön görülen diğer bir dal edimbilimdir. Kimi araştırmacının semantik/anlambilim beraberinde, göstergebilimin bir dalı olarak gördüğü, *pragmatik* de denilen

¹³⁵ Aksan, *Anlambilim*, 186-187. Metindilbilim hakkında geniş ve verimli açıklamalar için bkz. Toklu, *Dilbilime Giriş*, 122-137.

¹³⁶ Tirmizî, “Ebvabu tefsiri’l-Ku’rân”, 10.

*edimbilim/kullanumbilim*¹³⁷; iletişim esnasında tarafların durumunun, metin içi (mesela dilsel-lafzî, kıyâsî) ve metin dışı bağlamının da (mesela kültürlerinden kaynaklı farklılık ve özelliklerinin) dikkate alınarak, metinlerin anlamının incelenmesi gerektiğinin altını çizer. Yanı sıra, konuşan ve dinleyen ya da yazan ile okuyan arasındaki ilişkiyi, birbirlerini nasıl etkilediğini, amaçlanan anlam ve söylenen söz arasındaki durumun araştırılması da bu dal içinde yer almaktadır. “Söylenen” ile “esasta söylenmek istenen” farkı ve bunun nedeninin incelenmesinde varılan dil ve kültür etkileşim ilişkisine odaklanma sonucu, XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra oluşan “karşılaştırmalı edimbilim” veya “kültürlerarası edimbilim”¹³⁸, tefsir hadis fıkıh kelim gibi İslâmî ilimlerin yüzlerce yıllık birikimi ve çıkış/teşekkül ortamını, asırlar sonrasındaki insanlara dahi doğru anlama ve yorumlama imkânının açılmasını temin edeceği düşünülebilir. Zira bu ilimlerin ve kaynağı olan vahyin nüzûl ortamı ve ilk muhatabı olan insanların kültürü ile, bir Anadolu veya bir Avrupa, Orta Asya, Avusturalya, Afrika ve diğer pek çok farklı coğrafyada milletlerin kültürel yeti ve vücuda getirdikleri ortak bilgi deposu, hafıza birikimi arasında bariz mesafe olabileceği doğaldır. Yalnız mukaddes metin ve söylemler değil, gündelik hayattaki konuşmalarda dahi bu farkları görmek mümkündür.

Sonuç itibariyle semantiğin birinci kısmında salt kelimeler ele alınarak anlamları incelemeye konu edilirken, ikinci kısmında o sözcüklerden oluşan bir bütün olarak cümlenin ve sözcenin anlamı mercek altına alınmıştır. Yukarıda kısaca anlatılmaya çalışılan, konu dahilinde dallanan yeni bilimler de düşünüldüğünde *cümlede semantik analiz* yapacak kişinin dikkat edeceği noktalar şu şekilde özetlenebilir:

Bir cümle,

a) İçinde yer aldığı metne

b) Üzerinde durulan/merkezde olan ana konuya

c) Konuşan ve dinleyen veya yazan ile okuyan kişilerin içinde bulunduğu fiziksel ve ruhsal duruma

¹³⁷ Pragma: Yunanca amel, iş, eylem; edim: Türkçe amel, iş, eylem demektir.

¹³⁸ Aksan, *Anlambilim*, 195-203.; Hülya Aşkın Balcı, “Karşılaştırmalı ve Kültürlerarası Edimbilim” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10, sy. 52 (2017): 19-27.

d) Konuşan ve dinleyen veya yazan ile dinleyen kişilerin bilgi düzeyi, o güne dek getirdikleri her tür birikimleri (kültürlerine) ve ruhsal niteliklerine bağlı olarak farklı anlamlar taşıyabilir.¹³⁹

Örneğin, kişilerin birbirine şahsının veya eşi ve çocuklarının halini sormalarında olduğu gibi, birçok toplumda soru cevapların kimisi gerçekte bilgi amaçlı değil; toplumsal ve insanî ilişkiler kurmak adına sorulmuş sorulardır.¹⁴⁰ Veya verilen bilgiler, (muhatabının bilmediği bir bilgiyi ona bildirmek demek olan) faide-i haber değil; lazım-ı faide-i haberdır (muhataba, kendisinin de o bilgiye sahip olduğunu bildirmek). Bu misaller artırılabilir. Dinî olan ve olmayan her tür konuşma ve yazılı metinde, sözlü ve yazılı iletişimde üzerinde düşünölmeye elverişli ve hatta gerekli olarak kabul edilebilir.

Cümlenin kendisi içinde anlam açısından incelenmesi gereken konulardan biri, sözdizimidir. Cümlenin öğelerinin yerlerinin değişimi ile değişen anlamlara işaret edilen bu kısma Türkçe'den şöyle basit bir örnek verilir: 1- Avcı tavşan vurdu. 2- Avcı tavşanı vurdu. 3- Tavşanı avcı vurdu. 4- Tavşan avcı vurdu.¹⁴¹ Arapça'da nahv ilminde şekil şartları, meâ'nî ilminde ise anlam detayları anlatılan bu konu, çoğunlukla takdim-te'hîr başlığında yer alır. Kur'ân açısından ayetlerin meali esnasında her zaman açıkça anlama yansıtılmasa da tefsiri yapılırken değinilen önemli konulardan biridir. Mef'ulün, fiili veya faili önüne geçmesi halinde anlamda değişimin vurgulandığı ayet sayısı azımsanamayacak miktardadır.

Pek çok ölkede, verilerinin eğitim politikası içinde de kullanımı sebebiyle hızla yayılmakta olan "toplumsal dilbilimi", belki genel anlambilim belki cümle anlambilim analizlerinde istifadeye elverişli görünmesi hasebiyle buraya alınması uygun bulunmuştur.¹⁴² Fatma Öztürk Dağabakan'ın tercümesiyle *toplumsal dilbilim* "Amerikalı dilbilimci ve sosyolog Joshua Fishman'ın, düstur olarak kabul edilen

¹³⁹ Aksan, *Anlambilim*, 175-178.

¹⁴⁰ Palmer, *Semantics -A New Outline-*, *Semantik -Yeni Bir Anlambilim Projesi-*, 50.

¹⁴¹ Aksan, *Anlambilim*, 204-205.

¹⁴² Toplumsal dilbilimi kapsamındaki tüm bilgi alıntıları ve geniş bilgi için bkz. Fatma Öztürk Dağabakan, "Toplumdilbilimsel Bir Kavram Olarak Kadın-Erkek Dil Ayrımına Türkçe ve Almanca Açısından Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* sy. 47 (2012): 87-106. (Araştırmacının makalesinde kullandığı kaynaklarının hemen hepsi ilk dildir ve İngilizce-Almancadır.); Ali Güven "Toplumsal Dilbilimin Kapsam Alanı" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* sy. 13 (2012): 55-62.

cümlesindeki şu soru ile dile getirilmektedir: Kim kiminle hangi dili nasıl ve ne zaman, hangi sosyal durumda, hangi niyet ve sebeple konuşuyor?”¹⁴³ Bilgi toplama ve problem çözmede temel kabul edilen 5 N 1 K sorularından çok daha kapsamlı olduğu görülen bu sorulara verilecek cevaplarla, *toplumsal dilbilimi desteğinde semantik/anlambilim analizi* yapma imkânına ulaşılabilir.

Çerçevesi ve detayları üzerindeki çalışmaları devam etmekte olan bu dilbilim dalından, tefsirle ilintisi olabilir mülâhazasıyla şunlar söylenebilir:

Bir toplumu oluşturan çeşitli katmanlar ve bu katmanlara özgü konuşma kodları bulunmaktadır. “Halk dili veya dar kod” olarak ifade edilen dilde sınırlı ve sabit kelime ve sıfatlar, kısa cümleler, dolaysız, detaysız, doğrudan ifade yolu, emir ve soru kipi ağırlıklı bir iletişim var iken; “kurallı dil veya geniş kod” diye tanımlanan dil kullanımında, zengin kelime ve sıfat dağarcığı, daha uzun cümle, mantıksal işlem, dolaylı, detaylı ve sembolik anlatım, dinamizm yani sözdizimsel ve anlamsal çeşitlilik göze çarpar. Sosyal açıdan alt kesimin dili olarak halk dili; orta sınıfın dili olarak ise kurallı dil gösterilir. Bu farklar çeşitli dil hareketlerine, sözgelimi seçilen kelimeler ve yapılan benzetmelerin farklılığına sebebiyet verirken aynı zamanda dilsel kodlara da işaret eder. Konunun teorisyenleri bu farklı kullanımların toplumdaki sosyoekonomik farklılardan meydana geldiğini düşünerek bunun bir eksiklik olarak addederken kimisi sadece farklılıktır bu diyerek yargısız/tarafsız yaklaşmaktadır. Bu kuramda dil-düşünce ayrılmazlığından yola çıkılarak, toplumsal katmanların kullandıkları bu farklı dil kodlarının, mantıksal yapılandırma açısından da farklılık içermesi yanında; mesleki hayatta ve okul hayatında kimi eksiklik, geri kalma ve başarısızlıklara da sebep olabileceği öngörülmüştür.

Bu çalışma bağlamında konu, ayetlerin hitap ettiği ilk kitle içinde bulunan veya gelecekteki muhatapları itibariyle ilgi çekicidir. Çok kullanılan bir örnekten yola çıkarak şu teşbihi zikretmek konuyu ifade açısından yardımcı olabilir: Yağmur çöp yığına isabet ettiğinde çöp kokusu etrafa yayılırken; gül bahçesine yağdığında gül kokusu çevreyi sarar. Oysa yağmur aynı yağmurdur. Kelam aynı kelam olmasına rağmen, verilmek istenen mesaj aynı şey olduğu halde, muhatabın yer aldığı toplumsal

¹⁴³ Dağabakan, “Toplumdilbilimsel Bir Kavram Olarak Kadın-Erkek Dil Ayrımına Türkçe ve Almanca Açısından Bir Yaklaşım”, 89.

katman sebebiyle kullanılan kelime, benzetme vb. seçiminin değişmek zorunluğu vardır. Fakat mesaj, Kur'ân gibi tüm muhatap katmanlarına ulaşması istenen içeriğe sahip ise, her katmandaki kişinin, olduğu noktadan bakarak farklı bilgi, duygu, talep, tavsiye okuması yapması gerekli olsa gerektir. Sözelimi bedevilere hitap eden ya da küffara kılıç sallayan bir ayetten dahi, mele' veya mütref diyerek ifade edilen, -bilgi, sezgi, his, akıl ve mantık kullanma becerisi, toplumun geneline nispetle bir miktar daha öne geçmiş ve gelişmiş- kesimden insanların anlaması beklenenler aynı olmayacaktır. Diğer bir örnek olarak, çalışmanın konularından biri olan “kadınlar tarlanızdır” cümlesinin avama iletceği bilgi, duygu, mantıksal çıkarım ile edebiyat bilgisine sahip, küçük alem denen insana bakarken büyük alem denen dünya gezegenini ve hatta kainatı düşünebilen, tefekkür ufku geniş bir bireye iletceği bilgi, sezgi, duygu, akli ve mantikî çıkarımlar elbette aynı olamayacaktır.

Toplumsal dilbilim dalında incelenen diğer pek çok başlık arasında, bu çalışma ile ilgili olarak değinilmesi gereken bir diğer konu da “erkek ve kadın dili arasındaki farklılıklar” konusudur.

Toplumu oluşturan bireylerin yaş, meslek, cinsiyet, yerleşim bölgesi ve benzer sebeplerle farklı özellikte olmalarının doğal olması gibi, bu özelliklerinden kaynaklı olarak kullandıkları dil ve anlayış farklılığı taşımaları, birbirinin aynısı olmamaları da öylece doğaldır. Dil ve sosyal tabaka arasındaki ilişkinin yanı sıra, sosyal faktörlerin her türünün dile ve dili yazıyla veya konuşmayla, sözlü-sözsüz kullanan bireylerin dilsel tutumlarına olan yansımalarını incelemek de *toplumsal dilbilimi* alanına dahil olmaktadır. Yaşlı ile gencin, merkezî yerleşim noktalarında mesela kalabalık bir şehirde yaşayan ile taşrada yaşayanın, tahsil görmüş ile görmemişin, belli yaşam tarzına sahip olan ile olmayanın, kadın ile erkeğin, ülkesinin gelişmiş bölgesinde yaşayan ile gelişmemiş veya dışlanmış/ötekileştirilmiş bölgesinde yaşayanın, varıl ile yoksulun; bir olay karşısındaki tepkisi nasıl ki taşıdıkları bu özellikler ve ayrıca karakteristik hususiyetleri sebebiyle ayrı ayrı olacaktır, aynen öyle de farklı yerlerde, farklı sebeplerle, farklı dil mantığı ve kelime seçimleri sonucu birbirinden değişik dil edimleri ortaya koyacaklardır. Örneğin akademisyen bir erkek, evinde eşi annesi kızıyla oğluyula farklı, dışarı çıktığında esnafla farklı, işyerinde amiri veya memuruyla farklı, özel hayatındaki arkadaşıyla farklı bir dil kullanır. Bu örneğin esnaf bir erkek veya çiftçi bir erkek veya genç- yaşlı erkek veya farklı meslek ve yaştan bir kadın

üzerinden tahayyül ile kullandıkları dillerin farklılığının ayırdı mümkündür. 1924'te Danimarkalı dilbilimci Otto Jespersen (1860-1943), kadın erkek dil farkı üzerinde ilk çalışmaları yapmış, ulaştığı sonuca göre kadınların dil yetenekleri kötü, konuşma içeriği az, düşünce hakimiyeti yetersiz, cümleleri kısa ve ilkel olmasına rağmen hızlı ve çok konuşmaktadırlar. Onu bu görüşünde yalnız bırakmayan başkaca araştırmacılar olmuş, hatta kadının diğer özellikleri gibi, dil kullanımlarının da kötü olduğunu söyleyerek ilavede bulunmuşlardır. Bu yöndeki kışkırtıcı, pejoratif yaklaşım ve yorumlar, *her uç; kendine muhalif diğer bir uç var eder ve geliştirir, bazen de var olanı keskinleştirir* gerçeğini hatırlatırcasına, doğal olarak karşı yönde araştırmalara sebebiyet vermiştir. Halen devam etmekte olan bu alandaki kimi çalışmalarda aksi yönde birçok veri ve sonuca da ulaşılmıştır.

Yetmişli yıllarda görünürlüğü artan kadın hareketi, hareketin başlattığı kadın ve cinsiyet araştırmaları; feminist bilim eleştirisi ve cinsiyet temelli dil araştırmalarına uzanmıştır. 2019 yılının ilk yarısında halen hayatta olan iki bayan dilbilim uzmanı tarafından oluşturulan ekol, yaptıkları araştırmalarda nispeten objektif tespitlerde bulunmuşlardır. Birkaçını sıralamak gerekirse: * Kadınlar duygu, fikir ve iddialarını yumuşatarak ifade etmeyi, bu bağlamda görece ifadelerini (bence, belki, olabilir vb.) sıklıkla tercih eder. * Dolaylı ve örtmece/üstü örtülü formda bir dil kullanırlar. * Kadınlar, ifadelerine yumuşaklık katmak için soru tonlaması ilave eder veya onay alma amaçlı soru birimi kullanır. * Konuşmalarına cevap alamayacağı endişesiyle vurgulu ve çokça jest kullanımında bulunurlar. * Pekiştirici nitelikteki gereksiz, fazladan dolgu türü kelime kullanımları fazladır. * Argo kullanımları hiç yok değilse de erkekler kadar yoğun değildir. Sonuçta bu görüş sahiplerine göre: kadınların dil kullanımında, genel olarak zayıf, güvensiz, nazik ve bağımlı bir çizgi izledikleri, bunun sebebinin ise cinsiyetleri itibariyle kendileri değil, sosyal yaşamdaki ataerkil hakimiyetin/baskının etkisi olduğu işlenmiştir. Doksanlı yıllarda bu yaklaşım biçimi biraz daha genişlemiş ve cinsiyetin; sosyal, durumsal ve tarihsel yönleriyle de sınıflandırılması gerektiği düşünülmüş, kadın dili-erkek dili kavramlarını da içinde barındıran *gender yani sosyal cinsiyet/toplumsal cinsiyet kavramı* kullanılmaya başlanmıştır.

“Karşılaştırmalı sosyal bilim metodolojisi” olarak nitelenen Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları (Gender Studies): kadınlık ve erkeklik kalıplarını, biyolojik cinsiyet özelliklerini dışarda bırakarak cins kimliğini, cinsler arası eşitlik bağlamında güç vb.

ilişkilerin, toplumdan topluma kültürden kültüre nasıl farklılık gösterdiğini, bu kalıpların toplumun tüm alanlarında ne tür etkiler meydana getirdiğini incelemektedir. Toplumsal cinsiyete (gender) dair araştırmaların tarih bilimi dahil, toplum bilim sahasında yeni açılımlara vesile olacağı değerlendirilmektedir.¹⁴⁴

Sosyal bilimler arasında yer alan ilahiyat, bu metodolojiyi ve verilerini dikkate alarak, kadına dair son yüzyılda oluşan hassasiyet içerikli itirazları değerlendirebilir, Kitap-Sünnetin açıklamaları ve yorumlamalarında bu verilerden istifade ederek güncel ve muknâ cevaplar üretebilir. Kur'ân tefsiri ve Hadis şerhinde olduğu gibi, İslam tarihinde yer alan olaylar, kimi eserlerde (misalen bazı eserlerde kadın aleyhinde olduğu düşünülen tanım, fetva ve tavsiyelerin varlığı gibi) ve bazı coğrafyalarda yaşanan (Afrika kıtasındaki kimi ülkelerde kadın sünneti yaygınlığı, sadece kadın zanilere uygulanan recm cezası gibi) olayları anlama ve yorumlamalarda da yardımcı olabileceği, İslam Dini aleyhine kaydedilen gelişmeleri objektif değerlendirme imkânının önünü açacağı düşüncesiyle tarafımızca teklif edilmektedir.

Semantik konusu sonuna ilave edilmesinde fayda mülahaza edilen bir mesele de konuşma ile yazılı metin farkıdır. İnsan ırkı yazıdan önce konuşmayı öğrenen ve hayatının büyük çoğunluğunu yazılı değil sözlü iletişimle idame eden bir varlıktır. Bununla birlikte gerek kelime gerek tümce (veya daha genel anlam içermesi bakımından sözce) anlamının tespiti esnasında dikkat edilmesi gerekli iki ana nokta bulunmaktadır: “dil içi etkenler” ve “dil dışı etkenler”. Bu iki nokta hem sözlü hem yazılı iletişimde doğru anlama ve yorumlama için yadsınamaz bir öneme sahiptir. Dil içi etkenler kelime dilbilgisi ve anlambilim çerçevesinde bilinmektedir. Dil dışı etkenler arasında bağlam gibi önemli olan bir diğer etken de sözlü iletişimdeki vurgu ve tonlamalardır. Dildeki bu ses biçim ögesi, teknik ifadesiyle: prosodic/bürünsel, paraverbal veya paralinguistic/yarıdilsel¹⁴⁵ özellikler, bazen aynı kelime ve cümlelerin anlamının tam aksi yönde mana ve maksat yüklenmesine dahi imkân verebilmektedir. Şu halde sözlü iletişimdeki ibarelerin yazıya geçirilmiş halini okuyan kimselerin aradaki bu farkı düşünerek anlamaya çalışması ve bu açığın farkında olması elzemdir. Kur'ân-ı Kerîm'in tam da bu tarife uyan yönü ile “hitabî kelam/sözlü sesleniş” iken,

¹⁴⁴ Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 16.

¹⁴⁵ Prosodic/Bürünsel: ifadenin vezni, seslerinin, uzunluk, kısalık, duraklama, tonlama ve vurgusuyla ilgili olan; paralinguistic/yarıdilsel: konuşma esnasında ritim, tempo, bağırma, fisiltı; paraverbal: tebessüm, göz kırpması, mimik gibi beden dili kullanmak.

sonradan “kitâbî kelam/yazılı sesleniş” haline geldiğini gözden kaçırmamak gerektiği ortadadır. Söz-yazı farkının anlam ilintisi üzerine yapılan şu değini bunları yerli yerince ifade etmektedir:

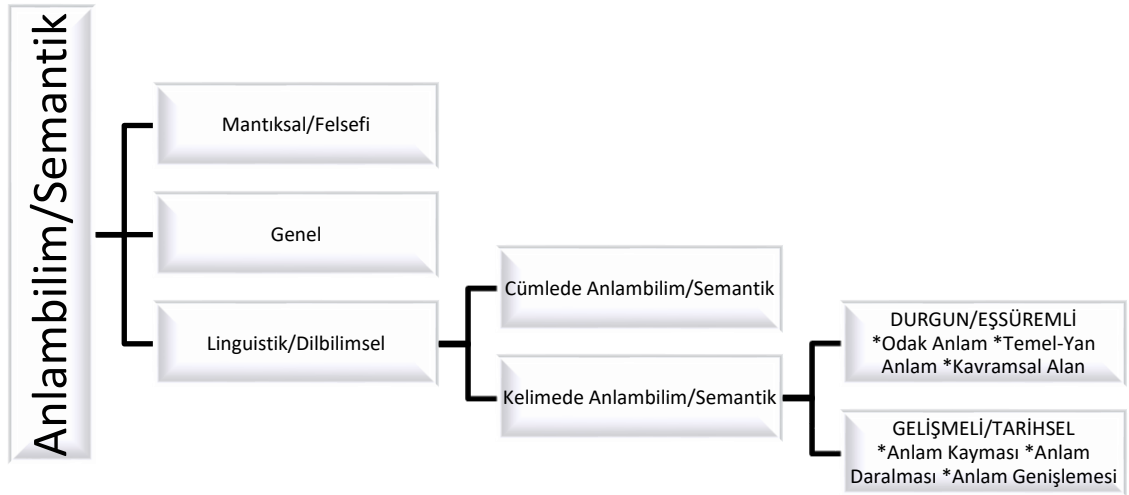
“...söz hiç şüphesiz yazı -gibi- değildir. Çünkü söz söylemenin seyri anlık olarak değişebilmekte, mantikî silsile yarım kalabilmekte, hatta birdenbire farklı bir mevzuya kayabilmektedir. O yüzden konuşmalarda, makaleden beklenen sistematik çerçeve, mantikî sağlamlık, bütünlük veya tamlık beklenemez. Zira konuşmalarda algı üç boyutlu işliyor: Her an sözün akışı değişebiliyor; sürpriz çıkışlar, dönüşler [meâ'nî ilmindeki iltifat sanatı gibi], kayıplar [hazf işlemi gibi], tuhfeler [meâ'nî ilmindeki isti'naf ve i'tirâz cümleleri gibi] zuhur edebiliyor. Dolayısıyla boşluk veya eksiklikler kaçınılmaz hale geliyor...¹⁴⁶

Mezkur boşluk, Kur'ân ve Sünneti anlama ve yorumlama çalışmalarında sebebi nüzûl ve tarih bilgisi ile sahabe ve tabiun neslinin anlatımları yanında metin dilbilimi ve eş süremlî semantik vesilesiyle Kur'ân ve Sünnetin bütününe bakmak suretiyle aşılmaya çalışılmaktadır.

Yazılı formun, sözlü formda ifadesini tam olarak bulmayan birtakım özellikler taşımakta olduğu da diğer bir gerçektir. İtalik yazım, büyük küçük harf farkı, paragraf başı yapabilmek, bazı kelime ve cümlelerin altının çizilebilmesi veya tırnak ve ayraç içine alınabilmesi, konu başlıklandırması gibi işlemler ve muhatabına verdiği mesajlar sözlü iletişimde sadece vurgulama ve beden dili ilavesiyle ya da açıkça kelime ilaveleriyle (örneğin: “altını çizerek ifade etmek isterim ki...” veya “Buradan bir başka konuya geçmek isterim ...”) gerçekleşmektedir.

Semantik konusunu bitirirken, yapılan araştırma ve incelemelerden muhassala olarak bir şema ortaya koymak faydalı olabilir. Bu çizim araştırmacının bireysel araştırma ve anlayışı doğrultusunda çıkarılmış olup, eleştirisi konunun uzmanı olan dilbilimcilere havale edilmiştir.

¹⁴⁶ Hasan Akay, *Anlamın Çağrısı* (İstanbul: Şule Yayınları, 2017), 8.

Tablo 1 Semantik ve taksimi

1.3.7. Semantik Analiz Nasıl Yapılır

Üzerinde görüş birliğine varılmış madde ve sınırları olmamakla beraber, semantik analizde yaklaşık olarak şu unsurlar öne çıkmaktadır:

- Analize alınan cümle değil de “kelime” ise, öncelikle etimolojik incelemesi yapılmak üzere mümkün olan en eski sözlük ve anlam tespiti yapılabilecek nitelikteki en eski metinlere müracaat edilir. Örneğin tefsir ve hadis ilmi için düşünüldüğünde, cahiliyye dönemi şiirleri (mesela: muallaka şiirleri, Antera İmru’l-Kays Divanları¹⁴⁷) ve -konuya ve ihtiyaca göre- kitabı-ı mukaddes metinleri (özellikle tevatrat) görülebilir. (Bu sebeple sözlüklere ve kullanımlarına dair bilgi birikimi yanında uygulama beceri ve alışkanlığına da ihtiyaç olacaktır.)
- Kelimenin bugün araştırmacının önünde duran anlamı ile ilk anlamı arasında farklılık var ise, bu farklılığın oluşum basamakları ve tarihleri -yani dikey olarak-, mümkün olabildiğince takip edilerek tespiti yapılır. (diachronic/artzamanlı/tarihî semantik)

¹⁴⁷ Soysaldı, *Kur’ân’ı Anlama Metodolojisi*, 35.

Bunun için yine sözlüklere müracaat ile kronolojilerine dikkat kesilmek yardımcı olabilecektir. Ardından, temel-ilişkisel anlam belirlemesi, anlam kayması vb. değişimleri, olası sebeplerini ve alakalarını ortaya koymaya çalışılır.

- Sonraki aşamada kelimenin anlam akrabaları araştırılır. Aynı kökten türeyen kelimelerin kullanımında ortaya çıkan anlamlar ve ilişkileri incelenir. Odak kavramın tespitine çalışılır.
- Diğer bir akrabalık gereği, yakın anlam ifade eden diğer kelimeler ile aralarındaki farklar ve ortaklıklar ile bu kelimenin o cümlede veya konudaki tercihi üzerinde düşünülebilir. Bir kelimenin ana anlamını ortaya çıkarma konusunda anlam avcısına yardımcı olacak bir diğer husus, -her şey zıddıyla kaimdir fehvasınca- mümkünse kelimenin zıt anlamlısının ortaya konmasıdır.
- Kelimenin anlam bulutu/kavram alanı saptamasına çalışarak bir kavram haritası çıkararak cümle semantiği ve metindilbilimi açısından incelenip, bağlam üzerinden anlam elde edilmeye çalışılır. (Ulûmü'l-Kur'ân'da *siyak* da denilen bu husus, Kur'ân'ın kendine özgü dünya düzeni ve düşünce sistemi içinde düşünülerek, kelimelere yüklenen yeni anlamlar olabileceğini gözden kaçırmamaya yardım edebilir.)
- Bir kelime veya cümlenin belli bir alanda veya dönemde veya kitapta -yani yatay olarak-, nerede hangi manada niye nasıl kullanıldığına, hemen beraberinde o kitabın veya dönemin bütününde nasıl görüldüğü/anlaşıldığı/uygulandığı dikkate alınmak suretiyle anlam tespit ve çıkarımında bulunulur. (*Ki bu noktada semantikçinin, o dilin kullanıldığı bölgenin ve dönemin tarih ve kültür bilgisi kaynaklarına müracaat etme zarureti ortaya çıkmaktadır.* Kur'ân için düşünüldüğünde bu madde için yapılacak olan: kelimenin geçtiği diğer ayetlerin ele alınması, ilişkilendirilmesidir. Kelimenin müradiflerinin diğer ayetlerde nasıl kullanıldığının görülmesi de katkı sağlayabilir. [synchronic/eşzamanlı/tavsifi semantik])

Tüm bunlar genel olarak, semantik analiz yapma yani anlam bilimi ile analiz çalışması yollarındandır. Mamafih anlam analizi yapılacak kelime veya cümle Kur'ân'dan veya Hadislerden ise, bu maddelere ilave edilmesi gereken bir şey daha vardır: Kur'ân'dan analizi Hadislerden ve ashap-tabiundan; Hadis analizini de Kur'ân'dan ve ashap-tabiundan bağımsız olarak yapmamaktır. Zira bu bağlantıların kopuk olduğu bir tahlil çalışmasının, Kur'ân ve Hadis özelinde, nesnellığe ulaşması uzak bir ihtimal barındırmaktadır.

Anlambilim: a) kelimelerin, b) cümlelerin anlamının incelenmesi olarak iki ana başlıkta dilbilimci ve anlambilimci tarafından ele alınmaktadır. Buna rağmen incelenen birçok tez ve makale çalışmasında, ağırlıklı olarak kelimeler üzerinde yapılmış semantik analiz örnekleriyle karşılaşılmıştır.

1.4. Semantik ve İslam Dünyası

İnsanlığın “anlama ve yorumlama” üzerindeki çabaları ve gelişim yolculuğu, Batı'da bir önceki başlığın girişinde alıntılındığı minvalde akarken, Doğu'da Kur'ân'ın vahyi ve onu ilave hükümler eşliğinde açıklayan sünnet vesilesiyle, İ.S. VII. yüzyıl başlarından itibaren gittikçe artan ve çeşitlenen yollarla, birçok disiplin neşv-ü nema bularak devam etmektedir.

Son ilahi vahiy metni olan Kur'ân'ın ilk emrinin ‘oku’ emriyle başlaması ve onun kelime manasının dahi ‘okumak’ anlamı taşıması İslam dünyasındaki anlama, yorumlama ve benzeri ilmî çalışmalarda elbet bir etkidir. Mamafih, vahiy metninde önemli vurgularla anlamaya/fikhetmeye/tefekkuha dair davetler,¹⁴⁸ daha önceki vahiy müntesiplerinin yapageldiği ‘kelimeleri v`az olundukları yerden tahrif’ olayı,¹⁴⁹ ve daha birtakım saiklerle Müslüman bireyler, özellikle ilim-fikir adamları tarafından anlama, ama doğru ve *kailinin muradına uygun anlama çabaları* ortaya konmuştur. Bu çabalar, zaman zaman Doğu'dan Batı'ya ilham vermiş, zaman zaman da Batı'dan alıntı

¹⁴⁸ Yirmiye yakın yerde f-k-h فقه maddesinden, direkt veya dolaylı bulunmakta olan ayetlerden bazıları için: bkz. Nisâ 78, el-En'âm 65-98, A'râf 179, Tevbe 122, Tâhâ 28, Münâfikûn 3.; t-d-b-b-r تدبر için bkz. Nisâ 82, Muhammed 24: “Onlar Kuranı [derin derin, kavramak için/kavrayana kadar, inceleyerek, anlamaya çalışarak] düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilimli mi?”.; Onlarca ayette bulunan t-z-k-k-r/ m-d-k-k-r تذكر مذكر vb. kelimelerle Kur'ân, okuyucusunu düşünmeye araştırmaya, anlamaya sevk eder: Birkaç örnek için bkz. el-Bakara 221, el-En'âm 80, A'râf 3, Yûnus 3, Ra'd 19, Saffât 155, Sâd 29: “Sana bu mübarek kitabı, ayetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsın diye indirdik”.

¹⁴⁹ Bkz. el-Bakara 75, Nisâ 46, Mâide 13 ve 41. يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ vb. ifadelerle beyan edilmiştir.

ve açılan pencerelerin istimal ve istihdamıyla muazzam bir kültür hazinesi ortaya çıkarmıştır.

Malumdur ki: İlim-fikir-bilim-buluşlar, büyük insanlık ailesinin ortak zenginliğidir. Hiçbir kişi ve oluşum kendinden öncesinden etkilenmeden, bağımsız ve desteksiz ortaya çıkmaz ve ilerleme kaydedemez. Bu olgu inkâr edilemeyecek kadar açıktır. Örneğin semantik/anlambilim Batı'da ortaya çıkmasına rağmen, Doğu dünyası için çok da yabancı değildir. Benzeri çalışmalar yapılagelmiştir. Semantik kavramının bir ilim dalı olarak modern çağda ortaya çıkmış olması, önceki medeniyetler ve münevverleri tarafından hiç bilinmez, uygulanmaz, bu yöntem veya benzerlerinin düşünülmemiş olduğu anlamına gelmesi gerektir.

Müslümanların dünyasında anlama dair yolculuğun başlangıcını oluşturan: Kur'ân'ı ilk açıklayan ve onun tebliğcisi olan Hz. Muhammed (a.s.)'ın hem kavli hem fiilî açıklamalarıdır. Ve ona atfen “Kur'ân'ın gariplerini araştırınız”¹⁵⁰ tavsiyesi kelimelerin dünyasındaki serüvenin ilk ürünlerinin verilmesine vesile olmuş; II/VIII. asırdan itibaren “Garîbü'l-Kur'ân” müstakil bir disiplin olarak tarihteki yerini almıştır. Garîbü'l-Kur'ân: Kureyş lehçesi dışındaki Arap lehçelerinden ve Arapça dışındaki dillerden (Süryanice, İbranice vb.) gelen yabancı (garîb-gurbetçi) kelimeleri ifade etmenin yanında, az kullanıldığı için manası yaygın olarak bilinmeyen kelimelerin, Kur'ân'da bulunduğu yerdeki anlamlarını tespit etmeye çalışırken özellikle ilk dönemlerde cahiliyye şiirlerinden istifade eden ilmî bir disiplindir. Bu noktada Garîbü'l-Kur'ân'ın ilk mümessili kabul edilen İbn Abbas'ı (r.a.) (ö. 68/673) anmak yerinde olacaktır. Harici reislerinden Nâfi' b. Ezrak, Kur'ân'da geçen 200 garîb kelimenin anlamını sorduğunda Abdullah b. Abbas her birine şiirlerden istişhad ile cevap verir ve bu cevapları muhtevi 'Mesâilü Nâfi' b. el-Ezrak' isimli bir eser oluşur.¹⁵¹ 'Hıbru'l-ümme ve Tercümânu'l-Kur'ân' unvanlarını taşıyan İbn Abbas'ın (r.a.) edebiyata ve dile vukufiyetini görmek açısından da önemli bir göstergedir.

¹⁵⁰ Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn es-Süyûtî, *el İtkan fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Dımeşk: Mektebetü'r-Risâle Nâşirün, 1429/2008), 239.

¹⁵¹ Eserle ilgili geniş bilgi ve kaynakları için bkz. İsmail Lütfü Çakan ve Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1 (Ankara: TDV Yay., 1988), 79.

Keza, Hz. Peygamberin bizzat açıkladığı kelimeler: el-En‘âm 82’deki ‘zulm’ü ‘şirk’¹⁵² ile el-Bakara 238’deki ‘salat-ı vusta’ yı ‘ikinci namazı’¹⁵³ ile açıklaması ve vahyin, o vakte dek bildikleri kelimeleri, bildikleri anlamı dışında yeni –bazen yakın bazen tamamen farklı- bir anlam getirerek kullanması¹⁵⁴ (sözgelimi, temizlik/arınma manalarında kullandıkları ‘zekat’ kelimesine, belirlenen şartlar çerçevesinde mallarından bir miktar vererek ifa edecekleri ‘mali ibadet’ anlamı yüklenmesi) ve benzeri birçok yaklaşım (Ki diakronik semantik türünün örneğidir.), Müslümanları dilbilim, anlambilim, sözlük türü çalışmalara sevk eden etkenlerden olmuştur.

İslâmî ilimler tarihine bakıldığında, daha sonraları filolojik tefsirin alt dalları kabul edilecek olan¹⁵⁵ Garîbü’l-Kur‘ân yanında, (Kur‘ân kelimelerinin filolojik olarak incelendiği) İ‘râbü’l-Kur‘ân, (birden fazla anlamda kullanılan kelimeler demek olan) Vücuha ve (Anlam ortaklığı olan farklı kelimeler demek olan) Nezâir, (Kur‘ân kelimeleri sözlüğü- başlangıçta Mushaf’taki sure tertibine göre; Râğîb el-İsfahâni’den sonra ise alfabetik sıralamaya göre oluşturulan ve ansiklopedik bir görünüm kazanan-¹⁵⁶) Müfredâtü’l-Kur‘ân gibi ilim dallarının oluşum başlangıcının, Hicrî ikinci asrın ortalarına yani miladi VIII. yüzyıla kadar uzandığı görülebilir.¹⁵⁷

İlerleyen zamanlarda, asırlar içinde büyüyen gelişen olgunlaşan ve sistemli bir disiplin halini alan garîbü’l-hadis, lügat, va‘z, fikhu’l-lüğa, sarf, nahv, meâ’nî, beyân, bedî‘, usûl-ü fikh, usûl-ü tefsir, kısmen mantık (özellikle delâlet bahisleriyle), kısmen kelimeler, hatta nazarî tasavvuf ilimleri Doğu’da İslam dünyasındaki ‘anlam için çıkılan yolculuğu’ gözler önüne sermektedir. Bu disiplinlerde ele alınan kavramlar açıklanırken, kelimeler üzerinde çalışmaya başlanır, öncelikle sözlük anlamı ele alınır, o ana dek hangi anlamları taşıyarak geldiği ve orada ne için kullanıldığı anlatılırken, zaman zaman hangi alaka ile kullanıldığına da değinilerek açıklanır. Yukarıda adı geçen ilimlerle az çok iştilal eden herkesin bildiği bu yaklaşım, Batı’daki semantik/anlambilim disiplinin “tarihî/diachronic/art zamanlı” türü ile -farklılıklarıyla

¹⁵² Buhari, Tefsir, 31 ve 2.

¹⁵³ Buhari, Cihad, 98.

¹⁵⁴ Hz. Peygamberin buna benzer kelime ve konu açıklamalarıyla Kuran’ı tefsirine dair detaylı bilgi için bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998), 1:47-69.

¹⁵⁵ İsmail Aydın, *Kur‘ân’ın Filolojik Yorumu Tarihsel Gelişim ve Sorunlar* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 136-153.

¹⁵⁶ Geniş bilgi için bkz. Ömer Kara, “el-Müfredat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 31 (Ankara: TDV Yay., 2006), 504.

¹⁵⁷ İsmail Aydın, *Kur‘ân’ın Filolojik Yorumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 153.

beraber- yolu kesişen bir yöntemdir. Yine bunun gibi, bir kelime veya kavramın Kur'ân'ın bütünü içinde kullanıldığı müteaddit yerlerdeki muhtelif anlamların ele alınarak yapıldığı tefsir kitaplarında örneği sınırsız denmeye müsait bollukta örneği görülebilecek anlama-anlamlandırma-hüküm çıkarma-mesaj alma çalışması; semantik disiplin tarafından “tavsifi/synchronic/eşzamanlı” olarak ifade edilen türünün İslâmî ilimlerdeki hemen hemen tam mukabilidir.

Semantik analiz yöntemi asırlardır bazı yönleriyle hadis şerhi ve tefsir ilminde uygulanana geldiği, kısa bir araştırma neticesinde dahi açıkça görülebilmektedir. Etimolojisinin incelenmesi esnasında kelime kök ve değişimine, bazen anlam akrabalıklarına bazen odak anlam tespitine sarf, va'z ve iştikak ilmi doğrultusunda değinilmiştir. Esas anlam izafi anlam sınırlarının belirlenmesi ise belâgat ilmi dahilinde, edebî bir dil olan Arapça için zaten olmazsa olmaz bir ilgi alanıdır. Gelenekte mantık ve usûl-ü fıkıh içinde yer alan delâlet yönleri konusu ile semantik analiz yöntemi mukayese edildiğinde pek çok ortak dil ve yaklaşım bulunabilir. Hatta fazlasının usûl-ü fıkıh, usûl-ü hadis, belâgat ilimleri içinde yer aldığı görülebilecektir.

Bir örnek olarak, Abdurrahman Kasapoğlu hocanın araştırması ve tespitine göre, Batı'da XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında, semantik analiz yöntemi ilk ortaya çıktığında art zamanlı (diakronik) olarak anlaşılmış ve uygulanmış iken, Doğu'da bu yöntem XI. yüzyıl başlarında İmam Gazzâlî (1058-1111) ile başlamıştır. Kur'ân'dan olan 'fıkıh' 'ilim' 'tevhid' 'zikir' 'hikmet' kelimelerinin, selef-i salihin ve ilk dönem müminlerinin anladığı manaların ne kadar dışında gelişmeler gösterdiğini, anlam daralmasına ve değişimine uğradığını îzah etmiştir. Bu yaklaşımla anlatım ise, artzamanlı semantiğin İslam dünyasında Batı'dan çok daha önce başladığının kanıtıdır.¹⁵⁸ İmam Gazzâlî I.ciltte birinci kitap olarak aldığı İlim bahsinde faydasız ilimler konusuna değindiği bir demde, anlamları sahabe ve selef hayatında gördüğü işlevin dışına çıkan ve memduh iken mezmuma dönüşmüş terimlerden olarak bu kavramları zikretmiş, nasıl ve ne yönde değiştiklerini, sebep ve sonuçlarını anlatarak ilgi çekici detaylara değinmiştir.

Diğer bir örnek olarak düşünülebilecek Râğıb el-İsfahânî, Kur'ân'ı doğru anlama çabalarının ön sıralarının lafızla ilgili ilimlere, özellikle müfred lafızlara vermek

¹⁵⁸ Kasapoğlu, “Kur'ân'ı Anlamada Semantik Yöntem”, 123.

gereğini şu teşbihle açıklamaya çalışır: Kur'ân kelimelerinin kök anlamlarını bilmek, bina inşa etmek isteyen kişinin önce tuğla kerpiç ihtiyacını karşılayarak işe başlaması gibidir. Bu sadece Kur'ân için de değil; tüm şer'î ilimler için de faydalı bir husustur.¹⁵⁹Şâtîbî'nin (ö. 790/1388) kelimelerin delâleti üzerine yaptığı çalışmalar ve Muvafakat'taki "Kur'ân'ın Arap diliyle inmiş olmasının sonucu olarak, onu anlama çabaları Arap dili vasıtası olmadan gerçekleşemeyecektir." şeklindeki tespitleri de dil-anlam ilişkisi bağlamında semantik öğeler barındıran yaklaşımlardan kabul edilebilir.¹⁶⁰

Semantik analiz çalışmasında ihtiyaç duyulan etimoloji yani iştikak ve sarf ilminin ortaya çıkış ve bir disiplin halini alışı için kesin bir tarih verilemese de II. Yüzyılda görülmeye başlandığı, III. Yüzyıla gelindiğinde konuya özel kitapların oldukça arttığı tespiti mevcuttur.¹⁶¹

İslam dünyasında dil ve anlam üzerine yapılan çalışmalarda hatırlanabilecek bir diğer konu fıkhu'l-lüğa ve ilmu'l-lüğa kitaplarıdır. İbn Fâris (ö. 395/1004), Se'âlibî (ö. 429/1038), Suyûtî (ö. 911/1505) gibi Arap dili bilginleri bu sahada kalem kullanan ve fıkhu'l-lüğa ve ilmu'l-lüğa kelimelerini eserlerinde kaydeden isimlerdir. İbn Cinnî (ö. 392/1002) ve daha birçok alim genel olarak dil konusunda düşünmüş, tespit ve üretimde bulunmuş olmakla birlikte bu iki terim eserlerinde görülmemektedir. İlk çalışma, Kûfe dil mektebine mensup Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (306/918-395/1004) tarafından, tam ismi *eş-Şâhibî fi fıkhi'l-lüğa ve süneni'l-'Arab fi kelâmihâ* olan ve müellifin 382/992 tarihinde Büveyhî Veziri Sâhib b. Abbâd adına kaleme alındığı için bu şekilde isimlendirdiği eser olarak kabul edilmiştir. Her ne kadar fıkhu'l-lüğa terimi kullanılmış olsa da eser içeriğinde sınırları çizilerek tarif ve tanımlanmış değildir. Geniş bir yelpazesi olan kitabında İbn Fâris, İslam'dan önce var olup sonrasında devam eden ve İslam ile doğan isimler; mana tefsir ve te'vîl kelimelerinin etimolojileri/değerlendirilmeleri; Kur'ân'daki bazı nazım şekilleri başlığı altında diğer ayetlerde anlatılan konuların kısa değinmelerle hatırlatılması (iktisas); aslî/kıyasî-fer'î

¹⁵⁹ Hüseyin İbn Muhammed er-Rağîb el-İsfahânî, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'ân*, (Dımeşk: Daru'l-Kalem, 1412/1992), 54-55.

¹⁶⁰ Ebu İshak İbrahim, *eş-Şâtîbî, el-Muvafakat* (Huber: Daru İbn Affan, 1417/1997), 1/39.

¹⁶¹ Detaylar ve ilgili eserlerin isimleri için bkz. Kemal Tuzcu, "Araplarda Etimoloji Çalışmaları" *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. I (2001): 66-71.

anlam; kelimelerin anlam delâlet çeşitleri; fiil yerinde sıfat kullanımının daha güçlü anlam ifade etmesi gibi daha pek çok filolojik ve linguistik konuyu ele almıştır. Seâlibî, Süyûtî ve İbn Cinnî dahil, halen bu sahada yazılan tüm eserlerin başvuru kaynağı durumundadır.¹⁶² Ele aldığı konular içinde hem tarihi hem tavsîfi semantikle ilgili meselelerin varlığı açıkça görülmektedir.¹⁶³

Bu iki isimlendirme üzerinden çağdaş Arap dilbilimciler arasında sonuç itibariyle tam bir fikir birliği yok ise de ikisinin birbiri yerinde müterâdif olarak kullanılabilirdiği görülmektedir. Bununla beraber, fıkhu'l-lüğayı arap dili çalışmalarıyla sınırlandırıp, ilmü'l-lüğayı ise, dil ile ilgili genel konulardaki araştırmalar çerçevesinde düşünen ve bu yönde kullanımını önerenler bulunmaktadır. İlmü'd-delâle yani semantiğin alt başlıkları arasında yer aldığı düşünülen dilbilimi için, "Batı'daki karşılığı olarak filoloji değil; linguistic olabilir, bunun Arapça'daki tam karşılığı ise fıkhu'l-lüğa da olabilir ilmü'l-lüğa da olabilir" denmekte olup, ayırımı için gerekçe ve fikir birliği bulunmamaktadır.¹⁶⁴ Zaten filoloji ile linguistik/dilbilim tanım ve sınırları birbirlerinden Saussure sonrası tamamen ayrılmıştır.¹⁶⁵

Hüseyin Atay da 1996 yılında, *ilimleri yapan dilin ilmini yapan* diyerek nitelediği semantik ile İslâmî İlimler arasındaki kesişme noktaları hakkında şunları söylemektedir:¹⁶⁶

Bizim ilk defa ortaya attığımız problem, Ebu'l-Muîn Neseî'nin bugün semantik denilen ilmin metodunu takip etmiş olduğudur. (...) özellikle en hacimli eseri olan Tabsiratü'l-Edille'sinde (...) semantik metodu ve dil mantığını kullandığını gördük. (...) Bu, mana veya manalar ilmidir. İslam ilimlerinde buna "ilmü'l-meâ'nî" adı verilir. Araplar arsında semantik'e dair yazı yazanların onlarda mevcut olan ilmü'l-meâ'nî ile ilgisine niye temas etmediklerini anlamak güçtür. Müslümanlarda olan belâgat ilmi hakkında birkaç kelime ile semantik arasında hiç olmazsa tanımları bakımından ve konuların içeriği açısından bir ilişki ve yakınlığın bulunup bulunmadığının ortaya çıkarılması faydalı olur.

Yazar devamında, İslam kültüründe özellikle Kur'an'ı tefsir/te'vîl ve Hadis şerhi çalışmaları için tahsil ve istihdam edilen ilimler içinde, Usûl-ü Fıkıh, Belâgat

¹⁶² Hulusi Kılıç, "Es-Sâhibî", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, c 35 (Ankara: TDV Yay.,2008), 521-522.

¹⁶³ Bu iki terim hakkında detaylı bilgi için bkz. Ramazan Demir "Arap Dilinde Fıkhu'l-Lüğa ve İlmü'l-Lüğa Terimlerinin Kullanımı, Tanımı, Konusu ve Gayesi" *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, sy.23 (2011): 183-203.

¹⁶⁴ Demir, "Fikhulluga ve İlmulluga Terimlerinin Kullanımı", 195-196.

¹⁶⁵ Demir, "Fikhulluga ve İlmulluga Terimlerinin Kullanımı", 184-188.

¹⁶⁶ Hüseyin Atay "Semantik" *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, sy. 7 (1996): 111-114

(Meâ'nî- Beyân- Bedî'), kısmen Mantık ve Kelam ilmi dahilinde alt başlıklarında bulunan delâlet ve çeşitleri, siyak-sibak, mecaz, kinâye, istiâre, müşkil, mübhem vb. birçok bahisle örtüşmekte; semantik analizle ele alınan ve ortaya konan nihâî açıklamalarla hemen hemen aynı paralelde görünmektedir. Bununla beraber, anlambilim ve yorumlama içerikli olmasından dolayı semantiğin Kelam, Usûl-ü Fıkıh ve Tefsir'in temel konuları içinde ele alınması ve bu ilmin getirdiği yeni verilerden istifade ederek kendilerini geliştirmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁶⁷ Örneğin Türkçe'de ilk ve önemli bir yeri olan Hukuk-u İslâmiyye ve Isılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu birinci cildinde yer alan usûl-ü fıkıh kitabının birinci kısmında uzun bir bölüm lafızlara ayrılmıştır.¹⁶⁸ Taksiminin girişinde merhum Ömer Nasuhi Bilmen şunları yazmaktadır:

Biz dinî hükümleri Kur'ân-ı Kerimin mukaddes nazımından ve sünnetlerin mübarek lafızlarından, ibarelerinden anlamak ihtiyacındayız. Bu cihetle lafızlar hakkındaki bir takım lisan kanunlarını, bilgilerini nazara almaya mecburuz. Bu lisan kanunlarına, ilimlerine vukuf sayesinde yalnız Kur'ân-ı Mübin ile Sünen-i Nebeviyyenin değil, her türlü yazıların, konuşmaların, düsturların, nizamnamelerin hükümlerine, inceliklerine de ilmî bir tarzda muttali olmuş oluruz.

Devamında lafızları A) manaya vaz'ları itibariyle *hâs, â'm, müşterek, müevvel*;¹⁶⁹ B) Vaz' oldukları manaya vazih veya kapalı bir tarzda delâletleri itibariyle *zâhir, nass, müfesser, muhkem, hafî müşkil, mücmel, müteşâbih*;¹⁷⁰ C) Vaz' oldukları manada veya bir alakayla diğer bir anlamda açık veya kapalı bir halde kullanılmaları itibariyle *hakikat, mecaz, sarih, kinâye*;¹⁷¹ D) Delâlet ettikleri mana ve maksatların ne olduğuna dair işitenlerin vukufiyetleri itibariyle de *dâl bi'l-ibâre, dâl bi'l-işâre, dâl bi'd-delâle, dâl bi'l-iktiza* kısımlarına ayırmıştır.¹⁷² Delâlet konusu (ki mezheplerin, dilbilimcilerin ve mantıkçıların, yukarıda zikredilenlerden farklı delâlet tasnifleri de bulunmakla beraber) yakından ve dikkatle incelendiğinde, semantik ile birçok ortak noktası dışında yani ötesinde ve fazlasıyla bir anlam alanını incelemekte olduğunu bu vesile ile tekraren ve sarahaten ifade etmekte fayda vardır. Alt başlıklarda yer alan konular içinde de yine "anlam" üzerinde yapılmış çalışmalar

¹⁶⁷ Atay, "Semantik", 132-133-141.

¹⁶⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Isılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), 1:46-47.; Mehmet Ali Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat* (İstanbul: Gökkuşbu, 2006), 99-102.

¹⁶⁹ Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Isılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1: 47-75.

¹⁷⁰ Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Isılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1: 75-80.

¹⁷¹ Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Isılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1: 80-86.

¹⁷² Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Isılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1: 86-91.

açıkça görülmektedir. Örneğin güzel-çirkin/hüsün-kubuh nedir, neye niçin denir tartışması özellikle bugünün dünyasında niteleme yaparken yüklenen anlam ve anlayışı açısından halen dikkat çekici bir yer tutmaktadır.¹⁷³ Diğer bir örnek olarak, emirlerin mana ve mahiyeti başlığında incelen konulardan biri de “emir kipi her zaman emir anlamı ifade eder mi?” mevzusudur.¹⁷⁴ Cevap ise hayır, emirler her zaman emir ifade etmez olmaktadır. Mefhum-mantuk uyumu veya muhalefeti,¹⁷⁵ beyân çeşitleri,¹⁷⁶ istisna-tahsis-ta’lik -mutlak-mukayyed mevzusu,¹⁷⁷ illet-sebep-gaye-garaz farklarının belirlenmesi, uzunca bir bahis olarak meâ’nî harfleri,¹⁷⁸ usûlü-u fıkıh ilmindeki “anlam” ile ilgili çerçevesi gayet net ve düzenli çizilmiş çalışmalardandır.

Belâgat ilmi girişinde, fesahat ve belâgat terimlerinin tarifinde ve *meâ’nî* ilminin tamamında, özellikle ihbari cümlelerin gayeleri ve çeşitleri, muktezây-ı zâhire muvâfık olan ve olmayan ifadeler, talebi olan ve olmayan inşa, emr ve nehyelerin çeşit ve gayeleri, istifham ve manaları, zikir ve hazf sebepleri, takdim-te’hîr sebepleri, icaz-itnap-musavat, kasr gibi alt başlıklarda semantik-anlambilimin daha da ilerisinde kabul edilmeye müsait konular işlenmektedir. Belâgat ilminin ikinci önemli dersi olan ve teşbih/allegori/benzetme ve aksamının tüm detaylarıyla ele alındığı *beyân* ilminde teşbihten garaz ve vech-i şebeh ile cihet-i câmia’ konuları yine semantik-anlambilimle ilintisi kurulabilecek konulardandır. Üçüncü ders olan *bedî’* ise ayrıldığı lafzî ve ma’nevî kısımlarından ikincinde adından da anlaşıldığı gibi, ibarelerin anlamla ilgili incelikli latif yönlerine dair bilgi ve teoriler içermektedir.¹⁷⁹

Klasik ilimlerden usûlü’l-fıkıh ve belâgatın alt başlıklarında görülen, son zamanlarda Arap dilbilimcilerin hakkında “Nazariyyet’s-Siyak” adıyla müstakil eserler kaleme aldıkları “siyak” konusu eşzamanlı semantik öğeler barındırmaktadır.¹⁸⁰

¹⁷³ Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Isilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1: 54-57.

¹⁷⁴ Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Isilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1: 48.

¹⁷⁵ Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Isilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1: 91-95.

¹⁷⁶ Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Isilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1: 95-98.

¹⁷⁷ Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Isilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1: 67-69. 104-108.

¹⁷⁸ Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Isilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1: 108-132.

¹⁷⁹ İncelem örnekleri olarak bkz. Mehmet Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989); Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat.*; Nebîl abu Haltem, Nebîl ez-Zeyn, Nazmî el-Cemel, Zühdi abu Halîl, *Mevsûa’ Ulümü’l-Lüğati’l-A’rabiyye (kavâ’id, sarf, belâğa, imlâ’)* (Amman: Dâr Üsâme li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 2009).

¹⁸⁰ Siyak konusunda geniş açıklama için bkz. Yunus Ekin, *Ebussud Tefsiri’nde Siyakın Yeri* (İstanbul: Işık Akademi Yayınları, 2012), 47-77.

Kimi araştırmacılara göre semantik, günümüz İşlam dünyasının en yaygın tefsir yöntemlerinden olan konulu tefsir metodu içinde ele alınması, hatta ondan ayrılmaz unsur olarak kabul edilmesi gerekli bir metottur. Zira konulu tefsir, belli bir Kur’ānı kavram çerçevesinde gelişmekte, o kavramı ifade eden kelimeleri ve nüanslarının tahlili, yorumlanması ve benzer çalışmaları yapmayı zorunlu kılmaktadır ki semantik analiz de yaptığı bundan başka bir Şey değildir.¹⁸¹ Bazen bir kavramın ele alınmadan sadece bir konu/mevzu’ etrafında teşekkül ettiği türde konulu tefsir çalışması da görülmektedir.¹⁸²

Batı dünyasındaki semantik ilminin, Doğu dünyasındaki karşılığı olarak ılm’d-delāle değil, olsa olsa ılm’l-vaz’ olabileceğini, hatta tam karşılığının bu olduğunu iddia ile teklif edenler de bulunmaktadır. Esasında her kültürün kendine ait bir anlambilim dalı ve onun da kapsamı olduğunu ifade eden bu düşünce, Arapçadaki i’rab konusunun anlambilimde önemli bir yeri olmasına rağmen bunun sadece Arapçaya has olduğunu, bir başka dilde karşılamanın ve açıklamanın imkānını hatırlatmakta, her kültürü kendine ait anlambilimi ve erevesi içinde anlama ve değerlendirmenin gerekliliğine işaret etmektedir. Bu yönde düşünenlerden biri olan Abdulkerim Seber, anlambilim sınırları dahilinde olduğunun değerlendirilmesinin mümkün olduğu pek çok ilim dalının Doğu’daki yani İşlam dünyasındaki mevcudiyetini hatırlatmakta, “Bu durum, bize *İşlam ālimlerinin Batı semantiğine ihtiyaç duyurmayacak derecede kuvvetli bir anlambilim metodunu tatbik ettiklerini göstermektedir.*” derken, diğer yanda semantiğin fonksiyonel anlamı olan bir kavram değil, kültürel değere sahip bir kavram olduğunun altını çizmektedir.¹⁸³

Semantik analiz yöntemi her ne kadar önemli ve değerli olsa da Kur’ān ve hadis gibi kutsal metinler için gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır: mekāsıd-ı Şer’ıyye olarak da ifade edilen metnin bütününden esas hedeflenen gayeleri görmenin önüne geçme ve bir başka Şekilde literal-lafızcı okumaya kayma ihtimalidir. Örneğin Kur’ān’ın ilahiyat/tevhid ve uhreviyata dair bir kitap olduğu noktasını atlayarak, onu bir sosyoloji veya salt ahlak veya hukuk/fıkıh veya bilim kitabı haline getirebilecek kimi yorum ve kullanımın önünü aımasından kaçınma gereğini belirtmek gerekir.

¹⁸¹ Kasapoğlu, “Kur’ān’ı Anlamada Semantik Yöntem”, 114-116.

¹⁸² rnek olarak: Şerafeddin Gölcük, *Kur’ān’da İnsanın Değeri* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1983).

¹⁸³ Abdulkerim Seber, “Semantik-Delālet Kavramlarının Mukayesesi ve Anlambilim Kavramının Muhtevasının Tespiti”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 sy. 2 (2013): 97-130.

Şakir Kocabaş'ın iddia ve çözüm önerisi şudur: Günümüz Müslümanlarının, Kur'ân'dan aldıkları ama orada olduğundan çok farklı şekilde kullandıkları kelime ve kavramlar üzerinden birtakım boşluklar ve çatışmalar yaşadıkları bir vâkıdır. Bunun sebebini kelimeler ve kavramları üzerindeki birtakım değiştirme, basitleştirme ve ihmallere dayandırmakla beraber, çözümünün de yeniden oraya (Kur'ân'a) dönüp temel kavramlardan yola çıkarak sistemi bütün halinde anlamak, sonrasında bu anlayış üzerinden diğer tüm kelime ve kavramlarına yeniden bakmak gerekmektedir.¹⁸⁴

Semantik analizle yapılan işlem, sonuç itibariyle 'kelimeler veya cümleler' üzerindeki anlam arayışlarıdır. İşid gibi yapıları doğuran da kelimeler ve cümlelere takılıp konu dahil metnin bütününden yani Kur'ân'dan asıl anlaşılması gereken ana gaye/gayeleri görememesi veya görmek istememesi olmuştur. Zira medya üzerinden değil de inanç ve fikirlerini açıkça ifade ettikleri kendi metinlerinden incelendiğinde bu yapıların, İslâmî ilimlerden nasıl beslendiğini, sırtlarını bu ilimlerle yoğrulmuş ama yorumlanmamış veçhesine hangi yoldan giderek dayadıklarını görmek zor değildir.

Şu halde lafızcı ve dar bir yaklaşımdan âzâde kalarak, konunun ya da ele alınan metnin, ki burada Kur'ân-ı Mübîndir, hedeflediği/gerçekleştirmeyi istediği düşünülen/inanılan/tercih edilen amacını dikkate almak suretiyle yapılacak analiz daha doğru ve sağlıklı bir sonuca ulaşacaktır. Aksi takdirde mezkur Müslüman ama tedhiş ehli yapıların –kendilerince haklı, kaynaklı ve delilli- devamı oluşacaktır.

Semantik: Doğu'da İslâmî İlimler çerçevesi içinde incelendiğinde, bu dünyaya çok yabancı olan ve hiç düşünülmemiş ve söylenmemiş tamamen yeni bir şeyler söylüyor değildir. Yeni denilemese de dikkat çektiği tarihî gelişim açısından kelimelerin anlam değişimi ve bu değişimin aşamalarının tespiti hususu önemli bir getiridir/açılımdır denilebilir. Ki belki bir miktar katkısı olan ama uğraştırıcı bir yönü de bulunan bu nokta olacaktır. Zira sözlüklerin, kelimelerin zaman içindeki değişimlerine tarihleri itibariyle değinmedikleri bilinmektedir. Fakat bunun da tertip edilen sözlük vb. eserlerin tarihlerine dikkat edilerek aşılabilmesi mümkündür. Mamafih bu noktada bir eksiklik olduğunu ve telafisi için çok yönlü bir çalışma ortaya konması gerektiği de belirtilmelidir. Kur'ânî ve İslâmî terminolojide yer alan -en azından- ana kavramların,

¹⁸⁴ Şakir Kocabaş, *İslam'da Bilginin Temelleri*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 9-11.

- A) Vahiy öncesi
- B) Mekke Dönemi
- C) Medine Dönemi
- D) Vahyin kesildiği Hz. Peygamber sonrası dönemler

Ki bu son dönem de mesela -Emevî -Abbasî -Osmanlı -Sanayi Devrimi Sonrası vb. dönemler dikkate alınmak suretiyle, anlam ve anlayış değişimlerinin tespitinin yapıldığı çalışmalara ihtiyaç olduğunu not etmek faydalı olabilir.¹⁸⁵ Hem dönemsel hem bölgesel değişimlerin insanların anlayış ve kriterleri üzerindeki etkilerine, oradan da seçtikleri kelime ve yükledikleri anlamlara dikkat çekmek; metinlerde ve konuşmalarda geçen ifadeleri bunlar üzerinden anlamak, yorumlamak, inanç ve eylemlere yön vermek daha sağlıklı ve hakkaniyetli olabilecektir.

Tarihsel açıdan kelimelerin değişimi dile getirilirken, özellikle İzutsu'nun üzerinde ısrarla durduğu ve İslam kaynak metinleri incelemesinde oldukça önemli, köşe taşı niteliğindeki *dil-kültür ilişkisi, toplumsal olayların kelime kullanımlarını tercihi ve anlam yüklenmesindeki etkisi* göz ardı edilmemesi gereken bir fark olarak öne çıkmaktadır.

Tüm bunların yanı sıra, analizin sistematize edilmiş biçimi/tasnifi ve başlıkları itibarıyla tefsir ve şerh çalışmalarına, yeni bir düzenleme düşünüldüğünde katkı sunabileceği ön görülmektedir.

İlaveten, yatay semantiğin Kur'ân ve Sünnette *daha fazla kullanılması ve öne çıkarılması*, Kur'ân'a ve bütün bir İslam Dini'ne bütüncül bakma ve değerlendirmeyi sağlamakta yardımcı olabilecektir.

Konularında araştırma yapan uzman ve uzman olma yolunda ilerleyen bu camianın çalışanları, elbette bahsi geçen yönde ve benzer yöntemlerle (hatta daha fazlasıyla) araştırma-çalışma yapmakta, emek ve eser ortaya koymaktadırlar. “Burada/bizde bu şekilde çalışmalar yok” şeklindeki öykünmeler, realiteden uzak olmayı, yapıla gelmiş

¹⁸⁵ Mustafa Ünver, “Sinkronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'ân Terminolojisi Oluşturmaya Doğru”, 3. *Kur'ân Haftası Kurân Sempozyumu* (1997): 170-171.

onca çalışmaya dair bilgi eksikliğini işaret ettiği gibi, eziklik-özentilik benzeri patolojik bir karakteri/vak'ayı da ihsas ettirmektedir.

Baştaki amaca uygun olarak kadın konulu başka ayetlerde geçen kelimelerde de semantik analizler yapılabileceği, tefsirini kayıp ve ihmal etmeden te'vile kapı açılarak daha başkaca analizlerin imkânı ortadadır. Fakat bu konuların çok su kaldırabilir hamur metaforu niteliğinde oluşu göz önüne alınarak, çalışmanın nihayetinde bir yüksek lisans tezi olması hasebiyle sınırlandırılması ve esasta *hars* kelimesinin incelenmesiyle yetinilmesi tercih edilmiştir. Bu çalışma, diğer pek çok ayette bu minvalde çalışma yapılabileceğinin ve bugünün algısıyla kadın aleyhine görünen ifadelerin, gerçekte lehte yorumlanmaya elverişli işaretler barındırdığının ortaya konması yönünde gayretlere yol açarak katkı vermiş olmayı düşünmekte, ön görmektedir.

2. İKİNCİ BÖLÜM

حَرْث ÜZERİNDE SEMANTİK ANALİZ

2.1. el-Bakara 223. Ayetin Meali

Araştırmaya konu olan hususları ele almak üzere incelenecek ilk ayet el-Bakara suresi 223 numaralı ayet ve içinde geçen حَرْث kelimesidir. Ayette yer alan *hars* sözcüğünün klasik ve modern dönem tefsir geleneğinde nasıl anlaşılıp yorumlandığı hususu, şüphesiz bu çalışmada ileri sürülecek olan yorumlar açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu bölümde gerek klasik gerek modern dönem tefsir geleneğinde ve sözlüklerdeki anlamlarıyla beraber sözcüğün nasıl anlaşıldığı hususu ele alınacaktır. Bazen içinde yer aldığı ayetin kendisi, bazen konu bütünlüğünü görebilmek açısından, öncesi ve sonrasıyla -metni geniş çerçevede düşünebilmek için- sureye bakılacak, birden çok sayıda ayet birlikte çalışılacaktır.

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوا رَبِّكُمْ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

Diyamet vakfı meali: “Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın. Kendiniz için önceden (uygun davranışlarla) hazırlık yapın. Allahtan korkun biliniz ki siz, Ona kavuşacaksınız. (Ya Muhammed) müminleri müjdele!”

Devamında parantez içinde şöyle bir açıklama mevcuttur: “Cinsi temasın şekli sınırlı değildir. Yasak olan sapık ilişkidir. Temastan önce hazırlık hem maddi ve cinsi hem de besmele vb. gibi manevi anlaşılmıştır.”¹⁸⁶

Mustafa Öztürk Meali: “(Ey Müminler) Karılarınız sizin nesil kaynağınızdır. Öyleyse karılarınızla (meşru yoldan) dilediğiniz şekilde ilişkiye girebilirsiniz. Bu ilişkide kendiniz için (haramdan sakınmak, hayırlı evlat istemek gibi) güzel amaçlar gözetin; Allah’ın emirlerine itaatsizlikten sakının. (Unutmayın ki) sonunda hesap

¹⁸⁶ Heyet: Ali Özek v.dğr., *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali* (Medine: Kral Fehd Mushaf Basım Kurumu, 1412/1992): 34.

vermek üzere O'nun huzuruna çıkacaksınız. (Ey Peygamber) Müminleri cennetle müjdele!”

Sonrasında not olarak şu açıklamaya yer verilmiştir: Bu ayetteki نِسَاؤُكُمْ حَزْبٌ لَّكُمْ ifadesi genellikle “kadınlarınız sizin tarlanızdır” şeklinde çevrilmektedir. Ancak bu çeviri ayetteki benzetmeyi yansıtmaktan uzaktır. Çünkü bu ifadede kadın, verimlilik ve bereket açısından tarlaya benzetilmiştir. Bu yüzden biz *hars* kelimesini “tarla” yerine “nesil kaynağı” şeklinde çevirmeyi tercih ettik. Bununla birlikte ayetteki istiâre güzelliğini çeviriye tam olarak yansıtmaya muvaffak olamadık.¹⁸⁷

Muhammed Esed ise şöyle meallendirmiştir: “Eşleriniz sizin için ürün veren (verimli) toprak (gibi) dir; öyleyse toprağınızı istediğiniz gibi işleyin, ama önce kendi ruhlarınız için bir hazırlık yapın. Allah’a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve bilin ki O’na mutlaka kavuşacaksınız. Ve sen de (ey Peygamber) imana erişenleri müjdele.”¹⁸⁸

Elmalı’lı Hamdi Yazır’da ise meal şöyledir: “Kadınlarınız sizin için bir harsdir, o halde harsinize nasıl isterseniz varın ve kendileriniz için ileriye hazırlık yapın ve Allah’tan korkun ve her halde onun huzuruna varacağınızı bilin, müjdele müminlere.”¹⁸⁹

2.2. Lügatlarda حَرْث / Diakronik Semantik Analizi

Kelimenin semantik analizini ortaya koymak için temel gereklilik olan sözlük çalışmasında, kök anlam bilgisi beraberinde müştaklarının da öğrenilmesi/görülmesi önemli bir ihtiyaçtır.¹⁹⁰ Bunun hemen yanında bilinmesi gereken bir diğer konu da kelimelerin ana anlamları sonrasında ikinci üçüncü sırada zikredilen anlamların, zaman içinde sık kullanımları sonucu (kesret-i isti‘malden nâşi) mecaz veya teşbihlerden kalarak oluştuğu gerçeğidir. Bu noktanın zihinde netleşmesine yardımcı olmak için Beyân ilminden teşbih ve mecaz konusunu, bir miktar alt başlıklarıyla beraber, buradaki ana konuyla irtibatı miktarınca hatırlamakta fayda mülâhaza edilmiştir. Hem

¹⁸⁷ Mustafa Öztürk, *Kur’ân-ı Kerim Mealî Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 93-94.

¹⁸⁸ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), 65.

¹⁸⁹ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (İstanbul: Eser Kitabevi, 1971) 777.

¹⁹⁰ Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod Kur’ân’da Kavım Kelimesinin Semantik Analizi*, 173.

Kur'ân'daki ilgili cümleyi hem sözlüklerdeki verilen mana çeşitliliğini daha iyi anlayabilmeye katkı sağlayacaktır.

2.2.1. Teşbih, İstiâre ve Kısımları

Bir kelime veya kelime öbeği veya durum (müşebbeh); bir başka kelimeye veya kelime grubuna veya duruma (müşebbeh bih), aralarında bulunan ortak özellikler (vech-i şebeh) sebebiyle, bir edat veya kelime (teşbih edatı) kullanmak suretiyle benzetilerek anlatılabilir. Benzetme yoluyla anlatımda birçok amacın bulunması mümkündür: Takdir, tekdir, tahkir, tazim, teşvik, terhib, takrir, tavzih, talim ve olabilirliğin ifadesi vb.¹⁹¹ Benzetmedeki amaç daha çok vech-i şebehten yola çıkıldığında tebellür etmekte ve belki teşbihin can verici noktasını teşkil etmektedir. Bu tez çalışmasının -tabiri caizse- can damarını oluşturan da ayetteki teşbihin vech-i şebehidir.

Benzetme, ögeleri itibariyle birkaç açıdan pek çok taksime özne olabilir. Ayette yer alan ifade hasebiyle burada sadece vech-i şebeh ve teşbih edatı itibariyle olan kısımlara kısaca yer verilecektir:

- Müşebbeh (benzetilen), müşebbeh bihin (kendisine benzetilen) cümlede yer alması yanında, vech-i şebeh (benzetme yönü, ne açıdan veya hangi ortak noktalar sebebiyle bu benzetme yapılmıştır) ve teşbih edatıyla teşbihin tüm unsurlarını içinde bulunduran teşbih türü; teşbih edatı cümlede olduğu için *mürsel*, vech-i şebeh olduğu için *mufassal* adını beraberce alır.

Örnek: “Kadınlarımız, şu açıdan veya şu ortak noktalar sebebiyle tarlanız gibidirler/sanki tarlalarınızdır.” “Eşler birbirlerine şu açıdan elbiseler gibidir” “Arslan misali askerler, büyük bir güç ve cesaretle cepheye koştu.” Bu teşbihler, teşbih-i mürsel ve mufassaldır.

- Vech-i şebehi mahzuf (cümlede açıkça görülmeyen/düşürülmüş), müşebbeh, müşebbeh bihi, teşbih edatı mevcut olan teşbih; *mürsel*

¹⁹¹ Abdulaziz Atik, *İlmü'l-Beyân* (Beyrut: Daru'n-Nahda, 1405/1982), 106-114.; İsmail Durmuş, “Teşbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 40 (Ankara: TDV Yay., 2011), 553-555.

ve *mücmel* adını alır. Vech-i şebehinin olmaması teşbihi mücmel (kısaltılmış/özet) kılıştır.

Örnek: Kadınlarınız tarlanız gibidir. Eşler birbirlerine elbise gibidir. Arslan misali askerler cepheye koştu

- Teşbih edatı mahzup, müşebbehi, müşebbeh bihi, vech-i şebehi mevcut olan teşbih ise, cümlede teşbih edatının açıkça görülmemesinden ötürü müekked (pekiştirilmiş) adını, mufassal yanında taşımaktadır.

Örnek: “Kadınlarınız şu sebeplerden ötürü tarlanızdır.” “Eşler birbirlerine şu açıdan elbisedir.” “Arslan askerler büyük bir güç ve cesaretle cepheye koştu.” Bu teşbihler, teşbih-i müekked ve mufassaldır.

- Belîğ/Yalın/Güzel/Sanatlı Teşbih: Sadece müşebbeh ve müşebbeh bihi mevcut olan, teşbih edatı ve vech-i şebehi mahzup teşbihtir. Şu halde bu teşbih türü teşbih-i mücmel+müekked= teşbih-i belîğ şeklinde formüle edilebilir. Edebî açıdan en üstün kabul edilen teşbih türüdür.¹⁹²

Örnek: “Kadınlarınız tarlalarınızdır.” “Eşler birbirine elbisedir.” “Arslan askerler cepheye koştu.” cümleleri teşbih-i belîğ örneklerindedir.

- Müşebbehi veya müşebbeh bihi cümleden düşürülmüş olan “teşbih-i belîğ” artık “istiâre”dir. (İstiâre: Bir kelimenin emaneten bir başka kelime yerinde -aralarındaki benzerlikten ötürü-kullanılmasıdır.)¹⁹³ Bu sebeptir ki; kimileri istiâre için kısaltılmış teşbih der. (Şu şartla ki, o kelimenin gerçek anlamda kullanılmadığına işaret eden bir kelime (karine-i mâniâ‘) cümlede

¹⁹² Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, 145-146.; Mehmet Ali Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 131-132.; Nebîl ebu Haltem v.dğr., *Mevsûa‘ Ulûmü’l-Lüğati’l-A‘rabiyye (kavâ‘d, sarf, belâğa, imlâ‘)*, 331-332.

Teşbih, istiâre ve mecaz konularında istifadeye müsait genel çerçevede özetlenmiş daha fazla bilgi için bkz. İsmail Durmuş, *Dia TDV İslam Ansiklopedisi Teşbih* 2011 40: 553-555.

¹⁹³ İstiâre konuları için bkz. Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, 158-161.; İskender Pala ve İsmail Durmuş, *Dia İstiâre* 2001 23: 315-318.; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 118-120.; Nebîl ebu Haltem vdğrl. *Mevsûa‘ Ulûmü’l-Lüğati’l-A‘rabiyye* 348.

bulunmalıdır.) Müşebbeh cümlede varsa istiâreyi mekniyye, yok ise istiâreyi tasrihiyye oluşur.

- Müşebbehin cümlede olmadığı, sadece müşebbeh bih ve karine-i mania ile kurulan benzetme türünün adı istiâreyi tasrihiyyedir.

Örnek: “Bizim tarla bu yıl bir çocuk verdi/üretiminde bulundu.” “Senin elbise bu duygusal krize iyi direndi.” “Arslanlar cepheye koştu.”

- Müşebbeh bihin cümlede yer almadığı, onun yerine müşebbeh bihe işaret eden başka bir kelimenin (levazımının) ve müşebbehin bulunduğu benzetme türü ise istiâreyi mekniyyedir.

Örnek: “Yengem bu yıl çok istediği oğul ürününü aldı.” “Eşler arası ilişkilerde bazen söküklük olur, dikilir; bazen yırtık oluşur, dikilmez, tamir gerekir ve işi bilene müracaat lazım gelir.” “Askerlerimizin yeleleri harp meydanında at üstünde uçururken pençeleriyle avlarını alaşağı etmekteydi.”

2.2.2. Mecaz ve Kısımları:

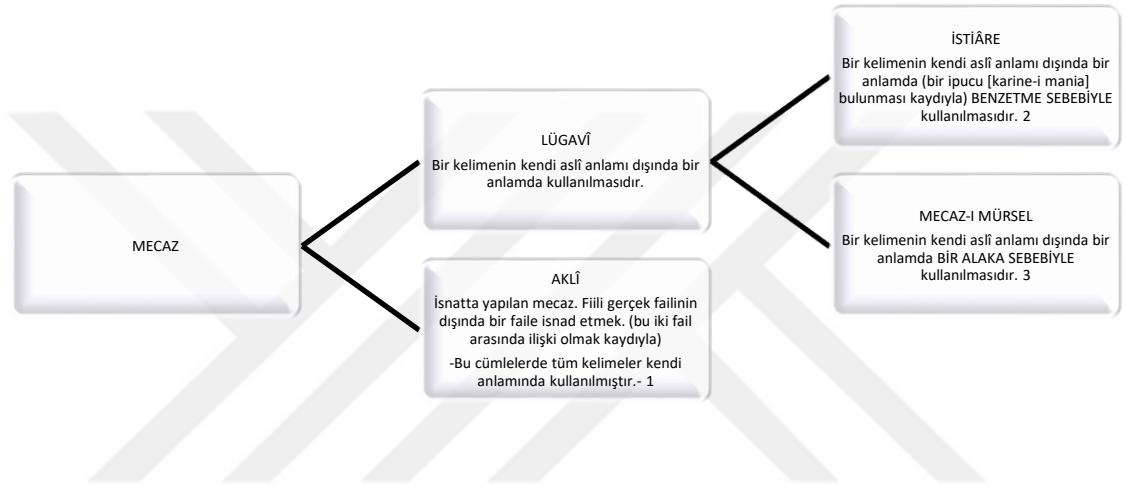
Mecaz ya bir kelimeyi sözlükteki anlamı dışında bir başka anlamda yani bir kelimenin yerine bir başka kelimeyi direkt kullanmakla (**mecaz-ı lugavî**) veya iki kelime arasında kurulan isnad ilişkisinde (**mecaz-ı aklî**) meydana gelir. Kazanç yerine tercih edilen ekin veya araç için hızlı sürüyor yerine uçuruyor kelimesi mecaz bir kullanım olduğu gibi “bu sınavı bana kazandıran, kahve oldu” “bu camiyi, şu eserleri Sultan Süleyman yaptı” “adamı toprağı çekmiş ki memleketine tatile gittiğinde vefat etti” cümlelerindeki altı çizili fiilin isnad edildiği failler gerçek olmadıklarından (yani o fiili birebir, bizatihi kendisi yapmadığından) ötürü yine bir mecaz mevcuttur. Yaygın bir örnek olarak: “yağmur bitkilere hayat verdi” cümlesinde hayat verme fiilinin yağmura isnadında (tabii mümine göre) mecaz-ı aklî vardır. Hayat verme kelimesinin kendinde ise yeşerme büyüme yerinde kullanıldığı için mecaz-ı lügavî vardır.

Bir kelimeyi başka bir kelime yerine teşbih edatı olmaksızın kullanırken, bu iki kelime arasında bazen bir *benzetme* bazen bir *alaka* olur.¹⁹⁴ Alakalar çok çeşitli

¹⁹⁴ Benzetme sebebiyle bir kelimenin diğer kelime yerinde kullanımıyla istiâre olduğu yukarıda geçmişti. Şu halde istiâre bir yönüyle mecaz-ı lugavidir, bir yönüyle teşbih türüdür. Detayları dilcilerin konusudur.

olabilmektedir.¹⁹⁵ Temel nitelikte olanlarından birkaçını zikretmek gerekirse: A= sebep-müsebbeb, örn: Allah size gökten rızık indirir B= cüziyyet-külliyet, örn: parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar. C= hall-mahall, örn: karyeye sor. D= mazi-müstakbel, örn: yetimlere mallarını verin. Şarap sıkıyordum. E= alet, örn: Türk dili, eli açık.¹⁹⁶

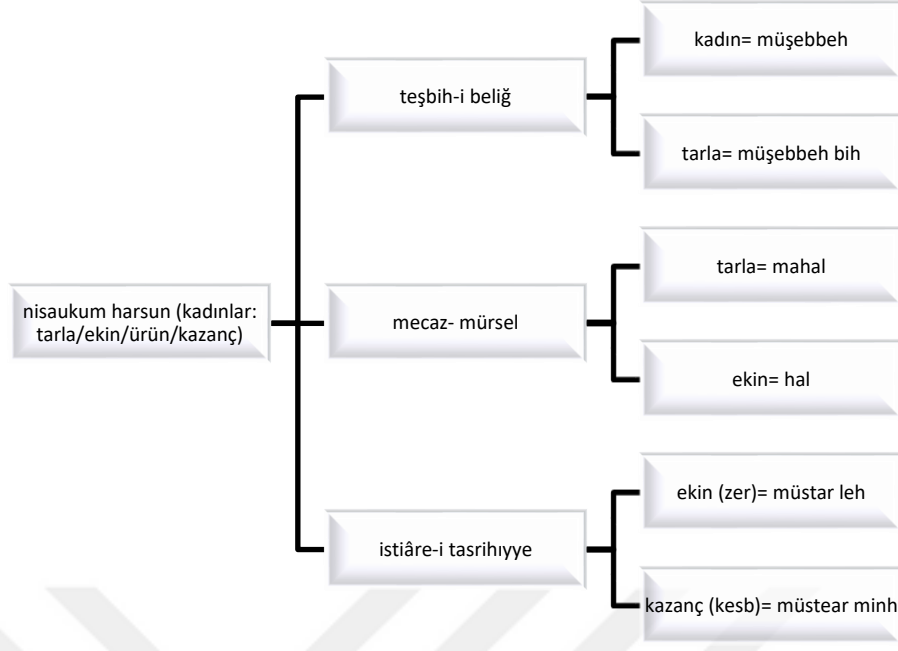
Konuları şema halinde görmek için:

Tablo 2. Mecaz ve kısımları

¹⁹⁵ Alaka çeşitlerinden biri de aynı kökten gelen yani istikak ortaklığı bulunan kelimelerin birbiri yerinde kullanılmasıdır. İsmi fail yerine masdar, mazi yerine muzari, ihbâri yapı yerine inşâi yapı, müfret yerine cem' sığa kullanılması gibi. Geniş bilgi ve örnekler için bkz. Ahmet Bostancı, "Arap Dilinde Bir Mecaz-ı Mürsel Türü Olarak Aynı Kökten Türeyen Farklı Kelimelerin Birbirlerinin Yerine Kullanılması", *Usûl İslam Araştırmaları* sy. 13 (2010): 41-64.

¹⁹⁶ Mecaz konuları için bkz. Bilgegil, 168-174.; İsmail Durmuş, "Mecaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28 (Ankara: TDV Yay., 2003), 217-220.; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 109-117.; Nebîl ebu Haltem vdğrl. *Mevsûa' ulûmu'l-Lüğati'l-A'rabîyye* 356-360.

Tablo 3. Mezkûr cümlede teşbih-mecaz-istiâre tespiti

(Kelimeler arasındaki ilişkinin istiâre mi teşbih mi olduğu cümle içindeki kullanımlarında ortaya çıkan bir konudur. Tablonun, konudan bağımsız olarak bu haliyle alınması durumunda yanıltıcı olabilmesi mümkündür.)

İbn el-Cevzî vücûh ve nezâir sahasında yazdığı eseri Nüzhetü'l-A'yün'de kadına "harsu'r-racül" (erkeğin tarlası) dendiğini belirtir ve gerekçe olarak kadının tıpkı tarla gibi çocuğun ekim yeri olduğuna dikkat çeker. Ayrıca İbn el-Cevzî, tefsircilerin Kur'an'da hars sözcüğüne üç ayrı anlam verdiklerini ifade eder: bunlardan birincisi, sevap (kazanç ve ödül), diğeri ekilmiş arazi (ekim, ürün), üçüncüsü de çocuğun bittiği/doğduğu alandır (menbetü'l-veled). Birincisinin örneği "*Kim ahiret kazancını isterse onun bu kazancını arttırırız; kim dünya kazancını tercih ederse ona da bundan veririz; ama onun ahirette hiçbir nasibi olmaz.*" Şûrâ 20. ayetinde yer alan "hars" sözcüğüdür. İkincisinin örneği, "... *Hakimiyet aldığında da ülkede bozgunculuk çıkartır, ürünleri (hars) ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez.*" el-Bakara, 205. ayetidir. Üçüncüsünün örneği de, "*Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır.*" el-Bakara, 223. ayetidir. İbn el-Cevzî'nin, ehl-i tefsire dayandırdığı bu yoruma göre,

konumuzu ilgilendiren ayetteki “hars” sözcüğü tarla anlamında değil, çocuğun (insan tohumunun) ekildiği ve bittiği yer yani rahim anlamındadır.¹⁹⁷

Şimdi Arap dilinde genel olarak ekin, ziraat, iş, çaba, kesb ve kazanç gibi anlamlara gelmekte olan حرث kelimesi, sözlüklerden kronolojik olarak ele alınacak, bazen yorumlar eklenecektir.

1- Kitabu'l-A'yn¹⁹⁸

Halil b. Ahmed (ö. 170 veya 175) حرث için ekin ekmek ve mal kazanmak anlamını verdiği bu maddede الحرث için tohumu arza atmandır der. إحراث kelimesini atı yormak yıpratmak; المحراث ikelimesini ateşi harlayan demir alet anlamıyla vermektedir. Ayrıca muhtemelen istiâre yoluyla savaş kızıştırma vesilesi anlamında محراث الحرب kullanımını vermekte ve şiirden istişhadda bulunmaktadır.

Bu eserde ilgi çekici olan, ekin ekmek ile mal kazanma anlamının ilk sırada ve beraberce verilmiş olmasıdır. Diakronik semantikte vurgulandığı üzere kelimelerin tarihsel serüvenlerinin izini sürmek için ilk dönem sözlüklerden son dönem sözlüklere doğru değişen anlamlandırma ve anlamların sıralanışındaki öncelik değişimini görmek adına önemli bir noktadır. Zira son dönemlere doğru, burada ilk sırada beraberce verilen iki anlamdan kesb alt sıralara düşecektir.

2- Cemheretü'l-Lüğa¹⁹⁹

Kelimeyi kişinin dünyası veya ahireti için çalışıp elde etmesi/ettiği olarak anlayan İbn Düreyd (ö. 321/933) Şûra 20'den²⁰⁰ örneklemiş ve حرث و حرثته masterlarına yer vermekle iktifa etmiştir.

¹⁹⁷ Cemalüddin Ebu'l-ferec İbn el-Cevzî, *Nüzhëtü'l-A'yn en-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerim Kazım er-Râzî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1404/1984),

¹⁹⁸ Ebu Abdurrahman el-Halil b Ahmed b. Amr b Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-A'yn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Sâmîrâî (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts), 3: 205.

¹⁹⁹ Ebu Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî, *Cemheretü'l-Lüğa*, thk. Remzî Münîr B'lbekkî (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 1:416.

²⁰⁰ مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْأَخْرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُوتِ بِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْأَخْرَةِ مِنْ نَصِيبٍ

3- Tehzibü'l-Lüğa²⁰¹

Leys kaynaklı bilgiyle Kitabu'l-A‘yn‘ı tekrarlayan İbnü'l-Ezherî (ö.370), aldığı bilgilerin sahiplerinin isimlerini zikrederek kelimenin şu anlamlarını da kaydeder: deveye çok binerek onu yormak; çiğnenmek anlamında toprağın basılıp ezilmesi (ki bu anlamdan olsa gerek *hars* kelimesinin “üzerinde çok yürünmesinden sebep dümdüz olmuş yol” anlamı birçok yerde görülmüştür.); ateş tutuşturma; dördüncü babtan olduğunda ise (mazide orta harf harekesi esre, muzaride üstün olması durumunda) a) dört kadını birden nikahta bulundurmak b) düşünüp incelemek, anlamaya çalışmak c) ailesi için çalışıp çabalamak ve kazanç elde etmek anlamları yanında, İbnü'l-E‘râbî‘den الحرث için çokça cinsel ilişkide bulunma anlamı ve حرث الرجل için de adamın kadını/karısını manasını zikreder. Şair Müberrid‘in inşad ettiği ve sonra gelenler tarafından da sıklıkla bu anlamın istişhadında kullanılacak olan beyti örnek verir:

إذا أكل الجَزَاد حُرُوثَ قومي

فحزني همُّه أكلُ الجَزَاد

Halkımın ekinlerini çekirgeler yediğinde

Benim hanımın niyeti ise çekirgeleri yemektir.

Yine aynı kişiden kitabın teftişi ve tedebbürü anlamı için Abdullah‘ın kavlinin bu minvalde olduğunu aktarır: "احرثوا هذا القرآن" أي فتشوه. Devamında İbn Ömer‘in

احرث لدنياك كأنك تعيش أبدا واحرث لآخرتك كأنك تموت غدا “Dünyan için ebedî olarak yaşayacakmışsın gibi amelde bulun/çalış; ahiretin için ise yarın ölecekmişsin gibi amelde bulun/çalış!” tavsiye cümlesini, *hars* için dünya ve ahiret ameli anlamında örnek olarak vermektedir. Ferra‘dan yaptığı alıntıda “kitabı tedebbür ve uzun inceleme” anlamının mücerred ve if‘âl babındaki formuyla ifade edilebileceğini zikreder. كسبه = احتراث المال şeklindeki anlama Şûrâ ayet 20 yi şahit tutar. AYET METNİ VE MEALİ VER

²⁰¹ Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, *Tehzîbü‘l-Lüğa*, thk. Muhammed ‘Ivaz Mür‘ib (Beyrut: Dâr İhyâü‘t-Türâsi‘l-‘Arabî, 2001), 4:275-276.

Zeccac'tan Ebû Ubeyde'nin ayet hakkındaki kinâye iddiasını ve tefsirini nakleder: “Bana göre buradaki söz, kadınlardan elde etmekte olduğunuz evlat ve lezzeti ifade etmektedir. (...)”.

Yayın girişindeki bağlantı noktası için de yine bu kökün kullanıldığını örneklerle ve cem‘ ana anlamından yola çıkarak açıklar.

4- Sıhah²⁰²

İlk sırada الحرت için mal kazanma ve toplama anlamı verirken istiḥadda bulunduğu söz için el-Cevherî (ö. 393), İbnü'l-Ezherî'nin İbn Ömer'e ait olarak yaptığı aktarıma direkt ve yalın “hadis” ifadesini kullanmıştır.²⁰³ İkinci sırada الزرع ekin anlamı; sonrasında sırayla Kur'ân üzerinde çalışma; deveyi yorma; ateşi harlama anlamlarına yer vermiş, akabinde Hâris isimli kişiler, yer dağ isimlerinde ve kelimenin farklı kullanımları zikredilmiştir.

5- Mu‘cemu Mekâyisü'l-Lüga²⁰⁴

İbn Fâris (ö. 395) حرف maddesinde حرت karşılaştırması yaparken iki kökün aile için çalışıp kazanma anlamına dikkat çeker. حرت maddesinde ise birbirinden iki farklı kök anlama sahip olduğunu anlattığı kelime için öncelikle “cem‘ ve kesb” karşılığını; ikinci sırada “bir şeyin hezl'e mâruz kalması” “ان يهزل الشيء” yani yıpranması, yorulması, perişan olması vb. olarak verir.

Kadının eşi için bir *hars* oluşunu teşbih, sebebini de çocuğunun meydana geliş mahalli olarak değerlendirmektedir. Diğer sözlük yazarları gibi İbn Ömer'in sözünü ve Bakara 223'ü bu sadette örnek olarak gösterir.

²⁰² Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî, *es-Sıhâh Tâcü'l-Lüga ve Sıhâhu'l-A'rabîyye*, thk Ahmet Abdulgâfûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'Melâyîn, 1987), 1: 279.

²⁰³ Usûl ilminde sahabe sözlerinin “mevkuf hadis”; tabi'in sözlerinin “maktu' hadis” olarak isimlendirilmesi bağlamında düşünülerek normal karşılanabilecek bu durum, kimi zaman mezkur cümlenin Hz. Peygamber'e ait olan hadis-i şerif anlamındaki “merfu hadis” olarak anlaşılmasına yol açmış olabilir. Fakat Lisanül arab'ta 2:135'te aleyhisselam denilerek merfu hadis olarak anlaşıldığı ve kullanıldığı görülmüştür. Dahası hadis şerh eder gibi şerhi yapılmıştır.

²⁰⁴ Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ' el-Kazvîni er-Râzî ebu'l-Huseyn, *Mu‘cemu Mekâyisü'l-Lüga*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kâhire: Dâru'l-Fikr, 1979), 2: 43. 49.

6- Esâsü'l-Belâğa²⁰⁵

Zemahşerî'nin (ö. 538) öncelikle yer verdiği anlam, toprağın ziraat için hazırlanarak elverişli hale getirilmesi denilebilir. Diğer anlamlarda ise daha önce geçenlerin benzeri burada da mevcuttur. “*harsin nasıl*” sorusunun “*karın nasıl*” anlamına geldiğini örnek cümle olarak kullanmıştır.

7- Lisânü'l-'Arab²⁰⁶

İbn Manzûr'un (ö. 711) yukardaki bilgilerin hemen hepsini almanın yanında, İbn Ömer'in sözünü hadis-i şerif olarak kabul ettiği ve şerhine giriştiği görülmüştür. Yanı sıra kelimenin lafzî gramer yapılarına değinmektedir.

Farklı olarak *حَرَثُ الْأَمْرِ = تَذَكْرُهُ وَاهْتِاجُهُ لَهُ* şeklinde bir anlamlandırma yapmıştır. (التهتاج له: bir şeyi harekete geçirmek, tozu kaldırmak, uyarılmak, harekete geçirilmek vb.) Şair Ru'be b el-'Accâc'tan (65-145) yaptığı şu alıntıyla delillendirmiştir: *والقول منسي إذا لم يحرث* Bu tarihe kadarki sözlüklerde görülmeyen bu anlam oldukça manidardır. “Toprağa tohum ekmek/saklamak” için kullanılan *حَرَثُ* kelimesi, diğer yandan bir yere mesela hafızaya veya kalbe gömülü olan bir sözü veya herhangi bir yerden bir şeyi tekrar dışarı çıkarmak, ortaya koymak anlamındaki “hatırlamak” kelimesi için de kullanılabilmiştir. Şu haliyle kelime ezdam anlam taşıyan kelimeler grubundan düşünülebilir.

Çok yemek yiyen kişiye, ra harfinin teşdidiyle mübalağa vezninden *حَرَاثُ* kelimesinin kullanımı da nükte içerikli “midesine çokça yemek gömen” veya “midesinde çokça yemek toplayan” manasında düşünülmüş olabilir.

8- el-Kâmûsü'l-Muhî²⁰⁷

Feyrûzâbâdî'nin (ö. 817) ilk sırada kesb ve cem' anlamını tercih ettiği, bu maddeye ilişkin yeni ve farklı bir yaklaşım ortaya koymadığı, kendinden öncekileri hemen hemen tekrar ettiği görülmektedir.

²⁰⁵ Ebu'l-Kâsim Mahmûd b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî Cârullâh, *Esâsü'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnü's-Sevd (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1998), 1:178.

²⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2:134-136.

²⁰⁷ Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Y'akûb el-Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhî*, thk. Mekteb Tahkîk Tûrâs fi Müessesetü'r-Risâle (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1:167.

9- Tâcü'l-A'rûs²⁰⁸

Ez-Zebîdî (ö. 1205) de *hars* eşittir kesb anlamıyla yola çıkmış, hadiste geçen “isimlerin en doğrusu ‘hâris’tir” (أصدق الأسماء الحارث) cümlesini açıklamayla devam etmiştir. Çünkü insan, ister ihtiyârî olsun ister ızdırârî olsun her an bir şeyler kazanmakta, bir kazanım içinde olmaktadır ve bundan hâlî kalması mümkün değildir. Hiçbir şey yapmaması dahi bir kazanım ama kötü kazanım anlamına geleceği malumdur. Daha önceki sözlüklerde de bu cümle geçmiş, fakat buradaki açıklama daha veciz bulunmuştur.

الحراثة و الحرث için gerek ağaç dikmek (غرسا) gerek ekin ekmek (زرعا) olsun, toprakta çalışmak anlamı vardır. Bazen *hars* ekinin bizzat kendisi için kullanılır Âl-i İmrân 117. ayette olduğu gibi. METİN VE MEAL

Kelimenin şahıs ve yer isimlerinde kullanımlarına, dilbilimsel yapılarına dair bolca açıklama yaparken, mecaz kullanımlarına da yer vermektedir. Adamın karısı için onun *harsi* kullanımını da mecaz olarak ifade eden Zebidi, diğerleri gibi mezkur ayeti örnek olarak verir.

Dünya metâi, sevâb ve nasîb de verdiği anlamlardandır. حرث الأمر = تذكره واهتاج له. ve devamındaki şiiri Lisânü'l-'Arab'tan aynen alıntılanmıştır.

10- el-Mu‘cemü'l-Vasît -1960-²⁰⁹

Heyet tarafından uzun bir zamanda hazırlanan ve 1960 yılında ilk baskısı yapılan sözlükte, toprağı/arzı ekmek/ziraat için saban pulluk vb. bir aletle yarmak/şakketmek diyerek anlam verilmeye başlanmış, devamında yukarıda geçen hemen tüm bilgiler birbirine yakın ifadelerle aktarılmıştır.

11- el-Mevârid Mevlüt Sarı²¹⁰

1982 de ilk basımı yapılan ve Türkçedeki en geniş ilk (latinize) Arapça-Türkçe sözlük olan eserde 1 ve 2.babtan geldiğinde toprağı ekmek için sürmek, ziraat etmek,

²⁰⁸ Muhammed b. Muhammed Abdürrezzak el-Huseynî Mürtezâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Mecmû'a mine'l-Muhakkikîn (İskenderiyye: Dâru'l-Hidâye, ts.) 5: 214-220.

²⁰⁹ İbrahim Mustafa vdğr., *el-Mü‘cemü'l-Vasît*, 1:164.

²¹⁰ Mevlüt Sarı, *el-Mevârid Arapça Türkçe Lügât* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1982), 287.

tohum ekmek; ateş için kullanıldığında tutuşturmak, ateşi tahrik etmek; evladı ıyali için kazanmak; mal için kullanıldığında toplamak, mal biriktirmek; ahireti için amel etmek; hayvanı yahut kendini çok yormak; yayı hazırlamak; hanımıyla çok cima etmek; bir haber vs.yi araştırmak; ekmeği kırık kırık etmek anlamları sıralanmıştır.

4.babtan geldiğinde ise dört kadınla evlenmek; if'âl babında tarlayı sürmek ve hayvanı yorup zebun etmek anlamı verilen kelimeye ifti'âl babında da tarlayı sürmek ve hayvanı yorup zebun etmek yanında mal kazanmak karşılığı kaydedilmiştir.

Arslanın künyesi olarak ابو الحارث kullanımıyla başlayan isim formları sıralamasında çiftçi, ziraatçi olarak الحارث ; çiftçilik, rençberlik için الحراثة ; yayda giriş yatağı için (ha nın üstünü ile) الحراث ; yontulmamış ok, ok demirinin dibi, yayda yatak yeri için (ha nın esresi ile) الحراث ; pulluk, saban, ateş karıştıran demir için المحراث ; sabanın uç demiri için سلاح المحراث ; çok yorulan hayvan için الحريثة kullanıldığı görülmüştür.

الحراث için ekin, ziraate hazırlanmış yer, tarla, dünya ve ahiret için amel, nasip, pay, kazanç, servet, sevap, kültür, tohum, çığnenmiş yol anlamlarıyla Türkçeye çevrilmiştir. Devamında Bakara 223 ve 205. ayetler zikredilmiştir.

Yazar Mevlüt Sarı'nın tarla-ekin-tohum kullanarak yaptığı tercümede mecaz-ı mürsel açıkça görülürken, amel, sevap, kazanç, servet kelimeleriyle gelen anlamlarda istiâre hissedilmektedir. Son yüzyıllara damgasını vuran “kültür” olgusunun kelime karşılığı olarak tercih edilen ve yerleşen bu sözcük oldukça anlamlıdır. Tohumun ekilmesi ardından geçen zamandaki oluşumun, insan toplumlarındaki herhangi bir tecrübenin kültür denilen oluşumu var edebilmesine katkısındaki benzerlik açıktır.

12- el-Mu'cemu'l-A'rabiyyi'l-Hadîs Arapça-Türkçe Sözlük²¹¹

Bu maddeye az yer verildiği görülen sözlükte fiil formuna toprağı sürmek, yeri ekip biçmek, işlemek; isim formuna ise toprağı sürme, ekme, biçme işleme; işlenmiş toprak anlamı verilmekle yetinilmiştir.

²¹¹ Serdar Mutçalı, *el-Mu'cemu'l-A'rabiyyi'l-Hadîs Arapça Türkçe sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 158.

13- Mu‘cemu’l-Lüğati’l-A‘rabiyyeti’l-Mü‘âsıra²¹²

2008 gibi yakın tarihte ortaya konan bu Arapça-Arapça sözlükte yazar, ilk sırada ekin ekmek veya tohum atmak için toprağı yarmak/açmak şeklinde anlam verdiği fiile örnek olarak Vâkı‘a suresi ayet 63’ü (أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ) : *Ektiğiniz tohumu düşündünüz mü?*) göstermiştir.

بحرث في البحر “Denize tohum atmak veya denizde tarım yapmak” formundaki deyim kullanımının (يأتي عملا دون فائدة) “faydasız iş yapmak” anlamında olduğunu kaydeder.

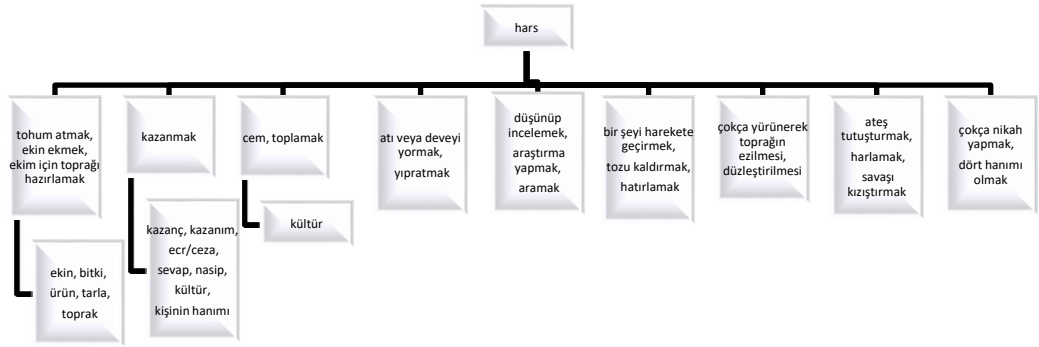
İkinci sırada ateşi harlamak; üçüncü sırada ise جمع و كسب anlamlarının verildiği sözlükte diğer sözlüklerden farklı olarak dördüncü sırada bir şeyi *hars* etmek, sıkıntı içinde zorlukla ve özenle araştırmak anlamı görülmektedir. Araştırma anlamı başka sözlüklerde yok değildi fakat buradaki araştırmada betimlemeye de gidildiği görülmektedir. Sanki zaman içinde halkın bu kelimedeki araştırma anlamını daha çok olumsuz konularda ve zorlanarak yaptıkları araştırmalarda kullanmayı tercih ettiklerini ihsas ettiren şu örneğe yer verilmiştir: قتله بحثا .

الحرث kelimesine ekin ve bitki anlamları da verilen maddede Bakara 223. ayet örneği kullanılmış ve mecaz detayı anlatılmaya girişildiği görülmüştür.

Şimdiye dek gelen sözlüklerdeki anlam ve kelime formlarının yanında ecr أجر ve ceza جزاء ile ekin زرع ve bitki نبات anlamları da yer almıştır.

Sözlüklerdeki tüm anlamları özetleyerek bir arada görmek adına şöyle bir şekil/şema faydalı olabilir:

²¹² Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer, *Mu‘cemu’l-Lüğati’l-A‘rabiyyeti’l-Mü‘âsıra* (Kâhire: ‘Âlemü’l-Kütüb, 2008), 1: 465-466.

Tablo 4 *Hars* ve anlamları

Diakronik semantik bağlamında sözlük çalışmasını nihayete erdirmek adına şunların fark edilmesi yerinde olacaktır: İlk dönem sözlüklerinde kazanım/kazanç kelimesinin tarla/ekin anlamıyla birlikte ilk sıralarda yer almasına karşın; sona doğru kazanım/kazanç anlamı alt sıralara inmeye başlamış, kelimedeki tarla/ürün benzeri somut ve ayak altındaki nesne anlamı öne çıkmıştır. Sanayi devrimi öncesinin insanı için pek mühim olmayan bu küçük görülebilir ayrıntı, sanayi devrimi sonrası insanında kelimenin anlam ve değer yitimine mâruz kalmıştır. Hayatî kıymet ve önceliğinin toplumların yaşamından geriye düşmesiyle birlikte tarım/toprak ve ziraat ürünlerinin, dolayısıyla bu kelimelerle yapılan teşbih mecaz ve istiârelerin de iltifat değil hakaret yargısı ve hissiyatını kulaklara fısıldaması, dinleyen ve okuyarlarda anlam kaymasına uğraması da normal ve doğaldır. Çalışmanın ilk bölümünde yer alan kelimelerin toplumlardaki ömrü ve geçirdiği anlam değişimi, değer yitimi hatırlanacak olursa konunun bu noktadaki hassasiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Şu olgu, sosyal bir dönüşümün, kelimelerin anlamındaki değişimine, oradan da sözlüğe yansımaları olarak okunabilir. Buradaki bu okuma ve gözlemi gözden kaçırmak/görmezden gelmek halinde ise ayetlere hak etmediği bir anlam ve değer, daha doğrusu kimilerince değersizlik ifade eden pejoratif anlamlar ve yargılar yüklenebilmesinin önü açılacaktır.

Diğer bir hususa dikkat çekmek üzere: yukarıda belirtilen anlamların ortak noktasında kişinin ürün veren çaba ve kazancına işaret bulunmaktadır. Tarlaya ekilen ekin de kişinin para kazanmak amacıyla çalışması da çalışıp elde ettiği kazanç da bu

ortak noktada toplanmaktadır. Üstelik sözü edilen çaba ve ürün münhasıran maddi ürünlerle sınırlı değildir. Kur'ân'ı *hars* etmek örneğinde olduğu gibi zihin ürünü olan çabalar da *hars* sözcüğünün semantik sınırlarına dahildir.

Bu çalışmanın konusunu doğrudan ilgilendirdiği için "adamın *harsı*" deyimine ayrıca değinmek gerekir. Bu örnekte de yine bir çaba ve ürün söz konusudur. Geleneksel yorumda olduğu gibi, kadınlar, doğurganlıkları sebebiyle ekin ekilen araziye benzetilerek *hars* diye anılmış olabilecekleri gibi, erkeklerin çalışıp elde ettikleri kazançları olarak da *hars* kabul edilmiş olabilirler. Nitekim bu çalışmada, geleneksel yorum tümünden yanlışlanmamakla beraber, ikinci yorumun imkânları üzerinde durulacaktır. Söz gelimi, bir adam gerek evlilik öncesi mehir ödemesi, düğün hazırlığı ev döşeme ve alışverişi gibi bir takım emek sarf ederek; evlilik gerçekleşmesi halinde ise evliliğin devamı süresince, çocuklarına sadece yuvadan uçurana kadar ama eşine bir ömür ekonomik refah ve imkân sağlama yanında, bugün 'ilişkiye yatırım' olarak da ifadesini bulan bilgi-duygu-fedakârlık ve benzeri aktarımlarda bulunarak yine bir emek vermekte ve ilk bakışta somut gibi durmasa da hem somut hem soyut kazanımlar elde etmektedir. Dolayısıyla erkeğin karısı, o erkeğin kazanımı/emek mahsulü olarak nitelendirilmesi oldukça derin, latif ve zarif anlamlar barındırmaktadır. Şu anlamlandırma çerçevesinde düşünüldüğünde ayetteki "kadınlarınız sizin *harsiniz* yani kesbinizdir kazanımınızdır." cümlesi tahkir şöyle dursun, taltif ve tekrim ile birlikte bir durum tespitinden başka bir şey değildir şeklinde algılanması imkân dahilindedir.

2.3. Rivayet Ağırlıklı Tefsirlerde حَرث

Ayetin meali için Türkçe'de mevcut kırk iki meal incelendiğinde birbirinden çok farkı olmadığı görülmüştür. Meal, yer ve amacı hasebiyle geniş bir açıklamaya yer vermemekte elbet mazurdur. Fakat tefsirine dair araştırma yapıldığında da çok farklı bir durum ortaya çıkmamaktadır.

"Te'vîl" "kişisel yorumlar"; "tefsir" "ilk söylendiği andaki anlaşılan manaların tespiti" olarak ele alındığında, Kur'ân araştırmacısının yolu öncelikle rivayet tefsirlerine bakmak olsa gerektir.

2.3.1. Sebeb-i Nüzûlde el-Bakara 223:

Yorumlamadan önce ‘anlamı’ doğru tespit edebilmek için, ayetin sebeb-i nüzûlünü öğrenmek gayesiyle, bugüne ulaşan ilk tam rivayet tefsiri olan Taberî’ye bakıldığında, rivayetlerin iki ana noktada çeşitlendiği görülmektedir. Kimi nakillerde gelen soruya cevap olarak, kiminde yaşadığından dolayı endişeye kapılarak Hz. Peygamberin yanına gelen sahabeyi teskin için ayetin indiği düşünülebilirken; diğer rivayetlerden anlaşılan: Medine halkı üzerinde fikir ve yaklaşımlarıyla etkin olan Yahudilerin kısıtlayıcı ve korkutucu ihtarlarından etkilenen bazı Müslümanların, özellikle Medine’li kadınların karşı çıkışlarıyla sınırlanan eşler arası özel hayata serbesti getirmek amacıyla bu ayet inmiştir. Birer olayla örneklendirmek gerekirse:

A-İbn Abbasın (ra) naklettiği olayda, Hımyer’den bir grup insan gelmiştir ve Hz. Peygamber’e çeşitli konularda sorular sorup dine dair bilgiler almaktadır. Sordukları sorulardan biri kadınlarla ilişki biçimine dair olunca bu ayet inmiştir.²¹³ İbn Kesîr’in de olayları birbirine çok yakın ifadelerle kaydettiği görülmektedir.²¹⁴

B- (Bir gün) Ömer (ra) gelir ve “Ben helak oldum ey Allahın elçisi” der. Nebinin nedir seni helak eden şey sorusuna cevabı şu olur: “ben bu gece eyerimi değiştirdim/çevirdim” *حولت رحلي الليلة* Hz. Peygamber cevap vermez. (Kısa bir süre sonra) bu ayet vahyedilir.²¹⁵

C-Bu grupta gelen rivayetler arasında üzerinde düşünülmesi gerekli olduğu kanaatiyle birkaç taneye yer verilecektir.

-Abdullah bin Ali’ye ulaştığı şekliyle: Rasulullah’ın ashabından bazı kişiler bir gün oturmuş konuşuyorlardı. O sırada yakınlarında bir Yahudi bulunmakta ve konuşmaları dinlemekteydi. İçlerinden bazılarının eşleriyle birleşme pozisyonlarının çeşitliliğini (karım ayaktayken/yan dönmüşken/sırt üstü yatarken vb. diye) betimlediğini duyunca “siz hayvandan başka bir şey değilsiniz! Biz sadece tek şekilde eşlerimize varırız” diyerek ²¹⁶ Müslümanları yadırgamakla kalmayıp hakaret etmiş, tek

²¹³ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili âyi’l-Kur’ân*, thk. Mahmud Muhammed Şakir ve Ahmet Muhammed Şakir (Kahire: Mektebetu ibn Teymiye, ts.): 4: 413.

²¹⁴ Ebu’l-Fida İsmail b. Ömer, İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selame (Kahira: Daru Taybe, 1419/1999), 1: 589.

²¹⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 4: 412.

²¹⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 4: 413.

doğrunun olduğunu iddia ile, o doğrunun da diğer birçok konuda olduğu gibi tekellerinde bulunduğu zehabına kapılmış, fakat ayetle ona ve onun şahsında tüm Yahudilere cevap verilmiştir.

Bu rivayette dikkat çeken önemli görülebilir bir nokta da asıhtan bazı erkeklerin özel hayatlarını sıradan bir konu gibi konuşabiliyor olmalarıdır. Söz konusu rahat tavrı, kültürel bir olgu olarak değerlendirmek mi, yoksa Nebevî terbiyenin ve telkin edilen hayâ kavramının henüz yerleşmemiş olması şeklinde düşünerek mazur görmek mi doğruya daha yakındır, emin olmak mümkün görünmemektedir.

-Mücahid'in (ra) İbn Abbas'tan (ra) aktardığına göre: Mekkeli erkekler Medineye hicret sonrası evlendikleri Ensar kadınlarıyla, kendileri için normal olan şekliyle serbestçe birlikte olmak istemiş, fakat Medineli kadınların, Yahudilerin 'erkek karısına arkadan yaklaşarak cimada bulunur (buradan itibaren bu ilişki türü, çalışma boyunca 'ters ilişki' terkiibi ile ifade edilecektir.) ve bundan bir çocuk meydana gelirse o mutlaka şaşı olur' telkinleri yanı sıra, tek pozisyon dışındaki her tür yaklaşımı çirkin ve gayrı insanî bulmaları yönündeki söylemlerinin etkisiyle olsa gerek, kesin bir dille karşı çıkışlarına mâruz kalmışlardı. Olay gittikçe yayılmış, öyle ki Hz. Peygambere kadar ulaşmış, bunun üzerine gelen vahiyle²¹⁷ Medineli Müslüman kadınların Yahudi etkisinden çıkmasının sağlanması yanında, Mekkeli erkeklerin talebinin normal olduğu açıklığa kavuşmuştur.

Bu haliyle rivayet, Medineli hanımları teskin eden, onların algılarını, huzursuzluklarını yani fikir ve duygularını ciddiye alan, nezih ve dolaylı bir üslûp kullanan bu ayetlerin, görünürde hitap ettiği kitle olan erkeklere avantaj sağlayan anlam içeriği kadar hanımları da dikkate aldığını, onlara da önem verdiğini ihsas ettirmektedir. Zira malumdur ki eşler arası ilişkiler -özel ilişki de dahil- her zaman fail-meful yani as-üs hiyerarşisi içinde oluşmaz ve devam etmez. Zaman zaman roller değişebildiği gibi bazen hatta çoğu zaman eşit düzeyde etkileşim içerir. Bunu en güzel ifade eden zevç kelimesi farklı formlarıyla Kur'ân'da da 28²¹⁸ yerde geçmekte bunların 18 tanesi aynen Türkçede kullanıldığı gibi, cinsiyet ayırımı olmayan "eş" kelimesine

²¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 4: 409.

²¹⁸ Toplamda 28 defa geçen kelime bazı yerlerde bitkiler ve diğer varlıklar için de kullanılmaktadır.

birebir karşılık gelmektedir. İbn-i Manzûr'un Lisânü'l-'Arab'ına²¹⁹ bakıldığında da cinsiyet manası içermeyen bir anlam verildiği açıkça görülen زوج maddesinde ilgi çekici bir başka ifade ise İbn Sîde'den (ö. 398/1008) aktarımla zevcin birbirine karin (yakın) olan iki şeyden birini ifade etmesini “ayakkabı çifti” tamlamasıyla örneklemesidir. Bu oldukça ince düşünülmüş bir tanımlamadır. Zira kadın erkek bir ayakkabının iki tekinden biri gibidir. Biri olmadan diğersinin eksik hatta âtil kalmasının yanı sıra, birbiri yerine de geçemeyeceği gerçeğini pek yerinde bir karşılama ile anlatmaktadır. İki ayakkabı da aslında birbirine denktir. Ama birini diğersinin yerine giymek doğru değildir. Ayakkabıları ters giymek hem ayaklara hem ayakkabılara haksızlıktır aynı zamanda. Adaleti “herkesin ve her şeyin hakkını vermek, yaratıldığı şey için kullanmaktır, zıttı zulümdür” olarak tarif edenlere²²⁰ göre sağ ayakkabıyı sol ayağa giymeye çalışmak hem ayağa, ayak sahibine, hem ayakkabıya gerçekten bir zulümdür. Hakeza kadın ve erkekten her birine doğru pozisyonu vermek yani doğru konumlandırma yapmak adalet; yanlış yere yerleştirmek ise zulümdür.

Tüm bunlardan yola çıkıldığında şunu söylemek mümkündür: ayet bu rivayete göre her ne kadar ilk bakışta erkeğin kadından istifadesinin alanını genişletmiş ona özgürlük açmış gibi görünse de bilinmelidir ki kadının rahat etmeyeceği, mutlu olamayacağı ve olumlu cevap veremeyeceği bir ilişkide o mutsuzluk erkeğe de dönecek onu da ve sonuçta bu ikili ilişkiyi yani ortaklığı da eşit şekilde olumsuz bir noktaya götürecektir. Bunun olmaması için kadının rahatlatılması ve ikna edilmesi gerekmektedir. Ki ayet de netice itibariyle tam olarak bu rahatlamayı sağlamış, tek tarafa değil iki tarafa da eşit oranda rahatlık, özgürlük getirmiştir.

Bu rivayetten yola çıkarak calib-i dikkat diğers bir noktaya temas için şunu da dile getirmek faydalı olabilir: O günlerde ve o bölgede gündemde olan, yani bölgesel ve zamansal bir olaya, insanların rahatça ve çokça konuşmaya ihtiyaç duyduğu bir konuya karşılık olmak üzere ayetin geldiği gözden kaçırıldığı takdirde, sanki Allah kıyamete dek kalıcı olarak hükmünü vazettiği kelamına bu konuyu böyle almakla kadının tek fonksiyonunun nesil üretimine alet/nesne olmasını kastetmiş, ontolojik bir

²¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2:291.

²²⁰ Bu bağlamda Hz. Peygamberin kadınlaşan erkek ve erkekleşen kadınlar için haber verdiği laneti anlamak mümkün olmaktadır. (Zira Allah adaleti emretmiş kendisini de mahza bir adalet olduğunu ismi fail veya sıfatı müşebbehe formu ile değil, mubalağayı/anlam yoğunluğunu veciz olarak sunan mastar formu ile tanıtmıştır. İbn-i Manzûr “adl” maddesinde bu konuya genişçe yer vermiştir.

tanımlama yapmış olacaktır. Oysa durum sadece o günlerde var olan bir konuya, Mekke'den Medine'ye gelen insanların yeni geldikleri bu şehirdeki ilişki biçimlerine olan yabancılığından kaynaklı, yeni şehirden yapılan evliliklerdeki eşler arası bir probleme açıklık ve rahatlık getirmek suretiyle sorunu çözüme kavuşturmaktan ibarettir. Konuyu kadının varoluşsal betimlenmesi ve nitelenmesi olarak anlamak ve anlatmak: ya bilgisizlik kaynaklı olarak bu sosyolojik olguyu gözden kaçırmak veya iyi niyet içermeyen birtakım gayelere mâtuf olabilir.

Sonuç itibariyle bu iki rivayetten anlaşılacağı üzere ayet, kadın ontolojisi üzerine yapılmış bir konuşmadan kesit değil, tamamen sosyolojik bir olgu ve ihtiyaca cevaben gelmiştir.

Aynı noktai nazardan yola çıkıldığında, Buhari'de²²¹ sahih kaydıyla bulunan hadisteki ان النساء خلقن من ضلع لا يستقمن على خليفة ان تقمها تكسرها وان تتركها تستمتع بها وفيها عوج kadının eğe kemiğinden yaratıldığı ifadesi için de bu tespite yer verilebilir. Şöyle ki: Medine toplumunda ağırlığı olan Yahudi anlayışı etkisiyle var olagelmiş, bilinç gerisine yerleşmiş söylemi kullanarak esas hedefi olan ‘hanımlarınızı eğip bükeceğiniz, istediğiniz kıvama ve kişiliğe getireceğiniz zannı ve arzusuyla baskı altına almayın, kimlik ve karakterlerine serbesti tanıyın, olduğu gibi kabul ederek geçinme yollarına bakınız. Böyle yapmaz da taleplerinizle, söz ve davranışlarınızla keskin değişimler hedeflerseniz bu evlilik devam etmez; yönteminiz sonuçsuz kalır, eğri kemiği doğrultmaya çalışırken kırıp, elinde kırık kemik parçalarıyla kala kalan adam gibi olursunuz’ anlamında davranış yönlendirme ve bir tür eğitim gerçekleştirmiştir. Bu eğitimde etkisinde oldukları Yahudi kültüründen aşınası oldukları bir söylem benzetme (istiâre-i temsiliyye) yollu kullanılmış, amaç veciz bir dille ortaya konmuştur. Hal böyleyken “kullanılan deyimdeki amaca değil deyime odaklanmak ve oradaki benzetmeyi hakikat sanmak” nasıl bir anlayış ve zekâ seviyesinin veya amacın ürünüdür, bunu konunun ilgilisi psikologlara bırakmak yerinde olacaktır.

İnsanların kendi aralarında, eğitim ve bilmediklerini anlatım esnasında yaygın olarak kullandığı, bildiği veya aşınası olduğu olay/nesne üzerinden anlatım/sunma usûlüyle Kur'ân'da da pek çok konuda karşılaşmak mümkündür. Yaratanın tanıtıldığı

²²¹ Buhârî, “Nikah”, 81.

ifadelerden cennet tasvirlerine yani gaybî dünyaya ait konulardan, ibadet tavsiyesi ile sosyal ilişkileri düzenleme emri içeren dünyevî konulara dek, birçok alanda istihdam edilen bu yönteme el-Bakara 25'te de rastlamak ve aynı hedefi görmek mümkündür. كَلَّمَا رَزَقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا Cennet nimetlerinin, konuklarına dünyadaki tanıdıkları, görüp bildikleri benzer formlarda sunulacağı bildirilmekte, sanki ayet; ikram edilenlere yabancılık çekmeyeceklerini, kabulden imtina etmeyeceklerini, böylece keyif ve neşelerine halel gelmeyeceğini, bunun dahi nimetlerden bir nimet olduğunun fark edilmesini ihsâs ile ifade etmektedir.

Hazreti Peygamber hitap ettiği Medine toplumundaki inananlarının, şehrin ehl-i kitap olan ve okuryazarlık oranı açısından hatırı sayılır miktarına sahip, sonuçta entelektüel kesimi kabul edilmiş,²²² ekonomik yönden de güçlü olan Yahudi topluluğunun²²³ inanç, anlayış, uygulama ve adetlerinden etkilenebilir olmalarını doğal kabul ederek; onlardaki teşbih, temsil ve jargonu kullanmıştır. Bunu ayetlerde olduğu gibi hadislerde de müşahede etmek mümkündür. Nitekim yukarıda değinilmiştir. Muktezây-ı hale mutabık kelimeler eyleme sanatı olan belâgat ilminin şahikası olma iddiası taşıyan bir kitap ve onun tebliğcisi olan Rasul'den beklenecek üslûp da bu olsa gerektir.

Yahudi inanç ve anlayışının Medine halkını ve özellikle yeni bir dine dahil olmalarına rağmen Müslüman kadın ve erkekleri bu kadar etkilemiş olmasını yadırgamamak gerekir. Sosyal bir canlı olarak tavsif edilen insan, kelimesinde dahi ünsiyeti²²⁴ barındırması itibariyle çevresini etkileyen ve çevresinden etkilenen doğal bir yapıya sahiptir. İçinde yaşadığı toplumun büyük ya da küçük her tür biriminden, inansın veya inanmasın, insanın tesir almakta ve vermekte olduğunu konunun uzmanları ifade etmektedirler. Bir örnek olarak:

Dinsel dünya görüşleri, inananlar topluluğunun sınırlarını aşmış, toplumun egemen kültürel akışına dahil olurlar ve dindar olmayanlar da içinde olmak üzere, insanların bilinçlerini ve gündelik yaşamlarını [toplumsal ve sınıfsal ilişkiler ile cinsiyet ilişkilerini de kapsayarak] derinden etkilerler. Dünyevî ve ilahî alanlar arasında kültürel bir ayrım yapılsa bile, bu iki alan birbiriyle ilişkilidir ve

²²² Ahmed b. Muhammed es-S'alebî Ebû İshâk, *el-Keşfü ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. el-İmâm Ebî Muhammed b. 'Âşûr (Beyrut: Dâr İhyâü't-Türâsi'l-'Arabî, 2002), 2: 161.

²²³ Adnan Demircan, *Cahiliye Arapları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 46, 77, 116.

²²⁴ انسان kelimesi için birkaç kök olasılığı düşünülmüştür. Üns kökünden alınsan, alışılan; nisyan kökünden unutan, unutmak ile ilintili anlamlar içermektedir. Geniş bilgi için bkz. Süleyman Narol, "İnsan Kelimesinin Kuran'daki Kullanımları Bağlamında Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım", *Bilimname* sy. 35 (2018): 479.

aralarında simgesel bir alışveriş sürüp gider.²²⁵

Aynı yazarın tespitlerinden olmak üzere, bu ve benzer cinsel içerikli konular barındıran ayetlere dair, gelmiş ve gelebilecek eleştiriler için yerinde kabul edilmeye değer bir argümanı da şöyledir:

İslam'a göre cinsel işlevin kendisi kutsal olanla bağlantılıdır; Tanrının gücünün kendisini aşkâr ettiği işaretlerden (aya) biridir. Dolayısıyla İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an'ın, cinselliğin düzenlenişine özel bir önem vermiş olması doğaldır.²²⁶

Neticede el-Bakara 223. ayet, sosyal hayatın düzenlenmesine dair pek çok farklı konunun anlatım tavsiye ve emirlerini barındıran Bakara suresinde; infak mahalleri, savaşın farziyeti ve insanın kendisi için hayırlı olmasına rağmen bir şeyin hoşuna gitmeme veya tersinin mümkün olduğu, haram aylarda savaşın yasaklandığı, şarap, kumar konusuna dair bakış açısı içeren yasaklama, neyden infak edileceği, yetimlere merhametle muamele, müşrik karşı cinsle evlenme yasağıyla beraber hür ve hoş ama müşriğe mukabil mümin köle veya cariye'nin daha hayırlı olduğu vb. bilgi ve emirlerin aktığı bir vasatta yer almaktadır. 222. ayet ise kadınların periyodik olarak yaşadığı durumla (المحیض) ilgili bilgi ve hüküm verir. Bu konunun devamında yapılan bir teşbih olduğu düşünülerek metne bütüncül bakıldığında *kadınlarınız tarlanızdır* ifadesi; diğer sosyal düzenlemelerden bir düzenleme, ikili ilişkilerden birinin daha çerçevesinin çizilmesi olarak anlaşılması mümkün görünmektedir. Sonrasında yer alan ayetlerde yemin konusunun ele alınması, yeminle bağlantılı konu olarak o günün coğrafyasındaki toplumsal hayatta kadının oldukça aleyhine kullanılan îlâ²²⁷ tecrübesinin kadının lehine olarak hükme bağlanması, takip eden ayetlerde aynı şekilde kadının aleyhine işletilen talak/boşanma olgusunun kadının lehine netice verecek şekilde vuzuha kavuşturulması söz konusudur. Bütün bu akış dahi tek başına, o teşbihin kadına gazez/pejoratif anlam içermediğini; eşler arası ilişkinin sınırlarını (ters-düz ayırmadan her tür ilişki talep eden) kimileri için daraltmaya, (sadece tek bir

²²⁵ Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 17.

²²⁶ Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 25.

²²⁷ Erkeğin, karısına cinsel temasta bulunmayacağına dair yaptığı yemin anlamındaki îlâ, bazen erkeğin süreyle kayıtlaması ve bitiminde süreyi tekrar tekrar uzatması ama boşamaması sebebiyle kadın için çeşitli mağduriyetlere sebep olmaktadır. el-Bakara 226. ayetin nüzülüyle beraber erkeğe “bu yönde bir yaklaşmama” için dört ay zaman sınırı getirilmiştir. Süre dolduğunda erkeğin eşine dönmemesi halinde: Hanefilere göre derhal boşanma meydana gelir; diğer mezheplerde ise kocanın boşaması gerekir, boşamaması halinde kadın mahkemeye müracaatla kadının (yargıçın) kendisini o erkekten boşamasını talep edebilir ve koca onay vermese de *kadı* kadını boşar, böylece ric'î talakla boşanmış olur. Hamdi Döndüren, “İlâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 22 (Ankara: TDV Yay., 2000), 61-62.

yönden ve tek pozisyona devamı öngören Yahudi etkisindeki) kimileri için de genişletmeye, özgürlük alanı açmaya mâtuf bir betimleme olarak anlamaya imkân tanımaktadır diye düşündürebilir.

Bakara 223.ayete 23 sayfa ayıran Taberî’de konuyla ilgili başkaca pek çok rivayet ve yeni konu başlığı açmaya müsait nakil ve tartışmalar bulunmakla beraber (ayet azl²²⁸ yapmayla da ilgilidir; ters ilişkiye karşı çıkmaya değil bilakis cevazına delil olarak değerlendirenlerin ve karşılıklı argüman getirmeleri mevcuttur; *أني* ennâ edatının Kur’ân’ın çeşitli yerlerindeki kullanımları ve anlamları üzerinde konuşulmuştur vb.), bu çalışmanın çerçevesi açısından diğer konulara girmemek ve bu kadarla iktifa etmek yerinde olacaktır.

Rivayet tefsirlerinde görülen “sebeb-i nüzûlü üzerinden anlam verilmesi ve bunun dışına çıkılmaması” bir miktar anlaşılabilir olmaktadır. Taberî özelinden örnekle yola çıkarak şu yorum yapılabilir: İmam Taberî bugünün dünyasında ve bu coğrafyada ifade edilebildiği haliyle bir koleksiyoncudur. İlim namına ona ulaşanlar arasından, o günkü imkânları ölçüsünce tüm rivayetleri senetleriyle birlikte alıp, geçmişten geleceğe ulaştırılması gereken bir emanet hassasiyetiyle kitabına kaydetmiştir.²²⁹ Diğer bir sebep olarak, farklı ve fazladan bir yoruma o günlerde ve o bölgelerde ihtiyaç duyulmadığını düşünmek de mümkündür.

2.3.2. Rivayet Ağırlıklı Tefsirlerde حرث

Buraya kadar Taberî örneği üzerinden sebeb-i nüzûl rivayetleri ele alınmış, kritiği yapılarak yorumlanmıştır. Aşağıda rivayet tefsiri olarak isimlendirilen eserlerden ayetin anlamına bakılacak, yukarıda arz edilen anlamlar dışında verilen bir anlam var mıdır, varsa nelerdir? tespiti kaydedilecek, sonrasında Taberî başta olmak üzere bu tefsirlerde *hars* kelimesine verilen anlamlar zikredilecektir.

1.Taberî (310/923)

Taberî’de *hars* sözcüğü hem ekin *الزرع* hem ekin yeri/tarla *المزدرع* olarak açıklanmakta, çocuğun döllenme ve doğum aşamalarındaki rolü gereği kadınların

²²⁸ azl

²²⁹ Abdülhamit Birişik “Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 40 (Ankara: TDV Yay., 2011), 285.

tarlaya benzetildiği belirtilmektedir. Taberî, İbn Abbas ve Süddî'ye dayandırdığı rivayetlerle de bu yorumu teyit etmektedir. İmam *hars* kelimesinden çok *ennâ* أي edatı üzerinde durmuş, onun *keyfe* كيف anlamında olduğunu pek çok rivayet aktararak öne çıkarmıştır. Hayız hali ve ters ilişki olmaması kaydıyla, eşler nasıl dilerse öylece birlikte olunacağı (cimada bulunabileceklerini) yönündeki yargıyı tekrarlamıştır.²³⁰

2. İbn Ebi Hatim (327/938)

Ayetin birinci cümlesi için tek rivayet, ikinci cümle için üç vecihle özetlediği altı rivayete yer vermiş, Taberî'deki açıklamalar dışında, öze dair farklı ve yeni denecek bir açıklamada bulunmamıştır.

İbn Abbas'tan yaptığı bir nakil cümlesinde onun bu ayet hakkında "ister 'Arabî istersen gayr-ı 'Arabî" kelimeleriyle ilişkiye getirilen serbestiyi ifade etmesi ilgi çekici bulunmuştur. Şöyle ki Yahudilerin bakış açısını ve uygulamasını gayr-ı 'Arabî olarak tanımlamasını Yahudilerin Arap kabul edilmemesi olarak okumak yanında, Arapların daha özgürlükçü bir yaklaşıma sahipken Yahudilerin kısıtlı ve dar bir anlayış ve yaşama sahip olduğu şeklinde bir yoruma açık kapı görülmektedir.²³¹

3. Ebulleys Semerkandî (373/983)

Hars kelimesine ekin anlamı veren İmam, kadınların *hars* ile isimlendirilmesinin kinâye veçhi üzere olduğunu ifade etmiştir. Ziraat açısından arz ne ise çocuk açısından kadın da öyledir/onun gibidir demekle yetinmiş, ayetin geneline dair gayet özet bilgi vermiştir.²³²

4. Sa'lebî (427/1035)

Taberî'deki rivayetlerin birçoğunu alıntılaman yazar, hâl ve mahâl için soru edatı olduğunu ifade ettiği أي edatının *-hars* mahalline olma kaydıyla- حيث كيف ve متي anlamalarını karşıladığını kaydeder.

²³⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 4: 397-416.

²³¹ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm li İbn Ebî Hâtim*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (el-Memleketü'l-'Arabiyyetüs-Su'ûdiyye Mektebetü Nezzâr Mustafâ el-Bâz, 1999), 2: 404-406.

²³² Ebu'l-Lays Nasr b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Bahru'l-'Ulûm* thk. Ali Muhammed Muavviz-Adil Ahmed Abdulmevcud-Zekeriyya Abdulmecid en-Nûtî (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1993/1413) 1: 205.

Kur'ân kinâyelerinin latiflerinden olarak nitelediği mezkur cümledeki *hars* için, aslında محرث murad edildi, حرث dendi, çünkü mahres *harsin* sebebidir yani tarla, ekine sebep olduğu için tarla demedi ekin dedi diye açıklamaktadır. Burada محرث yerinde kullanılan حرث ise müfessire göre فرج anlamındadır. Ki bu da sebep alakasıyla mecaz-ı mürsel anlamına gelmektedir. Me'ânî ehlinin ise bu ayeti لكم كحرث لكم takdirinde yani teşbih kabul ettiklerini beyan etmektedir.

'Arab'ın kadını *hars* ile tesmiyesine el-Mufaddal b. Seleme'nin babasının inşad ettiğini söyleyerek naklettiği şu şiiri,

“Halkımın ekinlerini çekirgeler yediğinde Benim hanımın niyeti de çekirgeleri yemektir.”

Ve Ahmed bin Yahya'nın (v. 291 h.) inşad ettiği şu şiiri örnek olarak gösterir:

حَبَّذا من حَبَّة الله النبات الصالحات

هن النسل والمزروع بهنّ الشجرات

يجعل الله لنا فيما يشاء البركات

إنما الأرضون لنا محراثات

فعلينا الزرع فيها وعلى الله النبات

Ne hoştur Allah'ın salih amel işleyen bitki daneleri

Ki onlarda nesil ve ekin mahalli, onlardır ağaçlar

Dilediği bereketleri Allah bize onlarla verir

Tarladır bize tüm topraklar

Ekmek bize aittir, bitirmek/yeşertmek Allah'a

Burada da müfessir sebep-i nüzûl dışına çıkmadan önceki müfessirlerin çizdiği çerçevede kalmış, ters ilişkinin haramlığına dair hadisleri zikretmekle iktifa etmiştir.²³³

²³³ es-S'alebî Ebû İshâk, *el-Keşfü ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, 2: 161-163.

5. Begavî (516/1122)

Sa‘lebî’den yoğun alıntıların göze çarptığı eserde, farklı olarak değerlendirilmeye müsait olan şu cümleler görülmüştür: İbn Abbas’a azl hakkında sorulduğunda tarlanı dilersen sula dilersen susuz bırak diye cevap verdi. Bununla beraber yine ondan “cariyeye azl yapılabilir, buna karşı çıkması beklenemez ama hür kadından azli kabul etmesi talep edilemez” şeklinde bir rivayetin de varlığı kaydedilmektedir.²³⁴

6. İbn Atıyye (541/1147)

Burada da daha önceki tefsirlerde olan bilgiler veciz bir üslûpla yinelenmiş görünmekle beraber ayetteki *أني* *ennâ* edatı çevresindeki yorumlar ağırlıklıdır.²³⁵

7. Nîsâbü’rî (ö. 730/1329)

Ayetin kadınla birlikteliğin asıl maksadının nesil talebi olduğu, kadâ-i’ş-şehve (arzuyu tatmin) olmadığını beyan mecrasında olduğunu ifade ederek cümleye giriş yapan İmam, daha önceki rivayetleri aktararak devam eder. Ters ilişkinin cevazına delil getirenlere ve ayetin diğer cümlelerine açıklama getirirken de bu mantaliteyi vurgulamakta olduğu görülmüştür.

Teşbihi detaylandırarak: ferc arza/toprağa, nutfe tohuma, çocuk nebata benzetilmiştir diyen müfessir, *hars* kelimesinin mahzuf muzaf makamına kaim olduğunu yani aslında cümlenin şu takdirde olduğunu söyler:

“Onlar ekin yerleridir. Dilediğiniz herhangi bir yoldan ekin ekmeği isteyerek gittiğiniz arazilerinize gittiğiniz gibi onlara gidin/gidebilirsiniz.”²³⁶

²³⁴ Muhyi’s-Sünne Ebû muhammed el-Huseyn b. Mes‘ûd el-Beğavî, *Me‘âlimü’t-Tenzil fî Tefsîri’l-Kur‘ân Tefsîru’l-Beğavî*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dâr İhyâü’t-Türâsi’l-‘Arabî, 2000), 1: 290-292.

²³⁵ Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib İbn ‘Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharraru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, 2002), 1: 299-300.

²³⁶ Nizâmüddin el-Hasen b. Muhammed en-Nîsâbü’rî, *Ğarâibü’l-Kur‘ân ve Rağâibü’l-Fürkân*, thk. Eş-Şeyh Zekerıyya ‘Umeyrât (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye 1996), 1: 616-617.

8. İbn Kesîr (774/1373)

Bu ayetin tefsirine birinci ciltte sayfalarca yer vermiş, özellikle ters ilişkinin haramlığı üzerinde durmuş, bununla beraber caiz olduğunu düşünenlerin fikir ve delillerine de serahaten yer vermiş olan yazar, onlarca rivayet zikretmiş bolca hadis kritiği yapmıştır. Fakat konuya farklı açıdan yaklaşan bir yorumu veya bu yönde bir yoruma yer verdiği görülememiştir.²³⁷

9. İmam Süyûtî (911/1505)

Ayetin tefsirine sayfalarca yer veren, İbn Kesîr gibi konuyla ilgili gelen tüm rivayetleri nüanslarıyla aktaran imam, Kureyş'in yani muhacirlerin ensara nispetle özel ilişkilerde oldukça rahat olduğu, ilişki pozisyonları, Hz. Peygamber ile ashap arasındaki diyaloglardaki ayrıntılar, Allah ve Rasulünün hakkı söylemekten istihyâ etmeyeceğinin vurgulanması, aynı noktayı ifade eden farklı kelimelerin zikredildiği rivayetlerin tekrarını kaydetmekte fakat ayete ve konuya yeni bir açılım getirmemekte yorumda bulunmamaktadır.²³⁸

10. Şevkânî (1250/1834)

Rivayet ve dirayet tefsirlerinin metodunu kendi tefsirinde bir arada kullandığını ifade eden müfessir, Sa'lebî'nin açıklamaları ve örnekleri çerçevesinde şekillendirdiği tefsirinde bu çalışmanın konusu için önceki tefsirlerde mevcut olan rivayetlerin tamamına yakını almamakla beraber, farklı bilgi ve yoruma yer verdiği görülmemiştir.²³⁹

2.4. Dirayet Ağırlıklı Tefsirlerde حرث

Ayette yer alan *hars* sözcüğünün gerek klasik ve gerek modern dönem tefsir geleneğinde nasıl anlaşılıp yorumlandığı hususu, şüphesiz bu çalışmada ileri sürülecek olan yorumlar açısından önem arz etmektedir. Dirayet tefsirleri iki bölüm halinde

²³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1: 584-599.

²³⁸ Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1: 626-641.

²³⁹ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî el-Yemenî, *Fethu'l-Kadîr* (Dımaşk-Beyrut: Dâr İbn Kesîr, Dâr el-Kelimü't-tayyib, 1994), 1: 260-263.

okumaya alınmıştır. Klasik ve modern dönemlerdeki tefsirler olarak, tamamen tarihsel nitelermeye dayanan bu tasnifte öncelik, doğal olarak klasik tefsirlerin olacaktır.

2.4.1. Klasik Dönemde:

1. Mukâtil bin Süleyman (ö.150/767)

Kur'ân'ı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessir Mukâtil bin Süleyman, *hars* sözcüğünü çocuk ekim alanı (mezra'a lil veled) olarak açıklar. Ve ayetin eşlerle cinsel münasebette, ilişki önden (ferc) olmak üzere pozisyon serbestisi getirdiğini belirtir.²⁴⁰

2. Mâtürîdî (ö. 333/944)

Hars sözcüğünü Taberî gibi ekin ve tarla olarak yorumlayan Mâtürîdî burada ilginç bir sonuca varmaktadır. Ayette kadınların ekin veya ekin yeri olarak tanımlanması, Mâtürîdî'ye göre, cinsel ilişkinin dinen mübahlığının şehvet tatmini için değil, üreme için olduğunu göstermektedir.²⁴¹

İmamın iddia içeren bu normatif yorumu, eşler arası ilişkinin karakterini belirleyen bir fıkıh normuna dönüştürmek suretiyle konuyu, sosyolojik spesifik bir olay olmanın oldukça ötesine taşımış, edebî ifadeden fıkıh elde etmenin örneğini vermiştir.

3. Zemahşerî (ö. 538/1144)

Hars sözcüğünü yorumlayanlar arasında meşhur Arap dil bilimci ve edebiyatçısı Zemahşerî'ye bakıldığında o da ayette yer alan *hars* sözcüğünün mecazen tarla anlamına geldiğini belirtir ve mecaz alakası olarak tarlaya ekilen tohum gibi kadınların da rahimlerinde doğuracakları çocuklarının döllerini taşıdıklarını ifade eder. Yanı sıra Zemahşerî tarla metaforunun kullanılmış olmasını örnek alınacak güzel bir adâb olarak

²⁴⁰ Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehâte (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1423/2002), 1: 192.

²⁴¹ Ebu Mansur Muhammed el-Mâtürîdî *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne* th. Fâtıma Yusuf el-Haymî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirün 1425/2004), 1: 172

takdim eder. Detaylarda vech-i şebah yine sebab-i nüzûl rivayetleri gölgesinde kaldığı, başka veçhelere dikkat etme gereğinin duyulmadığı görülmektedir.²⁴²

4. Fahrüddin Râzî (ö. 606/1210)

Râzî de ayetteki benzetmeyi detaylı biçimde açıklar. Razî'ye göre ayette, kadının cinsel uzvu tarlaya, tohum sperme, çocuk da mahsule benzetilmiştir.²⁴³

5. Kurtubî (ö. 671/1273)

Kurtubî, ayetin tefsirine girerken sebab-i nüzûl rivayetlerine uzun uzun yer verir. Ardından ters ilişkinin haramlığının altını çizerek konunun fikhî boyutunu ortaya koyar. Bu sadette “*hars*” sözcüğünün anlamının da buna işaret ettiğini belirterek sözcükte aslen bir teşbih olduğunu ve “züriyet tarlası” anlamına geldiğini ifade eder. Tıpkı Razî gibi burada teşbihin detaylarına dikkat çekerek neyin neye tekabül ettiğini beyan eder. Oradaki açıklamaların dışına çıkmaz.²⁴⁴

6. Kadı Beydavi (ö. 685/1286)

Beydavi ayetin tefsirinde *hars* sözcüğünü açıklarken diğer birçok müfessir gibi, sperm ile tohum arasındaki benzerlik odağında teşbih sanatının icra edildiğini belirtir ve “kadınlarınız sizin tarlanızdır” cümlesini “onlar sizin ekim yerlerinizdir” diye açıklar. Farklı bir bakış açısı burada da görülmemektedir.²⁴⁵

²⁴² Zemahşerî Cârullah Ebu'l-Kâsim Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavamidi't-Tenzili ve 'Uyûni'l-Ekâvili fi Vucûhi't-Te'vil*, thk. Âdil Ahmet Abdulmevcut ve Ali Muhammed Muavviz, (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1418/1998), 1: 434.

²⁴³ Fahrüddin er-Râzî Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan et-Teymî, *Mefâtihu'l-Gayb et-Tefsiru'l-Kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 6:75.

²⁴⁴ Ebu Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Hazrecî el-Kurtubî, *el-Câmi'u'l-Ahkâmi'l-Kur'ân Tefsiru'l-Kurtubî*, thk. Ahmet el-Berdûni, İbrahim Atfîş, (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 1384/1964), 3: 93.

²⁴⁵ Nâsirüddîn ebu Saîd Abdullah b. Ömer eş-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil Tefsiru'l-Beydâvî*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşeli (Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-'Arabî, 1418/1998), 1: 139.

7. Neseî (ö. 710/1310)

Neseî'nin açıklamaları da Beydâvî'nin açıklamalarıyla büyük oranda paralellik arz eder. Neseî de “kadınlar sizin tarlanızdır” cümlesinde, sperm ve tohum, çocuk ve bitki arasındaki benzerlikler üzerinden teşbihe gidildiğinin altını çizer.²⁴⁶

8. Ebu Hayyan el-Endelûsî (ö. 745/1344)

Ebu hayyân dilci olması sebebiyle *hars* sözcüğünün lügat manası üzerinde nisbeten daha fazla durur. *Hars*'ın aslen ekim için yeri eşmek, yarmak anlamına geldiğini ifade eder. Kazancın (kesb) da araplarca *hars* olarak ifade edildiğinin altını çizer ve getirdiği bazı şiirlerle de bunu teyid eder. Burada Ebu Hayyân, ismini vermediği bir şairden alıntılacağı bir şiirde de *hars* sözcüğünün eş/kişinin hanımı anlamında kullanıldığını ortaya koyar. Diğer müfessirlerde de benzerine rastladığımız teşbihle ilgili detaylar Ebû Hayyân'ın açıklamalarında da yer almaktadır. O da teşbihin sperm-tohum, çocuk-bitki üzerinden olduğunu ve cinsel ilişkinin de ekime benzetildiğini ifade eder. Burada *hars* sözcüğünden çıkarttığı bir sonuç olarak cinsel ilişkinin sadece şehvet tatmini için olamayacağını, yanı sıra nesil yetiştirmek amacına mâtuf olması gerektiğinin altını kimi müfessirler gibi o da çizmektedir.²⁴⁷

9. Ebu's- Suud (ö. 982/1574)

Ebu's-Suud'un *hars* sözcüğü ve içinde yer aldığı cümleyle ilgili açıklamaları da kendinden önceki müfessirlerin açıklamalarıyla bire bir örtüşmektedir. Ebu's-Suud da ayette teşbihe gidildiği ve teşbihin kadının rahmine bırakılan spermle toprağa bırakılan tohum arasında olduğunu belirtir. Ayrıca bunun sebebi olarak her ikisinin de ortaya çıkacak olan ürünün (çocuk ve bitki) maddesi olma konusunda birleştiğini ifade eder.²⁴⁸

²⁴⁶ Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hâfizuddîn en-Neseî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil Tefsîru'n-Neseî*, thk. Yusuf Ali Bedîvî (Beyrut: Dâru'l-Kelimit'Tayyib, 1419/1998), 1: 185.

²⁴⁷ Muhammed bin Yusuf Ebu Hayyan el-Endelûsî, *Tefsîru'l-Bahru'l-Muhît*, thk. Âdil Ahmet Abdulmevcut, Ali Muhammed Muavvız (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993), 2: 428.; 2: 180.

²⁴⁸ Ebussuud el-İmâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *İrşâdü 'Aklis'-Selîm ilâ Mezâyâ el-Kitâbi'l-Kerîm Tefsîru Ebi's-Suud* (Beyrut: : Dâru İhyâu't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 1: 223.

10. Âlûsî (ö. 1270/1854)

Âlûsî, diğer müfessirlerden farklı olarak *hars* sözcüğünün tam olarak ziraat (zer') anlamına gelmediğini, kelimenin aslen yere tohum serpmek (ekim yapmak) anlamına geldiğini belirtir. Ziraatın ise yere atılan ya da ekilen tohumun yeşermesi anlamına geldiğini savunur. Buna dayanak olarak el-Vâkıa suresinde geçen “toprağa attığınız/ektiğiniz tohumlar için ne dersiniz? Onları siz mi yeşertiyorsunuz yoksa biz mi?” (el-Vâkıa, 63, 64) ilgili ayetlerin birincisinde *hars* kökünden gelen fiil, ikincisinde zer' (ziraat) kökünden gelen fiil kullanılmıştır. Buna göre ayet, *hars*ın insan fiili olduğunu, oysa zer'in Allah'ın işi olduğunu ortaya koyarak *hars* ile zer'in (ziraat) farklı anlamlara geldiğini göstermektedir. Ancak Türkçede zer' kelimesi kullanılmamaktadır. Ancak aynı kökten gelen zirâat sözcüğü ise zer' anlamında değil, tam olarak Âlûsî'nin belirttiği *hars* anlamında yani ekin ekmek anlamında kullanıldığını kaydetmek gerekir. Ayrıca Âlûsî “kadınlarınız sizin tarlalarınızdır” cümlesinin iki şekilde anlaşılabilceğini belirtir. Birincisine göre, ayette *hars* sözcüğüne muzaf olan “mevazı” sözcüğü (alanlar) hafzedilmiştir. Aslen cümle “kadınlar sizin ekim alanlarınızdır” şeklindedir. İkincisine göre ilgili cümlede mecaz ve teşbih-i belîğ söz konusudur. Buna göre ayette “kadınlar sizin ekim alanlarınızdır” denerek teşbih edatı ve vech-i şebeh hafzedilmiştir. Ancak aslında “kadınlar sizin ekim alanlarınız gibidir” demek istenmiştir. Teşbihin detaylarıyla ilgili verdiği bilgiler önceki müfessirlerin ifadeleriyle birebir örtüşmekte, vech-i şebeh olarak sperm-tohum arasındaki ürünlerin maddeleri olma konusundaki benzerlikle ilgili ifadeleri de Ebu's-Suûd'un daha önce belirttiğimiz tespitlerinin bir tekrarı görülmektedir. Ancak Âlûsî burada ilgili cümlelerin istiâre veya temsil olması gibi seçenekleri değerlendirerek belâğat açısından daha fazla detaya yer vermektedir.²⁴⁹

Klasik tefsir geleneğinde genel olarak *hars* sözcüğüyle ilgili yorumlar sözcüğün ya ekin ya da ekin yeri, yani tarla olduğu noktasında birleşmektedir. Klasik müfessirlerden kimi sözcüğü açıklama gereği duymazken kimi birkaç sözcükle açıklayıp geçmekte, dil bilimsel ilgisi yüksek olan kimi ise, yukarıda belirtildiği gibi, cümledeki teşbih, kinâye ya da mecaz olarak gördükleri anlatım biçiminin edebî analizini detaya girmeksizin yapmaktadır. Burada şunun özellikle altını çizmek

²⁴⁹ Şihâbuddin Mahmud b. Abdullah el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ves-Seb'î'l-Mesânî*, thk. Ali Abdalbârî 'Atıyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1995), 1: 518.

gerekiyor. Klasik tefsir geleneğinde *hars* sözcüğünün, sözlükteki diğer anlamlarından biri değil de münhasıran ziraat temelli anlamı olarak ekin veya tarla anlamının esas alınmasında ayetin devamında yer alan "*harsınıza istediğiniz yerden/gibi yaklaşın*" cümlesindeki *hars* sözcüğüyle ilgili yaklaşımların etkili olduğu söylenebilir. Çünkü bu cümle sahabe döneminden beri kadınlarla ters ilişkinin hükmü konusundaki tartışmalarda karşılıklı argüman olarak kullanılmıştır. Söz konusu ilişkiyi mubah sayanlar ayetteki "*istediğiniz yerden*" sözcüsüne, karşı görüşte olanlar da "*hars*" sözcüğüne odaklanmışlardır. Sözelimi İbn Abbas ayetten ters ilişkinin helal olduğu sonucunu çıkartanlara karşı *hars* sözcüğündeki ekin anlamına dikkat çekmiş, dölleme/nesil üretimi/neslin devamının sağlanması olmadığından ters ilişkinin ekinle bir alakasının bulunmadığını ve dolayısıyla ayetten ters ilişkinin mubah olduğu sonucunun çıkartılamayacağını belirtmiştir.²⁵⁰ İbn Abbas'tan sonra da hemen tüm müfessirler aynı saikle *hars* sözcüğüne ekin anlamı vermek suretiyle ters ilişkinin ilgili ayetle temellendirilmesine karşı koymuşlardır. Bu durum ayetin başındaki *hars* sözcüğünün de ekin manasında anlaşılmasını pekiştirmiştir ve yerleştirmiştir.

İbn Abbas'tan sonra da hemen tüm müfessirler aynı saikle, gayeyi takviye eden rivayetleri hemen hemen tüm nüansları ve hatta kimi zaman fikhî detaylarıyla aktararak, *hars* sözcüğüne ekin ve/veya ekin yeri yani tarla anlamı vermek suretiyle ters ilişkinin ilgili ayetle mubah olduğu yönünde delillendirilmesi girişimlerine karşı koymuşlardır. Bu durum ayet üzerinde çokça kelimeler edilmiş olma sonucunu getirmiş, ayetin başındaki *hars* sözcüğünün ekin/ekinlik anlamında anlaşılmasını pekiştirmiştir. Zayıf bir ihtimal olmakla beraber, belki sırf bu nokta dahi "bu ayete dair kâfi miktar kelimeler edildi" hissiyatıyla, ayetten başka anlamlar düşünülmesinin önüne geçmiş olabilir.

2.4.2. Modern Dönemde:

Klasik tefsir literatüründeki yorumlar bu şekilde hülâsa edildikten sonra modern tefsir literatürüne bakılmasında fayda vardır. Burada esas alınacak tefsirler bu dönemde diğer tefsir çalışmalarına etki etmiş belli başlı eserler olacaktır. (Ki burada modern dönem ile 1900 lü yıllar ve sonrası kastedilmektedir.) Bu sadette modern tefsir ekolünün kurucu isimlerinden kabul edilmiş Muhammed Abduh ve onun adına

²⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili âyi'l-Kur'ân*, 4: 397.

derlenen Menar tefsiri ile modern tefsirde özellikle dil bilimsel ve edebî çözümlenmeleriyle temayüz eden Tahir b. Âşûr ve tefsiri et-Tahrîr ve't-tenvîr ön plana çıkmaktadır. Bu iki ismin yanında yararlanılacak bir diğer isim Türkiye'de modern dönem tefsir ve meal çalışmalarının esin kaynağı Elmalılı Hamdi Yazır ve tefsiri Hak Dini Kur'ân Dili olacaktır. İctimai tefsirde öncü olmuş, İslam'ın sosyal hayat sorunlarına dair söyleyeceği söz ve getirdiği çözümler olduğunu ısrarla ifade eden Seyyid Kutup ve Mevdudi'nin fikirlerine de müracaat etmek gereklidir. Tarihi sıralamasıyla gözden geçirilecek eserler kısa yorumlarla işlenmeye çalışılacaktır.

1. Muhammed Abduh (ö. 1323/1905)

Hars sözcüğünü klasik tefsirlerde olduğu gibi ters ilişkinin gayri meşru olduğu görüşünü temellendirecek biçimde yorumlamaktadır. Ona göre ayette ekin ve tarla anlamında kullanılan *hars* sözcüğü, bir yandan cinsel ilişkinin amaç ve hikmeti olarak üremeye dikkat çekmekte diğer yandan bu amaca hizmet etmeyen cinsel ilişki biçimlerinin –adet halinde ilişki ile ters ilişki- gayri meşru olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Muhammed Abduh'un değerlendirmesinde *hars* sözcüğünün alternatif anlamlarına dair herhangi bir değini ve işaret yer almaz. Muhammed Abduh ayrıca – Zemahşerî'nin yaptığı gibi- ayette açıktan cinsel ilişki ve üreme sözcükleri yerine tarla ve tarlaya varma deyimlerinin seçilmiş olmasını, Kur'ân'ın üslûbunda bir zarâfet, nezâhet ve letâfet göstergesi olarak yorumlamaktadır.²⁵¹

2. Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942)

Onun da yaklaşımı öncekilerle aynıdır. *Hars* sözcüğünü ekin üzerinden yorumlayarak kadınların ayette ekin yeri ve mezraa (tarla) olarak tanımlandığını belirtir. Tıpkı Râzî'nin yaptığı gibi ayetteki teşbihin unsurlarını açıklayarak getirdiği şu edebî analizle ayetin mana ve muradına açıklık kazandırmaya çalışmaktadır:

Bu tabir ile kadının kadınlık uzvu bir yere, erkeğin nutfesi tohumu, doğacak çocuk da bitecek hasılatı teşbih edilerek bir istiâre yapılmış ve bununla Allah'ın emrettiği mevzı-ı *hars*, îzah buyurulmuştur ki mana şu olur: kadınlar sizin ekinliğinizdir, siz onlara insan ve Müslüman tohumları ekip hasılat olarak zürriyet yetiştireceksiniz.

²⁵¹ Muhammed Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (el-Tefsîru'l-Menâr)*, (Mısır: Matbaatü'l-Menar, 1350/1931), 2: 361.

Elmalılı diğerk müfessirlerin ısrarla altını çizdiği ters yaklaşmanın adem-i meşruiyeti hususunu ayetin ilk cümlesine getirdiğı açıklamada es geçmemiş “Allah’ın emrettiğı mevzı-ı *hars*, îzah buyurulmuştur” ifadesiyle bu cümleyi bir önceki ayetle birleştirerek *hars* sözcüğünü cinsel ilişkinin biçim ve sınırı sorunuyla ilişkilendirmiştir.²⁵² Durum böyle olunca ekin yeri ve mevzı-ı *hars*, sözcüğe getirilebilecek tek anlama dönüşmüştür.

3. Seyyid Kutup (ö. 1966)

Cinsel ilişkinin amaç değil araç olduğunun altını çizerek ayetin tefsirine giren Kutup, esas amacın hayatın sürekliliğini sağlamak, bunu da Allah’a bağlamaktır der. Bozulmamış fitratların bu amaca aykırı olan her tür hareket gibi, hayvansal haz sağlama dışında bir getirisi olmayan adet döneminde olan ve ters ilişki diye adlandırılan ilişki biçimlerinden kaçınacağını belirtir. “Normal fitrata egemen olan iç kanunlar, hayata egemen olan kanunların aynısıdır.” diyen müfessir hem şekil şartlarının hem amacının yaratıcı tarafından belirlendiğı ilişkinin tercih edilmesinin adeta ibadet yani ileriye yönelik kendiniz için hazırlığınız olan iyi amellerden olacağını hatırlatır. Bir sosyolog gözüyle yazar; özelden genele, içten dışa, toplumun küçük birimi ailenin sınırlı kısa bir zaman ve eyleminden yola çıkarak yaptığı kuşatıcı geniş açılardan yorumlarla, konuyu yeryüzü halifesi olarak var edilen insan ve var edicisi ile ilişkisine bağlamaktadır. Bu yönüyle diğerk tefsirler arasında farklı bir perspektif getirdiğı görülse de tarla metaforu üzerinde yine sebab-i nüzûl çerçevesi dışına çıkmadığı söylenebilir.²⁵³

4. Tahir bin Âşûr (ö. 1973)

Onun yaklaşımı da özde Muhammed Abduh’un yaklaşımına yakındır. O da *hars* sözcüğünü ekin temelinde yorumlar ve diğerk müfessirler gibi konuya, münhasıran ters ilişkinin meşruiyeti tartışması çerçevesinde yaklaşır. Bir farkla ki, Tahir b. Âşûr Muhammed Abduh’a göre daha temkinli ifadeler kullanır. Ters yaklaşmanın

²⁵² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2: 777.

²⁵³ Seyyid Kutup İbrahim Hüseyin, *Fî Zılâli’l-Ku’rân* (Kahire: Dâru’ş-Şürûk, 1412/1992), 1: 235.

meşruiyeti tartışmasına dair net ve kesin bir sonuç ortaya koymaktan sakınarak konuyu ahkam tefsiri, sünen ve fıkıh literatürüne havale eder.²⁵⁴

5. Mevdûdî (ö. 1979)

“Allah kadınları sadece erkeklerin hoşça vakit geçirmesi için yaratmamıştır. Kadımla erkek arasındaki ilişki, tarla ile çitçi arasındaki ilişki kadar ciddidir.” diyerek ayetin yorumuna girişen yazar birçok müfessir gibi amaca dikkat çekmektedir. Soy devamı ve çocukları doğru yetiştirmek amacı yanında, bu uğurda karşılaşılabilecek birçok olası zorluğa katlanma gereğinin altını çizer. “Allah’ın kanunu tarlanın ekilme metoduyla ilgilenmez; fakat çiftçiden ekmek için başka yere değil, kendi tarlasına ve üretim için gitmesini ister.” cümlesi konuyu veciz bir özetlemeyle okuyucuya sunar.²⁵⁵

2.5. “hars” için Genel Değerlendirme

Görünen o ki *hars* sözcüğünün Arap sözlüklerinde sıralanan alternatif veya malum mana dışındaki diğer anlamları; ayetin bağlam ve sebab-i nüzûl rivayetleri sebebiyle, tarihi izdüşümüne odaklı yorum çabaları karşısında gündem olma şansını, dirayet tefsirlerinin klasik dönemlerinde de modern dönemlerinde de yakalayamamıştır. Kadınlar; söz konusu bağlama göre cinsel ilişkinin biçim ve sınırları sorununun bir nesnesi gibi algılanarak *hars* sözcüğüne yüklenecek anlamın yön ve istikameti kendiliğinden belirlenmiş olmaktadır. Ancak modern dönemde hassasiyet kazanan kadın konusu, klasik tefsir geleneğindeki bağlam ve tarihi izdüşümüyle uyumundan bağımsız olarak, tarla metaforunu başlı başına bir sorunsala dönüştürmüş, *hars* sözcüğüne alternatif anlam arayışını ortaya çıkarmıştır.

Tefsirlerin ekseriyetinde müşebbeh olarak ele alınan kelime: bir bütün olarak düşünülmediği, özellikle doğum ve nesil üretim merkezi olma hasebiyle ele alındığı içindir ki نساء değil; ondan cüz olan kadınlık uzvudur. Bu ve benzeri yaklaşımlara bakarak “Kur’ân ve ona tâbi inananların, kadına cinsel bir obje gözüyle baktığı” şeklindeki yorum; tarih, bölge, sebab-i nüzûl dikkate alınmadan acelece yapılmış olmak yanında, kimi ayetlerin de ihtar ettiği tarih ve kültür arka planını atlamının

²⁵⁴ Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru et-Tahrîri ve't-Tenvîr* (Tunis: ed-Daru Tunusiyye li'n-Neşir, 1404/1984) 2:370.

²⁵⁵ Ebul-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî v.dğr. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 1: 175.

getirdiği anakronizme düşme durumudur. Gerek sebep-i nüzûl olarak aktarılan olaylar, gerek cümlelerin siyak sibakında yer alan ifadeler, burada yer alan “kadın”ı bir bütün olarak değil; salt, erkeğin sperm tohumu ekerek nesil ürünü elde edeceği bir “tarla alanına sahip, edilgen, ikincil varlık” şeklinde ele almayı kendi içinde mazur hatta haklı kılar. Fakat ayet tek başına okunduğunda akla ilk anda gelebilecek bu düşünceye cevap; yukarıda işaret edildiği üzere, sebep-i nüzûl olarak anlatılan olayları o günkü şartlar içinde ve büyük resme bakarak yani o günün toplumsal psikolojisi içinde ve sosyolojik gerçekliği çerçevesinde ele almaktır.

Tarihin seyrinde özellikle XIX. yüzyıl ve sonrasında tarım toplumundan sanayi, oradan da teknolojik gelişmelerin artan hızla değiştirip dönüştürdüğü, ülkeler/milletler arası sınırların etkileşim açısından neredeyse kalktığı bir vasatta, Batı dünyası kendi kadın algısını, olması gerekli tek doğru olarak kabul edip, bunun dışındaki tüm anlayış ve uygulamaları gayr-ı insanî ve kabul edilemez ilan etmişlerdir. Kendi doğru kabullerini pek çok yolla dünya insanlarına dayatırcasına ihraç etmelerinin de etkisiyle konu iyiden iyiye hassasiyet kazanmış, hemen hemen tüm coğrafyalarda bir nevi irritasyon oluşturmuştur.

Dünya tarihinde modern olarak tanımlanan şu dönemdeki insanların, ama özellikle kadınların rahatsız olup incindikleri ve pejoratif buldukları; “-Kur’ân bu ayetle kadını salt bir ‘döl yatağı’ olarak mı mülahaza ediyor/-edilmesini salık veriyor, - genelde var olan ataerkil söylemini burada da ve iyiden iyiye kadını küçümseyerek devam mı ettiriyor, -‘ailedeki tek özne’ ve ‘yaratıcının esas muhatabı olan erkek’ karşısında *özneliği* hiç olmayan bir nesne ve -nesil üretme aracı konumuna mı indirgemmiştir?” benzeri soru ve edindikleri/dillendirdikleri sorunlar hatırlanabilir. Kimi zaman Kur’ân muarızlarının elinde, inananlara tahkir/aşağılama veya tazyik/baskı unsuru olarak kullanılan bu husus; kimi zaman inananlarının ama özellikle kadın müminlerin sayıları gittikçe artan önemli bir kesiminin gönlünde bir yara, akıllarında şüphe oluşmasına sebep olmuş, savunma refleksi geliştirdikleri ve fakat zayıf kaldıkları bir alan olagelmıştır.

Mezkur soru ve sorunlar; sosyal medya ortamlarında dillendirilerek “şuy‘u’u vuk‘u’undan beter” nitelemesini hatırlatırcasına, nitelik ve niceliği artar bir durumda ateizm ve deizm türü sonuçsal yaklaşımlara kapı aralar seviyeye gelmiştir. Bu durumun abartı olmadığı, kısa bir sosyal medya gezintisiyle gözlemlenebilir. Malum

mecralarda gerçek kimliklerini açıklamadıkları için olsa gerek, insanlar akıllarına gelen, onları rahatsız eden her tür aykırı ve uç fikri, soru ve sorunlarını dile getirmekte olduğu, yukarıda dile getirilen itirazların daha fazlasının da kaydedilmeye devam edildiği görülmektedir. Sadece Bakara 223 nolu ayetin biyogafiye alındığı ateist şahıslara ait profillerin varlığı dahi konunun ciddiyetini ifade etmekte önemli bir pay taşımakta diye düşünülebilir. Aynı minvalde, ateist veya antiteist veya deist olsun ya da olmasın kimi forum ve web sitelerinde sorulan sorular arasında yer alan Kur’ân’da kadının ekilir sürülür tarlaya benzetilmesi ve cinsel objeye dönüştürülerek aşağılanması iddiasının dile gelmesi, karşılıklı tartışmaların varlığı görmezden gelinemeyecek tecrübeler arasındadır. Gerçekten de Kur’ân, buralarda dile getirildiği nitelikte “kadına karşı konuşlanmış, pejoratif, tahkir ve tazyif dili”ne mi sahiptir?

Başka konularda da geçerli olmakla beraber, özellikle kadın konulu bu ve benzer ayetlerde kadının aleyhine görünen durumların, aslında aksine olarak anlaşılmasının mümkün (hatta gerekliliği) ve kadın lehine bir anlayış geliştirilerek gerek aile içinde ikili ilişkilerin gerekse oradan yayılarak; toplumda cinsler arası çekişme yerine uzlaşa, uyum ve sükûnetin sağlanması, kadına yüklenen birçok sorumluluğun gerçekte kadına değil erkeğe dönük olduğunu görebilme imkânı bulunduğunu düşünmekteyiz.

Ayetin sebab-i nüzûl rivayetleri aktarılırken arz edildiği üzere ayet; sosyolojik bir vâkıa karşısında meydana gelen soru ve sorun noktasından yola çıkarak nâzil olmakla beraber, kullandığı dil ve tercih ettiği kelimelerle, kadını değil ikincil ve edilgen görmek, aksine; bugüne bakan yönüyle de o gün için de kadına dolaylı bir önem atfı ve bilinç gerisine ‘kadına dair dikkat edilmesi gerekliliği’ vurgusu içerdiğini söylemek mümkündür

Şöyle ki: ayette tercih edilen anlatımın teşbih-i belîğ²⁵⁶ olduğunda şüphe yoktur. Düz anlatım yerine benzetme yoluyla anlatımın sebeplerinden/gayelerinden bazıları belâgat kitaplarında şöylece maddelenmiştir: -müşebbehe dair bilgi vermek – müşebbehin durumunu muhatabın zihnine yerleştirmek –müşebbehe ilgi veya beğeniyi

²⁵⁶ Teşbih-i Belîğ: Vech-i şebahi ve teşbih edatı hazf olunmuş, en makbul kabul edilen teşbih çeşididir. “Teşbih: Belirli bir maksat için bir edat ile aralarındaki ortak nitelikten dolayı bir şeyi başka bir şeye benzetmektir”. Nusrettin Boilelli, *Belâgat*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 34-35. Teşbihte asl olan vech-i şebahin müşebbeh bihte, müşebbehte bulunduğundan daha net ve kuvvetli olmasıdır.

sağlamak/artırmak –müşebbehi kötü ve itici göstermek/uzaklaştırmak vb. Buradaki teşbihten maksadın ne olduğunu anlamak için, sebab-i nüzûllere bakmak yanında, teşbihin ana unsurlarından olan vech-i şebihin üzerinde düşünmek gerektiği açıktır. Müşebbeh olan نساء ile müşebbeh bih olan حرث kelimesi arasındaki ortak özellikler, حرث üzerinden yola çıkılıp semantik analiz yöntemiyle incelendiğinde, kadını aşağılamak şöyle dursun, aksine, muhatap aldığı bahusus o günün erkeğinin dünyasındaki ‘toprak’ değerine atıfla kadının kıymetini ihsas ettiğini düşünmek mümkündür. Zira insanın yaşam kaynakları arasında ilk sıralarda yer alan toprak ve ekin, çöl ağırlıklı bir coğrafyada evvel emir önemli ve değerlidir. Bu yönden düşünüldüğünde ayet sanki şöyle der muhatapı olan erkeğe: Senin ve insanlığın dünyasında nasıl ki toprak ve ekin çok önemli ve değerli bir yere sahiptir, işte kadın da öylece yaşamsal bir önem ve değere sahiptir hayatında, farkında ol! Bu fısıltı sessizliği içindeki hatırlatma ve ‘bilince dolaylı yerleştirme’, yalnızca o günün ve o coğrafyanın erkeği için geçerli olabilecek bir ihtar değildir. Çünkü tarım toplumundan sanayi devrimi ile gelinen bugünün sanayi ve hatta teknoloji toplumunda dahi hala toprak ve ekin/ekme hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla ayetin muhatap aldığı erkeğe, yaşamsal kaynakları arasında kadının olduğunu hatırlatması, bugün için de geçerliliğini aynıyla sürdürmektedir diye düşünülebilir.

Teşbihin taraflarından biri müşebbeh bih olan *Hars*→*Mahres*→*türab*=toprak: eşittir hayat demektir. İnsanı ayakta tutan unsurlar su hava toprak olarak bilinmektedir, insanın gıdalandığı her şey topraktan; et süt yumurta ve benzeri yine topraktan beslenen hayvandan; bilinen ilk insandan beri giyimi hayvandan; barınması hayvandan; sonuçta insan da hayvan da topraktan beslenmekte, var olmakta, varlığını sürdürmektedir. Kil, seramik ve toprak kapları bulduğundan bu yana yiyecek kaynağı olmasının dışında kullanım alanlarına da toprak ana, ana madde olmaktadır. Yiyeceklerini sakladığı, pişirdiği, sunumunu yaptığı kapları da topraktan üreten insanoglu, sonra barınağını yaparken de kullanmıştır. Üzerine çatı, kendisini soğuktan sıcaktan koruyan, çevresini saran ve onu her tür dış şarttan koruyan evinin yapımında da toprak anadan istifade etti ve halen ediyor. Teknolojinin ne çok ilerlediğinin sıklıkla dile getirildiği bir demde dahi yakıt tasarrufu sağlaması sebebiyle otomotivde, hava araçlarında ve hem yalıtkan hem iletken olma yanında korozyona aşınmaya dayanıklı olma yönüyle pek çok alanlarda kullanılan ve yeni yeni sahalarda söz gelimi tıpta

farklı kullanımlarının keşfedilmeye devam edildiği toprak; görünen o ki insanoğlunun yaşamsal kaynağı olmayı sürdürecektir.²⁵⁷

İnsanoğlunun üzerinde varlık bulduğu ilk zamanlardan beri toprak, yukarıda ifade edilen yaşamsal desteği yanında temizlikte (insanın saç, beden, giyecek ve kaplarının temizliğinde kullandığı toprak türleri), kozmetikte (sürme ve sivilce lekesi gidermede, cilt güzelliğinde kullanılan kil, çamur ve benzeri), ilaç yapımı ve saklamasında, yiyeceklerini tatlandırmada (Orijinal/katkısız pekmez yapımında, ekşi pekmezi tatlı pekmez haline getirenin bir tür toprak olduğu kaydedilmektedir.), hazırlanan peynir tereyağı gibi veya toplanan patates gibi bazı yiyeceklerin yazdan kışa kıştan yaza yıllık saklanmasında (bir çukur açılarak gömülme suretiyle), ısınmada (kızdırılan kum veya toprağın kullanımıyla), pişirmede (kızgın kumda veya topraktan mamul kaplarda), soğutmada (kimi toprak testilerin suyu kızgın güneşte nispeten serin tuttuğu bilinmektedir), bebek bezi kullanımında (höllük denen toprağın usûlünce kullanımıyla), tedavide (kaplıcalarda çamur banyosuyla kimi cilt hastalığı ve romatizma, eklem ağrısı türü hastalıklarda, arı sokmasında), ağaç bakımında (özellikle kalem aşısı esnasında, aşısı yapılan dalın çevresi toprakla sıva yapılarak hava almayıp kurumaması sağlanır), son olarak teyemmüm adıyla abdest almakta da görev icra etmektedir.²⁵⁸ Doğumundan ölümüne kadar yanında olan, varlığını sürdürmesine yardım eden toprak, insanın yaşamını bitirdiği anda da imdadına koşar, onun dışarıda kokmasını engellemek, bedeninin çirkinleşirken ortaya çıkacak görüntüsünü örtmek için bağrına alır; böylece hem ölen insanı hem yaşayan insanları büyük bir rahatsızlıktan kurtarıırken yine yanındadır, yardımcıdır.

Her ne kadar insanoğlunun çoğunluğu konar-göçerlikten/bedevilikten yerleşik hayata/hadarîliğe geçmiş olsa da evrimsel psikolojinin getirisi olarak genlerinde taşıdığı doğal yaşamla ilgili kodlar gereği yukarıda hatırlatılanlar muvacehesinde toprağa değer vermek durumundadır. Özellikle çölde veya çevresi çöllerle kaplı bir kara parçasında yaşayan insanların, zaman zaman unutmuş görünse de bu gerçeği içlerinde taşıyacağı ve kendilerine hitaben kullanılan benzetmedeki toprak/tarla/ürün kelimeleriyle işaret edilen hanımlarının/kadınlarının kıymetini onlara ihsas ettirecektir.

²⁵⁷ Buket Acartürk, “Toprağın Binlerce Yıllık Macerası” *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi* sy. 1 (2012): 1-17.

²⁵⁸ Pınar Kasapoğlu Akyol, “Kullanım Şekilleri ve Geleneğiyle Kültürümüzde Toprak”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi* sy. 1 (2012): 316-333.

Erkeğin kadın karşısında tartışmasız üstün olduğu bir toplumda, “doğumundan utanç duyduğu²⁵⁹, aileye birçok yönden yük ve savaşlarda esir düşmesi halinde ar vesilesi addettiği²⁶⁰, basit ve önemsiz gördüğü kadın” için “hem erkeğin hem tüm toplumun çok değerli bulduğu, yaşam kaynağı ‘toprağa’ ve hatta yalın toprak değil, ürün verme alanını ifade eden ‘tarla’ya” benzeterek erkeğe hitaben: “kadınlarınız tarlanızdır” demek o günün coğrafyasında hakaret olabilir miydi?

Kadın tarla ilintisine dair dünya tarihinde nasıl algılamalar oluşmuştur ve başka coğrafyalarda ne yönde bilgiler bulunmaktadır sorularına cevap bulmak üzere antropoloji bilimine müracaat edilecek, kısa bilgiler aktarılacaktır:

Arkeolojinin verdiği bilgilere göre Paleolitik Çağ’dan (İ. Ö. 10 binler) başlayan ve Neolitik Çağ’da (İ. Ö. 9750-5500) devamı görülen, özellikle Anadolu coğrafyasında mağaralardaki resimlerden, ortaya konan heykelcik ve benzeri verilerden yola çıkarak Antropologlar şu sonuçlara ulaşmıştır: İnsanlarda kadın cinsine karşı oluşan ilk yorum – en azından o dönemde ve coğrafyada- kadının “yaratıcı ana” “ana tanrıça” fikri olduğudur. Bu yoruma sebep olan ise, doğum ile yeni bir canın kadının bedeninden çıkması ve sonra eski haline dönmesi, besin elde etmenin zor olduğu koşullarda hazır bir gıdayla yani anne sütüyle yeni canın büyümesini sağlaması, belli dönemlerde kanayan ama ölmeyen bir vücuda sahip olması vasıflarını, “yalın erkek bedeni” karşısında düşündüklerinde, bu insanlara “kadın” mucizevî bir var edici gibi görünmüştür.

Ayrıca dünya gezegeninde ilk var olduğu kabul edilen insanlar arasındaki cinsiyet temelli basit iş bölümünün “avcı-toplayıcı” olarak adlandırıldığı ve burada kadının toplayıcı görevini ifa ettiği malumdur. Antropologların bu noktada tarımsal faaliyetleri ilk başlatanın kadınlar olduğu tezi hatırlandığında, ilk dönem insanlarından beri “kadın” “toprak” “üretim” imgelemlerinin çağrışımının salt Arap toplumlarına ve/veya kutsal kitaba/kitaplara ait olmaması yanında; herhangi bir aşağılama basitsemi indirgeme vb. olumsuzluk anlamı barındırmadığı açıkça görülecektir. Anaerki olarak tanımlanan Neolitik Çağ toplumları, kadın için “Ana Tanrıça” derken insanlar arası

²⁵⁹ Nahl 58-59 ayet meali: “Onlardan birine bir kız müjdelendiğinde, öfkelenerek yüzü mosmor kesilir. Verilen müjdenin (kendisine göre) kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!”

²⁶⁰ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 59.

ilişkinin ‘kulluk’ bazında değil ‘sevgi ve şükran’ duygusu bazında oluştuğu ve işlem gördüğü sanısı dile getirdiği düşünülmüştür. Kadın erkek arası ilişkinin tanrıça anlayışından yola çıkarak ‘birbirine üstün gelme’ mücadelesi üzerinden ‘köle-efendi’ statüsünde gelişmediği; hayatı birlikte omuzlarken ortak çıkarları için koşulların gerektirdiği bir dayanışma şeklinde olduğu değerlendirilmektedir.²⁶¹ Şengül G. Aydıngün’ün ifadesiyle:

....Kadının bedeni de tıpkı toprak gibidir; doğurur ve kendi soyunu yaratır; sürekli yeni bitkiler, sebzeler ve meyvelerle kendini yeniler. Bu yüzden bereketi sağlayan, besleyen ve doğuran kadının toplumdaki şükran duygusundan kaynaklanan saygın ve önemli bir yeri olmalıdır. Çatalhöyük’te 2002 yılında ele geçen veriler, ‘kadınların toprak-tohum-bereket üçgeninde yüceltildiği ve sembolik olarak tanrılaştırıldığına dair düşünceleri kanıtlar niteliktedir.²⁶²

Sümerlerin egemenliği döneminde de büyük rol oynayan tanrıçalar, Sami topluluklar çoğalıp güçlendikçe yerlerini yavaş yavaş erkek tanrılara bırakmıştır. Adlarına yazılan ilahiler ve metinler azalmış, bazı birkaç tanrıça kimi toplumlarda varlığını sürdürmüştür.²⁶³

Kadın erkek farkı ve kadını doğayla özdeşleştirerek algılama Arap toplumuna has bir yaklaşım değildir. Uygarlık tarihi boyunca olagelen imgelem, kadının doğayla; erkeğin ise kültür ve uygarlıkla bütünleştirilmesidir. Antik Yunan ve Roma kültüründe de olan bundan farklı değildir. Batı düşüncesinin temelini oluşturan Antik Yunan felsefesinde kadın bedeninin doğayı taklit ettiği, erkeğin ise yaşamın imkânı için doğayla savaş halinde olduğu kabulü üzerinden, kadın; “aklın” -dolayısıyla “erkeğin”- karşısındaki doğa güçleri ile bir tutulmuş, toprağın ve doğanın verimli ama ürkütücü özellikleri kadın kimliği ile birleştirilmiştir. Bunun sonucu olsa gerektir ki, Yunan mitolojisinin en eski tanrısal varlığı Gaia, toprağı temsil eden dişil bir varlık olarak tarihteki yerini almıştır.²⁶⁴ Vahyin indiği zamanlarda hayatiyetini sürdüren put/ilahların isimlerinin de kadın ismi olduğu yani dişi kabul edildikleri bilinen bir husustur.

Kitab-ı Mukaddes’te de tarla metaforu Ketuvim 1.6 da “senin tarlanı su bastı” cümlesiyle zinaya mâruz kaldığını ifade ederken nişanlı kadının ağzından

²⁶¹ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş* çev. Lale Arslan (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000), 258-259.

²⁶² Şengül G. Aydıngün, A. Muhibbe Darga, *Anadolu’da Kadın* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015), 43-45

²⁶³ Necati Gültepe, *Türk Kadın Tarihine Giriş* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013), 205.

²⁶⁴ İsmail Gezgin, *Fallusun Arkeolojisi* (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012), 325-326.

kullanılmaktadır. Antik Yunan literatüründe de mevcut olan buna benzer metaforların kullanıldığına bir örnek olarak Platonun da kadını özellikle kadının karın bölgesini ekilmiş/sürülmüş tarlaya benzettiği kaydedilmektedir.²⁶⁵ Sonuçta kadın-tarla imgelemi dünya tarihinde bilinen ve kullanılagelen bir anlam birlikteliğine sahiptir.

“Karşılaştırmalı sosyal bilim metodolojisi” olarak nitelenen Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları (Gender Studies): kadınlık ve erkeklik kalıplarını biyolojik cinsiyet özelliklerini dışarda bırakarak cins kimliğini, cinsler arası eşitlik bağlamında güç vb. ilişkilerini, toplumdan topluma kültürden kültüre nasıl farklılık gösterdiğini, bu kalıpların toplumun tüm alanlarında ne tür etkiler meydana getirdiğini incelemektedir. Toplumsal cinsiyete (gender) dair araştırmaların tarih bilimi dahil, toplum bilim sahasında yeni açılımlara vesile olacağı değerlendirilmektedir.²⁶⁶ Sosyal bilimler arasında yer alan ilahiyat da bu metodoloji ve verilerini dikkate alarak, kadına dair son yüzyılda oluşan hassasiyet içerikli itirazları değerlendirebilir, Kitap ve Sünnet yorumlamalarında istifade ederek güncel muknî cevaplar üretebilir kanaati taşımaktayız.

Çalışmanın bu noktasında gündeme gelmesinin faydalı olacağı kanaatiyle yukarıda ortaya konulan yaklaşımların -yakın zamanlarda yavaş yavaş ilmi çevrelerde görünmeye başlayan- interdisipliner yöntem olduğunu ifade etmek gerekir. Kısaca iki ya da daha çok akademik disiplinin yapmış oldukları araştırma verilerini veya o disipline dayalı fikir ve yaklaşımlarını bir araya getirerek, bilimsel bir çalışmada kullanmak suretiyle bir sonuca ulaşması olarak tarif edilmesi mümkün olan interdisipliner (disiplinlerarası) yöntem²⁶⁷ için Emrullah Ülgen’in geniş çerçevede ele aldığı, yerli ve yabancı uzmandan yaptığı tercüme içerikli makalesini ve kaynaklarını ilgisine önermek yerinde olacaktır. Zira yeknesak ve kapalı olmayan, ulusların birbirinden kolayca ve hızla etkilendiği, kültür aktarım ve karmaşasının üst düzeyde olduğu günümüz dünyasında, insana ve topluma dair sorunlar doğal olarak girift ve tek bir sosyal bilim çerçevesinde değerlendirilerek sonuç almaya imkân vermeyebilir. Bu durumda disiplinlerarası yöntem, tercih ve tavsiyenin ötesine geçer, gereklilik arz eder.

²⁶⁵ Judith R. Baskin, *Jewish Women in Historical Perspective* (Detroit: Wayne State University Press, 1999), 97.

²⁶⁶ Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 16.

²⁶⁷ Emrullah Ülgen, “Akademik Tefsir Araştırmalarında İnterdisipliner Yöntem ve Önemi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy. 10 (2017): 11-15.

Alimler bu ayette teşbih-i belîğ veya mecaz-ı mürsel tespiti yapmalarına ve teşbih tespitinde buldukları birçok ayet ve/veya hadis üzerinde teşbihin tarafları, vech-i şebehî, gayeleri üzerinde hatırı sayılır uzunlukta kalem oynattıkları halde; bu ayetteki *hars*, vech-i şebehleri ve gayeleri üzerinde yeterince durmamış olmalarının ilmî ve ictimâ'î açıdan bir eksiklik olduğu kanısı taşımaktayız.

Tefsirciler “itibar sebebin hususiliğine değil, lafzın umumiliğinedir.”²⁶⁸ önermesini bir usûl ilkesi olarak kabul edip birçok ayet ve hadiste bu ilkeye dayalı yorumlar üretmiş olsalar da sıra bu çalışmanın temel konusu olan ayete (el-Bakara 223) gelince sebep-i nüzûldeki spesifik olgunun dışına çıkma gereği duymamışlardır. Buradan bakarak geçmişi yargılamış olmamak adına tefsircilerin mazur görülmesini sağlayacak bazı muhtemel sebepler olabilir. Sözelimi gündemlerini meşgul eden daha önemli sorunlar yanında kendi dönemlerindeki kadınların günümüzde olduğu gibi bu ve benzer durumlar karşısında tepki göstermemiş olmaları muhtemeldir.

2.6. Kur’ân’da حَرْث / Senkronik Semantik Analizi

Kur’ân’da *hars* sözcüğü; gerek isim gerek fiil formuyla, aşağıda mealleri verilecek olan şu on bir ayette yer almaktadır:

1-el-Bakara, 2/71:

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً لَا شِيبَةَ فِيهَا

“Mûsâ şöyle dedi: ‘Rabbim diyor ki, o, çift sürmek, ekin sulamak için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan bir sığırdır’. Onlar, ‘İşte, şimdi tam doğrusunu bildirdin’ dediler. Nihayet o sığırı kestiler. Neredeyse bunu yapmayacaklardı.”

Bu ayette yer alan *hars* kelimesi, olumlu veya olumsuz herhangi bir öge içermeyen nötr anlamda ve ana konusu bu çalışmanın merkezinde bulunan mevzunun oldukça dışında bir cümlede bulunmaktadır.

2- el-Bakara, 205:

²⁶⁸ Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmet es- Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, (Beyrut: Daru'l-Marife, ts.), 1:164.

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ

“O, [ikiyüzlü/münafik kişi] (senin yanından) ayrılınca [Bazı meallerde “(Münafik kişi,) hakimiyeti eline aldığı anda yeryüzünde veya olduğu ülkede bozgunculuk/ifsad hareketlerinde bulunur...” şeklinde çevrilmektedir.] yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekini ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez.”

Temelde iki insan karakterinin olduğu savından yola çıkılarak niteliklerinin bildirildiği anlaşılan bu ayetin içinde bulunduğu pasajda, menfî insanın “hars” ve “nesl”i yok etmekteki çabası ifade edilmektedir. Demek ki hars ve nesl; kıymet ve pozitif değer taşıyan kavramlardır, ki bunların ifsadında çalışan kişi zemedilmekte, yaptıkları hareketin yaratıcı tarafından sevilmediği bildirilmektedir. Sonuçta bu ayetten “hars” kelimesinin pozitif anlam yüklü olduğu bilgisi açıkça anlaşılmaktadır.

3- el-Bakara, 2/223:

نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مَلَائِقَةٌ لِّبَشِيرِ الْمُؤْمِنِينَ

“Kadınlarınız sizin tarlanızdır. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın. Kendiniz için (geleceğe hazırlık olarak) güzel davranışlar takdim edin. Allah'a karşı gelmekten sakının ve herhâlde onun huzuruna varacağınızı bilin. (Ey Muhammed!) Mü'minler'i müjdele.”

Tarla-ekin ve benzer anlamlarıyla da olsa, bu cümlelerin sarf edildiği o günlerdeki sosyoloji ve coğrafya itibarıyla düşünüldüğünde “hars”negatif anlam yükü taşımamaktadır. Aksine, çöl ağırlıklı bir coğrafyada yaşayan toplum için pozitif bir değeri olduğu âşikardır.

4- Âl-i İmrân, 3/14:

رُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاِبِ

“Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzulan şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Asıl varılacak güzel yer Allah'ın katındadır.”

İnsanların çekici bulduğu birtakım varlıkların sıralandığı bu ayette yer alan “hars” yine olumlu hatta hoş, cazip ve kıymetli kabul edilmiştir. Pejoratif hiçbir yönü bulunmayan bu ayette sayılan varlıklar, nesnel anlaşılmaya elverişli olarak: dünyanın geçici faydaları denerek nitelenmiş, “varılacak sonucun güzeli ise Allah yanında” olduğu bildirilmiştir. Ki bu ayette de olumsuz anlam yüklenmiş bir “hars” kavramı yoktur.

5- Âl-i İmrân, 3/117:

مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُمَا وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ

“Onların (İnkarcıların) bu dünya hayatında harcadıkları malların durumu, kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinlerini vurup mahveden kavurucu ve soğuk bir rüzgarın durumu gibidir. Allah onlara zulmetmedi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlar.”

İman sahibi olmayan insanların iyilik maksatlı yaptıkları harcamalarının yani infaklarının onlara hiçbir fayda sağlamayacağını ana konu olarak anlatıldığı ayet, durumu bir istiâre-i temsiliyye ile tavzih etmektedir. Bir olayı genel çerçevede içinde anlatan benzetme cümlesinde yer alan “tarla” ise, ne negatif ne pozitif bir değer yüklenmediği düşünülebileceği gibi, kıymetli ve kâr gelecek bir yatırımı temsil ettiği kabul edilerek pozitif anlam yükli de denebilir. Zira ayet, imanın eşlik etmediği iyiliğin hiçbir iyi geri dönüşü olmayacağını yani kişileri hayal kırıklığına uğratacağını beyan etmektedir. Tıpkı tarlasına emek vermiş, güzel verimli ürün beklerken, çıkan kasırgayla tarlası târumâr olmuş, elinde yorgunluktan başka hiçbir şey kalmamış kişinin yaşayacağı hayal kırıklığı gibi bir durumu tasvir etmektedir.

Ayrıca bu ayetin tefsiri için, Mevdûdî’den nakille şunlar kaydedilmektedir:

Bu misalde ekin (*hars*), insan hayatını sembolize etmektedir. Çünkü insan hayatta iyi ve kötü işler yapar, ahirette de bunların karşılığını alır, yani dünyada ne ekirse ahirette onu biçer. Buna göre yüce Allah bu misalle şöyle bir ders vermektedir: Hava ekinlerin yetişmesi için yararlıdır. Ancak aşırı sıcak veya soğuk hava zararlı da olabilir hatta ekinleri yok edebilir. Bunun gibi sadaka verip yardım etmek de ahiretteki sevabın çoğalmasına yardımcı olabilir. Fakat bu sadaka inkarla zehirlenmişse o sevabı mahvedebilir de.²⁶⁹

²⁶⁹ Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003), 1: 656.; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur’ân*, 1: 288.

6- En'âm, 6/136:

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِرَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

“Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar ve akıllarınca, ‘Şu Allah için, şu da bizim ortaklarımız (putlarımız) için’ dediler. Ortakları için olan Allah'inkine eklenmiyor. Allah için olan ise ortaklarına ekleniyor... Ne kötü hükmediyorlar!”

Mekke'deki putperestlerin hallerinden bir kesit aktaran ayette, putları için pay ayırdıkları ana mallarının arasında bulunan tarla veya ekinler yani toprak mahsülleri bulunmaktadır. Onlar için en büyük değerli kabul ettikleri putlarına ayırdıklarına göre, burada da “hars” kelimesi pozitif bir anlamda bulunmaktadır.

7- En'âm, 6/138:

وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِرَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءٌ عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ

“Bir de (asılsız iddialarda bulunarak) dediler ki: ‘Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. (Şunlar da) sırtları (binilmesi ve yük yüklemesi) haram edilmiş hayvanlardır.’ Bir kısım hayvanları da keserken üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. (Bütün bunları) Allah'a iftira ederek yaparlar. Bu iftiraları sebebiyle Allah onları cezalandıracaktır.”

Bir önceki ayette olduğu gibi, Mekkelilerden putları ve put hizmetlileri için ayrılan ürünler arasında sayılmakta olan bir “hars” vardır. Yine nötr anlam yüklü olduğu da kabul edilebilir, seçkinlere ayrıldığı göz önüne alınarak pozitif yüklü olduğu da düşünülebilir.

8- Enbiyâ, 21/78:

وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ

“Dâvûd ile Süleyman'ı da hatırla. Hani bir tarla hakkında hüküm veriyorlardı. Çünkü halkın koyunları o tarlaya girmişti. Biz de hükümlerine şahit olmuştuk.”

Bu ayette de *hars* kelimesinde herhangi bir değer yüklenmesi yapılmadığı ve tarla anlamında kullanıldığı açıkça görölmektedir.

9- Şûrâ, 42/20:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ

“Kim âhiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur.”

Bu ayette *hars* kelimesinin “tarla” “ekin” “ürün” ve benzer manada “toprak ve toprakla somut ilintili” bir anlam içerikli olarak kullanılmadığı ortadadır. Erken dönem sözlüklerde ilk sıralarda var olduğu görölen, sonra alt sıralara kaydığı fark edilen “kesb” anlamının kullanıldığı ayetteki *hars* kelimesine verilecek kazanç karşılığı için hakikat mıdır, mecaz mıdır tartışmasını Arap dili edebiyatı uzmanlarına tevdi etmek gerekir. Mamafih *hars* kelimesini tarla anlamında dondurma hatasına işaret etmek, tezin iddiaları arasındadır. Yukarıdaki ayetteki kelimeler ise bu iddiamızı destekler niteliktedir.

10- el-Vâkı‘a, 56/63-67:

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ ؕ أَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ

“Ektiğiniz tohuma ne dersiniz? Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz? Dileseydik, onu kuru bir çöp yapardık da şaşkınlık içinde şöyle geveleyip dururdunuz: ‘Muhakkak biz çok ziyandayız!’ ‘Daha doğrusu büsbütün mahrumuz!’”

Kelimenin fiil haliyle yer aldığı tek ayet burasıdır. Mecaza muhtemel olmayan açıklıktadır.

3- Kalem, 68/21, 22:

فَتَنَادُوا مُصْبِحِينَ أَنْ آغْدُوا عَلَيَّ حَرْثَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صٰرِمِينَ

“Derken, sabahleyin birbirlerine, ‘Haydi, eğer ekinlerinizi devşirecekseniz erkenden gidin’ diye seslendiler.”

Hars kelimesine olumlu veya olumsuz değer yüklenmesi yapmanın mümkün olmadığı bir ayettir. “Tarla” anlamının değil sarıh bir surette “ürün” anlamı taşıdığına altını çizmekte fayda bulunmaktadır.

“*Hars*” kelimesinin yer aldığı ayetlerin tümü göz önüne alarak, Kur’ân içinde hiçbir yerde bu kelimenin, asgari düzeyde de olsa herhangi bir hakaret, küçümseme, nesneleştirme ve benzer yönde olumsuz anlam taşımadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Şu halde “Kur’ân’ın tamamında olumlu veya nötr anlamda kullanılan bir mefhumu, yaratıcı tarafından kendi yarattığı ve katında özel bir yeri olmadığını açıkça ifade ettiği bir varlık (erkek) karşısında konumlandırırken var ettiği diğer varlık (kadın) için kullanmasını” pejoratif bulmak, provakatif bir amaç mı barındırmaktadır, bilgi yetersizliği sonucu mudur, düşünce ufkundaki sınırlılıklar mı etkendir, 14 asırlık geçmişten gelen anlamlandırmalara güven duyarak teslimiyetle iktifa etmek sebebiyle midir? benzeri sorulara cevap vermek, bir yüksek lisans tezinin yapabilecekleri arasında değildir. Bununla beraber soruların üzerinde düşünülmesi gerektiğini ifade edebilmesi mümkün olsa gerektir.

Senkronik semantik analiz kapsamında olması gereken küllî bakışa bir miktar daha yer verebilmek için, yukarıdaki ayetlerin tefsir ve yorumlarına devam edilecektir:

Hars sözcüğü yukarıda meallerine yer verilen ayetlerin, “tohum ekmek” anlamında fiil olarak zikredildiği bir tanesi hariç, diğer yerlerin tümünde isim formunda yer almıştır. İsim olarak gelen ayetlerin çoğunda sözcüğün hakiki anlamda kullanıldığı, bizzat ekin ve toprak mahsülü manasına geldiği görülmektedir.

Yukarıdaki ayetler arasında zikredilen Âl-i İmrân, 117. ayette *hars* kelimesi sözcük olarak hakikî anlamında kullanılmış olsa da cümle olarak bir temsilin içinde yer aldığı ortadadır.

İlgili ayette servetlerini Hz. Peygamber’in tebliğ ve davet çalışmalarının önünü almak için harcayan müşriklerin hali, şiddetli kasırgaya mâruz kalıp kül olan ekinin haliyle canlandırılmıştır. Ayette, müşriklerin tüm çaba ve harcamalarının da tıpkı belirtilen ekin gibi kül olup gideceği, uğruna çabaladıkları amaçlarından yana ellerine hiçbir şeyin geçmeyeceği bu temsille gözler önüne serilmektedir. Ayette çabaların boşa çıkması kuşkusuz başka temsillerle de canlandırılabilirdi. Ancak kavurucu rüzgara mâruz kalıp kül olmuş ekin temsilinin seçilmiş olmasını açıklayan özel bir

nedenden söz edilebilir. Ekip biçtiği topraktan başka geçim kaynağı olmayan bir kır insanı, sene boyu binbir zahmetle ekip sürdüğü ve suladığı toprağına sadece emeğini değil, emeğinin kat kat üstünde tüm umutlarını da yatırır. Yaşanacak herhangi bir doğal afette ekinlerin telef olması onun için sadece ekonomik bir kayıp değil, umutlarının suya düştüğü derin bir yaşamsal yıkımdır da. Bu bakımdan Kur'ân mesajını, bir tarım toplumu olan Medine halkına kendi dünyalarından etkin bir temsil sunmayı seçmiştir.

el-Bakara 205'te yer alan *hars* sözcüğü hakkında tefsirlerde yer alan açıklamalar, farklı bir boyuta dikkat çekmektedir. Sebeb-i nüzûl rivayetlerine bağlı olarak ilgili ayette zikredilen şahsın Ahnes b. Şerîk olduğu kaydedilir. Yaygın yoruma göre Ahnes Müslümanların otlaklarını bizzat ateşe vermiş, hayvanlarını da boğazlayıp itlaf etmiştir. İlgili rivayetlerde, Ahnes'in Hz. Peygamberin yanına gelip göz boyamak için Müslüman olduğunu ilan ettiği ancak Medine'den ayrılırken –bazı rivayetlerde Müslümanlara, diğerlerinde Sakîf kabilesinden hasmı olan birine ait- bir otlığı ateşe verdiği, eşekleri boğazladığı yönünde bilgiler yer almaktadır.²⁷⁰

Günümüz bazı Kur'ân yorumcuları, bu ayette geçen *hars*'in ve neslin helaki tabirini, ekonomik yapıyla sosyal yapının bozulması şeklinde anlamakta ve dünyada hakim ekonomi-politik güce dönük ilgili ayet üzerinden bir eleştiri denemesinde bulunmaktadır. Hakim ekonomi-politik güç, uyguladığı ekonomi-politiklerle dünya nüfusunun kahir ekseriyetini oluşturan orta-düşük gelirli ve fakir kitlelerin ekonomik imkânlarını daraltarak onları yoksulluğa ve açlığa mahkum etmektedirler.

Bu yoruma göre *hars* sözcüğünün klasik dönemdeki ekin anlamı genişletilerek ekonomiye evrilmemiş, böylece ayetin somut anlamı, soyut bir ekonomik-politik söylem aracına dönüştürülmüş gibi görünmektedir.

Hars sözcüğünün diğerlerinden farklı kullanıldığı Şûrâ 20. ayette *dünya harsı* ve *ahiret harsı* terkipleri yer almaktadır. Sözcük burada bildiğimiz ekin ve mahsül yerine *kazanç* anlamına gelmektedir. *Hars* sözcüğünün sözlük anlamlarının incelendiği bölümde zikredilen anlamlar arasında *kazanç* mefhumunun da bulunmakta olduğu hatırlanacaktır. Bu anlam, her ne kadar sonraki dönem sözlüklerde kelimenin doğrudan

²⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 4: 230.; Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 1: 263.

verili anlamları arasında yer almasa da sözcüğün mecazî anlamı olsa gerektir. Zira sözcük kahir ekseriyetle *ekin* anlamında kullanılmakta, kazanç ve ekin arasındaki açık alaka ise gözden kaçırılmayacak kadar açık bulunmaktadır. Nitekim gerek Zemahşerî gerek İbn ‘Atıyye el-Endelûsî *hars* sözcüğünün kazanç anlamında kullanımını bir mecaz-istiâre olarak nitelemektedirler. İbn Atıyye buna ek olarak, ziraatın genel kazanç yollarından biri olması itibarıyla, *hars* kelimesinin tüm kazançlar için istiâre olarak kullanıldığını da belirtmektedir.²⁷¹

İbn Atıyye’nin ekin-kazanç arasında zikrettiği alaka dönemin ekonomik şartları açısından hayli anlaşılır görünmektedir. Sanayi devrimi öncesi dünyanın en önemli kazanç yollarından biri olan ziraat ve tarım, özellikle yüksek ticari faaliyetlere uzak kırsal kesimlerde insanların geçiminde başat rol oynamaktadır. Nitekim yukarıda yer alan Âl-i İmrân, 14. ayette insanlara süslü ve cazip kılınan şeyler arasında ekinlere yer verilmesi de bunu teyit etmektedir. Buralarda tarım ve tarım mahsullerinin halkın önemli geçim kaynağı olduğu göz önünde bulundurulursa *hars* sözcüğünün, hakiki anlamı yanında, kazanç anlamında da yaygınlaşmış olması oldukça makuldür.

Buna göre *hars* sözcüğünün Kur’ân’daki kullanımını üç anlam üzerine temerküz ettiğini söylemek mümkündür: a- ekin ve toprak mahsülü; b- ekin yeri, tarla; c- kazanç.

Birinci anlam sözcüğün hakiki anlamını yansıtmaktayken, iki ve üçüncü anlamlar sözcüğün mecazî anlamlarını yansıtmaktadırlar. Şu var ki, ikinci ve üçüncü anlamlardaki mecazî kullanım tür olarak birbirlerinden farklıdır. İkinci anlamda, ekin (*hars*) zikredilerek ekin yeri kastedilmiştir. Buna göre hâll-mahall (yer edinen ve yer) ilişkisi üzerinden bir mecaz-ı mürsel örneği sergilenmiştir. Ayrıca burada *ekin yeri* anlamında kullanılan *hars* sözcüğü, el-Bakara 223. ayette olduğu gibi, çoğu müfessir nezdinde kadınları niteleyen bir teşbih olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda ikinci anlam, el-Bakara 223 örneğinde, sözcüğün iki ayrı edebi nüansını birden barındırmaktadır. Üçüncü anlama gelince buradaki mecaz tam terminolojik ifadesiyle istiâredir. Ekin ile kazanç arasında bir benzerlik söz konusudur ve bu benzerliğe dayalı olarak *hars* sözcüğü ekin yerine kazanç anlamını ifade etmek üzere kullanılmıştır. Söz konusu kullanımda ekin anlamına gelen *hars* sözcüğü müşebbehün bih, kazanç ise

²⁷¹ Zemahşerî, el-Keşşâf, 5:402.; İbn ‘Atıyye el-Endelûsî, el-Muharraru’l-Vecîz, 7:509.

müşebbeh olmaktadır. Buna göre ilgili ayette müşebbehün bih (*hars*) zikredilip müşebbeh (kazanç) kastedildiği için istiâre-i musarraha (istiâre-i tasrihiyye) örneği bulunmaktadır. Lügatlarda *hars* kelimesinin incelenmesi öncesi de yer verilen terimsel bilgiler desteğinde bir kavram alanı/semantik saha oluşturma denemesi yapılmıştır:

Tablo 5. *Hars* kavram alanı/Semantik sahası

Kur'ân'ın bütününde kullanılmış olan *hars* kelimesindeki esas ve izâfî anlamlar birlikte düşünüldüğünde, çağrışımı bulunan, ilgi alanına dâhil olabileceğini düşündüğümüz mefhumlar bunlardır. Kısa açıklamalarla değinmek gerekirse: Bir alanda yapılan herhangi bir hareketin mutlaka bir dönütü/sonucu olur. Hadiste de işaret edildiği gibi insan her an bir şeyler ekmekte/yapmakta ve “sonra” onun sonucunu biçmekte/görmektedir. “Sonra” denen zaman içinde insan, bazen umut bazen korku eşliğinde bekler. Beklemek zorundadır. Yani sabır gerekir yapılanın sonucunu görmek/elde etmek için.

İnsanın hayatında her an attığı tohum, bazen söz bazen yazı bazen bir bakış bazen susuş veya davranış olabilmektedir. Susmanın da insana geri dönen bir sonucu vardır, sarf ettiği kelimelerin kendisine geri gelen neticeleri gibi. Toprağa gömülen tohumdan çıkan filiz gibi, bazen umulandan büyük bazen küçük de olsa bir kazanım söz konusudur. Şu halde insanın yaptığı her şey bir tohum ekmek, yatırım yapmak anlamına gelmektedir. Ve yaşadığı da çoğu zaman kendi yaptıklarıyla veya söyledikleriyle elde ettiği ürünlerdir. Şûrâ suresi 30.ayette ifade edilenin anladığımız manaya işaret ediyor olması mümkündür: “*Musîbet olarak size ulaşan her şey, kendi ellerinizin kazandığı (kesbettiği) iledir. (Bununla beraber Allah,) çoğunu afveder.*”

Yine dünya ahiretin tarlası denilirken de bu minvalde bir açıklama düşünülebilir: İnsanın dünyada yaptığı ve yapması gerekirken yapmadığı her şey bir tohum atmak gibidir, ki ahiret denilen bir alemde neşvü nema bularak karşısına çıkacak, o da elinin emeğini yani ektiği tohumun ürününü/meyvesini tadacak. Ya mesrur ya mahzun olacak. Yaptığı yatırımdan ya kar ya zarar elde etmiş olacak. Dünya hayatında emek vererek ektiği amel tohumunun filizlenmesi için sabreden insan umduğu sonuca ulaşacaktır. Ve doğal olarak ektiği tohum kadar ve tohum niteliğinde filizi yani ürünü oluşacaktır.

Şu halde inanan insan için Şûrâ suresi ayet 20'deki ifadede yer alan “*hars*” kelimesinin alanı ve Hz. Peygamberin işaretiyle, bu kelime hakikat anlamında kullanıldığında yani gerçek yaşamda (topraktan direkt veya dolaylı elde edilen mahsûlât ile) hayat kaynağı olduğu gibi, ölüm sonrası sonsuzluğa giden yaşamda da hayat kaynağı bir anlam alanını göstermektedir.

Ayet ve hadisin, ölüm sonrası bir yaşam düşüncesi olmayan insana da işaret ve pratik hayata dair tespit içerdiğinin düşünülmesi mümkündür. Bu noktada psikoloji biliminin verilerine mürâcaat etmek lazım gelmekle beraber gündelik hayatında hemen her insanın gözlemleyerek tecrübe ettiği bir gerçek vardır: *İnsanın yaşadıkları, çoğunlukla kendisinin, kendisine hazırladıklarıdır.* Ebeveynlerin evladından aldığı dönütler, öğretmenin öğrencisinden elde ettikleri, âmir-memur arasındaki etkileşimlerde ve özellikle eşler arasında “ekilen tohum, tohumun nitelik ve niceliği, verilen emek, gösterilen sabır ve umut” muvacehesinde oluşmakta ve gelişmekte olduğuna dair işaretler, “*hars*” kelimesinin kavram alanında düşünülebilir kanaatindeyiz. Ayetin erkeklere hitaben kullandığı “kadınlarınız tarlanızdır” cümlesine bu perspektiften bakıldığında, eşler arası ilişkide erkeğin kadına nispetle daha bir etken olduğunu düşünmek ve sorumluluğun kavvam olma sıfat ve ödevi sebebiyle ona yöneltildiğini düşünmek imkânı bulunmaktadır. Nisâ suresi ayet 192'de yine erkeklere hitaben عاشروهن “hanımlarınızla iyi geçinin/iyi geçinmeye bakın.” emri de erkeğin bu öncelikli ve etkili yönünü öne çıkarmakta ve yuvayı dışı kuş yapar atasözünü sanki bir miktar cerh etmektedir.

SONUÇ

Kadınlara ilintili ayetler üzerinde özellikle XIX. yüzyıl ve sonrası dünyaya yayılan insan/kadın hakları bağlamında tarafların kısır çekişme ve (saldırgan veya romantik) ideolojilerine malzeme yapılagelen konuları, pratikte faydalı ve işlevsel hale getirmek, özelde mümin toplumların, genelde insanlığın istifadesine sunmak, küçük ve büyük insanlık ailesinin gelişmesine huzurla yaşamasına vesile kılmak yönünde anlama ve yorumlara ihtiyaç bulunmaktadır. Kur'ân kelamının konuya ilişkin muradını anlamak için, ne (birtakım) modern feminist kadının alingan, saldırgan ve hırçın tavrı, ne (birtakım) geleneksel veriler üzerinde düşünmeksizin duygularını ve kendiliğini öteleyerek râm olmuş savunmacı, kompleksli romantik insan tavrına gerek duymadan; kelam sahibinin genel özellikleri ışığında, kelime ve cümlelerin semantiği bir yönlendirme yapmaktadır. Bu yönlendirme objektif olarak değerlendirildiğinde kadınlarla ilintili ayetleri okurken; yaşamı, kadınlar lehine de kolaylaştırıcı ipuçları, mesaj ve tavsiyeler elde etmek mümkündür.

İslamı kaynağından (gerek kurucu metni olan Kur'ân gerek onun pratik tefsiri kabul edilmesi mümkün olan Sünneti) anlamaya çalışırken, içine doğduğu toplumun kültürü, anlayışı, kullandığı dili, alışkanlıkları ve benzer realitelerinden soyutlanmak mümkün değildir. Hatta bu sebeptir ki getirdiği birçok yenilik yanında, cahiliye dönemi ile İslam dönemi arasında benzer ve paralel ilişkiler mevcuttur ve bulunması doğal olmaktadır.²⁷² Yaptığı benzetmelerden getirdiği ceza hukukuna, emrettiklerinden yasakladıklarına kadar pek çok sahada görülen ve hemen herkes tarafından kabul edilen bu husus, kadın konulu ayetlerde de kendini hem dil ve üslup hem içerik olarak göstermektedir. Klasik dönem müfessirlerinin dile getirmemesini doğal kabul etmek yanında; bu önemli noktayı modern dönem müfessirlerin kafi miktarda öne çıkaramadıklarını ve işleyemediklerini ifade etmek mümkündür.

Kur'ân'ı yazılı bir metin halinde karşısında bulan ve bu haliyle anlamaya çalışan bugünün insanın göz ardı etmemesi gereken bir husus da: onun *nüzûlü sırasında Hz Peygamber ağzından bir olay üzerine veya hali hazırdaki muhataplarına yönelik çıkan*

²⁷² Demircan, *Cahiliye Araçları*, 18-19.

Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Mehmet Erdoğan, "Kur'ân Vahyinin Nüzûl Dönemi Olgusuyla İlişkisinin Fıkhî Yorumu", *İslamiyat* 7, sy. 1 (2004), 61-76.

sıcağı sıcağına ortaya konmuş diyaloglardan müteşekkil bir “hitap” oluşudur.²⁷³ O; bu haliyle bir plan çerçevesinde düşünülmüş yazılmış metinlere sahip bir kitap değildir.

İnananların ve mukaddes addettikleri metinlerinin, ilk iniş dönemindeki etkileri çerçevesinde değerlendirilmesi gerekli olan kelimelerin ve benzetmelerin arka plan okumaları tam yapıldıkça, Kur’ân’daki anlamların/anlamlandırmaların daha doğru değerlendirilmesi mümkün olacaktır. Bu çalışmaya konu olan ayetteki tarla kadın benzetmesinde yer alan tarlanın; nesne olarak dahi değerli bulunduğu, hassaten verimli toprak ve toprak mahsullerinin az olduğu, herkesçe kıymetli görüldüğü bir dönemin insanına hitap ettiğini, bu değerlerin hakikatte halen değerli olduğu gerçeğini görebilen bir insanın ayette herhangi bir hakaret bulamayacağı ortadadır. Tarla ile burada kastedilen kadın doğurganlığıdır dense dahi, ayetten hakaret anlamı düşünülmesi, arka plan okuması yapan bir insan için yine mümkün olmaz. Çünkü kadının doğurganlığının/evlat vermesinin değer gördüğü bir döneme ait benzetmede, kadının böyle bir teşbihe bu şekilde konu olması rahatsız edici olmasa gerektir. Ayrıca ayetin sonunun “ne ekerseniz onu biçersiniz” vecizesini hatırlatan “*Kendiniz için takdimde (birtakım ön hazırlıklarda) bulununuz, Allah’tan ittika ediniz, biliniz ki ona/Allah’a kavuşacaksınız. İnananları müjdele!*” cümleleriyle bitmesi de zikredilmeye çalışılan hususlar bağlamında derin ama mühim anlamlar barındırmaktadır. Başlı başına bir araştırma ve inceleme konusu olabilecek, özellikle cümle ve metin semantiği çerçevesinde değerlendirilmeye müsait bir sonla teşbih taçlandırılmış, erkek inananlara, kadına davranışlarında zahirî, batınî, ferdî, ictimâî, dünyevî, ama hassaten uhrevî ve ahlakî yükümlülükler işaret ettiği görülmüştür.

İslam öncesi dönemde var olan ataerkil aile yapısının İslam sonrası da devam ettiği ve kadının ikincil olduğu iddiası doğruluk payı içermekle beraber, erkek egemenliğinin sınırlandırıldığı, ona ahlakî ve uhrevî veçheden değerlendirme sorumluluğunun yüklenildiği, kadının eziyet ve zulüme maruz kalması halinde halinde yargı mercilerinde hakkını arayabildiği, hatta hakim/kadı tarafından boşanma hakkının verilmesi imkanı barındıran bir sistemin kademeli olarak getirildiği de bir vâkıadır.

Her konuda mutlak eşitlik gözetilmediği de diğer bir gerçektir. Fakat sadece kadın-erkek karşılaştırılmasında değil; hemcinslerin hak ve sorumluluk sahibi kılınması

²⁷³ Adnan Demircan, *Cahiliye Arapları*, 19-20.

esnasında da gözetilmemiştir. Zira hemen herkesin de kabul ettiği bir gerçek: mutlak eşitliğin birtakım adaletsizliklerin kapısını kesinlikle açtığıdır.

Şunu da ilave etmek gerekir: benzetmelerdeki ortak noktaları ve bir yerde ana amacı ortaya koyan cihet-i câmi‘a veya vech-i şebih denilen nokta üzerinden getirilen tüm bu yorumlamaların o günden bugüne verilmek istenen ana mesaj olduğunu, ayetin bu anlamları kastetmek üzere nâzil olduğu savı öne çıkarılmamaktadır/iddia edilmemektedir. Vahiye kullanılan kelime/kelimelerin o günün insanına ve o anda olan bir olaya binaen inmiş olmasının yanında, bugünlere ve belki yarınlara da işaret eden anlamlar barındırabileceği bu ayet ve kelime özelinde ifade edilmektedir. Bu çalışmada bir diğer yapılmak istenen de şudur: *Negatif yönde alınma* yaparak anlama ve yorumlama karşısında, *pozitif alınma* yapmak suretiyle bir anlam ve yorumlama çabası ortaya koymak, böylece olumsuz etkili, sağlıklı düşünme ve inanmaya engel *anlama ve anlamlandırma savrulmasının önüne geçme arayışıdır* ve bunun mümkün olduğuna dair ufak bir örnek ortaya koymaktır.

Kullanıcı kişinin aynı kelimeyi, farklı bağlamlar ve zamanlarda farklı farklı anlamlar yükleyerek, muğlaklığı üzerinden istihdamı sonucu ortaya çıkan ve sağlıklı iletişimi engelleyici toplumsal bir problem ‘özel söz yitim tipi (afazi)’ ortaya çıkmıştır. Alev Alatlı tarafından teşhis ve tanımı yapılan bu duruma “celbedilmiş toplumsal söz yitimi (afazi)” [induced social aphasia] denmektedir.²⁷⁴ Kısaca *sosyal afazi* denebilecek bu problemin, kadın konulu ayetler bağlamında ve kadın tarla benzetmesi özelinde dikkate alınması, Kur‘ân’ın kadına karşı negatif ve küçümseyici ifadede bulunduğu savının çıkış noktasını anlamakta faydalı olabilir.

Diğer bir toplumsal “anlama” sorunu, basit ifadeyle “*ya o ya bu*” denebilecek bir yaklaşımı barındıran “*ikili mantık (binary)*” olarak ortaya çıkmaktadır. Tefsir ve diğer birçok ilimde de karşılaşılan çekişmelere kaynaklık eden bu karar/hüküm verme/sonuca ulaşma biçimi, yerini yeni bir araç olarak “*hem/hem de*” yaklaşımına yani “*saçaklı mantığa (fuzzy logic)*” bırakması halinde –bir miktar da olsa- sadra şifa pencerelerin açılmasına vesile olabilir, toplumda kişiler arası ve ilim dünyasında disiplinler arası uzlaşım imkânı verebilir. Zira kelime ve kavramların gerçekten de tek bir anlamı ve hedefi olmayabilir. Kimi kelimelerin tanım aralığını tam olarak

²⁷⁴ Canan, *Kimsenin Bilemeyeceği Şeyler*, 24-25.

belirlemek de mümkün olmayabilir. Veya kelimeler, zamansal bölgesel kültürel şartlara bağılı olarak, her muhataba farklı anlam bulutları taşıyabilir. İnsan dil ve idrakinin sınırlılığının farkında olarak kendi bilgi algı ve anlama hudutlarının dışında olanlara açık olmadıkça kavga ve çözümsüzlükten yakınma hakkı olmayacaktır.²⁷⁵ Tüm bu yaklaşım incelik ve sınırlılıklarını temel mantaliteye yerleştirerek yola çıktığında kişi; tarla kadın teşbihinde hiçbir pejoratif anlam ve işaret bulunmadığına kani olabilecektir.

Kadın konulu ayetleri semantik analize tabi tutarken kelimelerin esas anlamlarının ötelenmesi, görmezden gelinmesi: ilmî bir yaklaşım olmadığı gibi etik de değildir, ayrıca buna ihtiyaç da yoktur. Sağlıklı bir *akıl-duygu eşliğinde yapılacak okuma, anlama ve yorumlama* çabası böyle bir harekete tevessüle mani olsa gerektir.

Çalışmaya dair son söz olarak: Ayette yer alan metafordaki *hars*; ister mecaz/ikincil anlamıyla “ürün/kazanç”, ister aslî anlamıyla “ekime hazır/ziraata elverişli toprak” anlamıyla olsun, bir insan için “durum tespiti” olmanın ötesinde “iltifat” olarak kabul edilmeye dahi müsaittir. Ama hakaret olarak anlaşılması, olumsuz bir ontojik anlam yüklemesine imkan kesinlikle görülmemiştir.

²⁷⁵ Canan, *Kimsenin Bilemeyeceği Şeyler*, 28-29.

KAYNAKÇA

- Abdülhamit Birişik “Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40: 290-294. (Ankara: TDV Yayınları, 2011).
- Acartürk, Buket. “Toprağın Binlerce Yıllık Macerası”. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi* sy. 1 (2012): 1-17.
- Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ’ el-Kazvîni er-Râzî ebu’l-Huseyn. *Mu‘cemu Mekâyîsü’l-Lüga*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 cilt. (Kâhire: Dâru’l-Fikr, 1979).
- Ahmed b. Muhammed es-S‘alebî Ebû İshâk. *el-Keşfü ve’l-Beyân an Tefsîri’l-Kur‘ân*. thk. el-İmâm Ebî Muhammed b. ‘Âşûr. 10 cilt. (Beyrut: Dâr İhyâü’t-Türâsi’l-‘Arabî, 2002).
- Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer. *Mu‘cemu’l-Lüğati’l-A‘rabiyyeti’l-Mü‘âsıra*. 4 cilt. (Kâhire: ‘Âlemü’l-Kütüb, 2008).
- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İnkılap Kitabevi, 1984.
- Akarsu, Bedia. *Wilhelm Von Humboldt’ da Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1955.
- Akay, Hasan. *Anlamın Çağrısı*. İstanbul: Şule Yayınları, 2017.
- Akça, Nermin. “Vahiy Geleneğinde A B D Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi”. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2004.
- Aksan, Doğan. *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2017.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Atalay, Besim. *Türkçe’de Kelime Yapma Yolları*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1946.
- Atay, Hüseyin. "Semantik". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, sy. 7 (1996): 111-141.
- Atik, Abdulaziz. *İlmü’l-Beyân*. Beyrut: Daru’n-Nahda, 1405/1982.

- Attas, S. Nakip. *İslam Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*. çev. Mahmut Erol Kılıç. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Aydar, Hidayet. “Kur’ân’daki Teşbihlerden Kadınlarınız Sizin Tarlalarınızdır...”. *Kur’ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* sy. 3 (1998): 52-58.
- Aydın, İsmail. *Kur’ân’ın Filolojik Yorumu Tarihsel Gelişim ve Sorunlar*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Aydın, İsmail. *Kur’ân’ın Filolojik Yorumu*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2012.
- Aydın, Mehmet. “Hıristiyanlık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 340-345. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Aydın, Mehmet. *Dilbilim El Kitabı*. İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.
- Aydingün, Şengül G. ve A. Muhibbe Darga. *Anadolu’da Kadın*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Balcı, Hülya Aşkın. “Karşılaştırmalı ve Kültürlerarası Edimbilim”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10, sy. 52 (2017): 19-27.
- Baskın, Judith Romney. *Jewish Women in Historical Perspective*. Detroit: Wayne State University Press, 1999.
- Başkan, Özcan. *Linguistik Metodu*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2003.
- Baymur, Feriha. *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1969.
- Beğavî, Muhyî’s-Sünne Ebû muhammed el-Huseyn b. Mes‘ûd. *Me‘âlimü’t-Tenzîl fi Tefsîri’l-Kur’ân Tefsîru’l-Beğavî*. thk. Abdurrezzak el-Mehdî. 5 cilt. (Beyrut: Dâr İhyâü’t-Türâsi’l-‘Arabî 2000).
- Belâsî, Muhammed Ali. “Delâletü Elfaz ve Tetavvuruha” 95-104, *Amman el-Mecelletü’s-Sekafiyye* sy. 26 (1992): 95-104.
- Berktaş, Fatmgül. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Bilgegil, Mehmet Kaya. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)* İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.

- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-u İslâmiyye ve Isılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.
- Bingöl, Abdulkuddus. “Dil-Anlam ve Felsefe”. *Felsefe Dünyası Dergisi* 1, sy. 1 (1991): 22-26.
- Birand, Kamuran. *Manevi İlimler Metodu Olarak Anlama*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1960.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.
- Canan, Sinan. *Kimsenin Bilemeyeceği Şeyler*. İstanbul: Tuti Kitap Nefes Yayıncılık, 2015.
- Cebeci, Lütfullah. *Kur’ân’a Göre Takva*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1985.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâ’îl b. Hammâd el-Fârâbî. *es-Sihâh Tâcü’l-Lüğa ve Shâhu’l-A’rabiyye*. thk. Ahmet Abdulğafûr Attâr. 6 cilt. (Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1987).
- Çağıl, Necdet. “Kutsal Metinler Cinsel Sapmaların Referansı mı Bahanesi Mi?”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sy. 28 (2007): 53-88.
- Çakan, İ. Lütfü ve Muhammed Eroğlu. “Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 1: 76-79. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Çelik, Ahmet. “Kur’ân-ı Kerim ile Yeni Mana Kazanan İstılahların Cahiliyye Dönemindeki Kullanılışları”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991.
- Çelik, Ahmet. *Kur’ân Semantiği Üzerine*. Erzurum:Ekev Yayınları, 2002.
- Çetinel, Hasan. “Dinî Kavramların Semantik Analiz Yolu ile Öğretimin İmkan ve Sınırları”. Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018.
- Çınar, Aynur. “Dinî Tarihte Kadının Toprak Ana’dan “Tarla”ya Dönüşümünün İslam Geleneğine Yansımaları: Bakara 223. Ayet Örneği”. *Uluslararası İslam ve Kadın Çalıştayı 2018 Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 95-128.
- Çöllüoğlu, Mahmut Sami. “Kur’ân-ı Kerim’de K D Y Kökünün Semantik İncelenmesi” Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.

- Dağdeviren, Alican. *İlahi Mesajın Sunumu Açısından Kur'ân'da Sorular ve Cevaplar*. İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Daryal, Ali Murat. *Dinî Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994.
- Demir, Ramazan. "Arap Dilinde Fıkhu'l-Luga ve Ilmu'l-Luga Terimlerinin Kullanımı, Tanımı, Konusu ve Gayesi" *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, sy. 23 (2011): 183-203.
- Demiray, Kemal. *Temel Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994.
- Demircan, Adnan. *Cahiliye Arapları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 1982.
- Dilâçar, Agop. *Dil Diller ve Dilcilik*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1968.
- Divlekci, Celalettin. "Arap Dili Semantiği". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sy. 4 (1997): 269-286.
- Doğan, Yusuf. "Hadislerde Kamu Hukuku Kavramlarının Semantik Tahlili" Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 1997.
- Döndüren, Hamdi. "Îlâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 22: 61-62. (Ankara: TDV Yayınları, 2000).
- Ebu Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Hazrecî el-Kurtubî. *el-Câmi'u'l-Ahkâmi'l-Kur'ân Tefsîru'l-Kurtubî*. thk. Ahmet el-Berdûnî, İbrahim Atfîş 10 cilt. (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964).
- Ebu Hayyan el-Endelûsî, Muhammed bin Yusuf. *Tefsîru'l-Bahru'l-Muhît*. thk. Âdil Ahmet Abdulmevcut, Ali Muhammed Muavviz. 10 cilt. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993).
- Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hâfizuddîn en-Nesefî. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl Tefsîru'n-Nesefî*. thk. Yusuf Ali Bedîvî. 3 cilt. (Beyrut: Dâru'l-Kelimit'Tayyib, 1419/1998).
- Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmûd Şehâte. 5 cilt. (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1423/2002).

- Ebussuud el-‘Imâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa. *İrşâdü ‘Aklis’-Selîm ilâ Mezâyâ el-Kitâbi’l-Kerîm Tefsîru Ebi’s-Suûd*. 9 cilt. (Beyrut: : Dâru İhyâü’t-Türâsi’l-‘Arabî, ts.),
- Ekin, Yunus. *Ebussud Tefsiri’nde Siyakın Yeri*. İstanbul: Işık Akademi Yayınları, 2012).
- Ekin, Yunus. *Kur’ân’a Göre İnançsızlık*. İstanbul: Işık yayınları, 2001.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş* çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2000.
- Erdem, Sabri. “Tabsireye Semantik Yaklaşım”. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1988.
- Erdoğan, Erdoğan. “Kur’ân Vahyinin Nüzûl Dönemi Olgusuyla İlişkisinin Fıkhî Yorumu”. *İslâmiyat* 7, sy. 1 (2004): 61-76.
- Erdoğan, Esra. “Kur’ân’da Geçen Rab ve İlah Kavramları Üzerine Semantik Bir İnceleme”. Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2018.
- Esed, Muhammed. *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü’l-Lüğâ*. thk. Muhammed ‘İvaz Mür’ib. 8 cilt. (Beyrut: Dâr İhyâü’t-Türâsi’l-‘Arabî, 2001), 4:275-276.
- Fahrüddin er-Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan et-Teymî. *Mefâihü’l-Gayb et-Tefsîru’l-Kebîr* 32 cilt. (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1401/1981).
- Ferâhîdî, Ebu Abdurrahman el-Halil b Ahmed b. Amr b Temîm. *Kitâbü’l-A’yn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Sâmîrâî. 8 cilt. (Beyrut: Dâr ve Mektebetü’l-Hilâl ts).
- Feyrûzâbâdî, Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Y‘akûb. *el-Kâmûsü’l-Muhît*. thk. Mekteb Tahkîk Türâs fî Müessesetü’r-Risâle. 1 cilt. (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2005).
- Gezgin, Ali Galip. “Tefsirde Semantik Metod ve Kur’ân’da Kavm Kelimesinin Semantik Analizi”. Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi 1999.

- Gezgin, Ali Galip. *Tefsirde Semantik Metod Kur'ân'da Kavım Kelimesinin Semantik Analizi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002.
- Gezgin, İsmail. *Fallusun Arkeolojisi*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012.
- Gölcük, Şerafeddin. *Kur'ân'da İnsanın Değeri*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1983.
- Guiraud, Pierre. *Anlambilim*. çev. Berke Vardar. İstanbul: Gelişim Yayınları, 1975.
- Gültepe, Necati. *Türk Kadın Tarihine Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.
- Gürkan, Salime Leyla. "Talmud". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 550-552. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Güven, Ali. "Toplumsal Dilbilimin Kapsam Alanı". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* sy. 13 (2012): 55-62.
- Harman, Ömer Faruk. "Ahd-i Atik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 494-501. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Haşim, Ahmet. *Bize Göre İstanbul*: Okur Yazar Kitap, 2016.
- Hazar, Mehmet. "Türkiye Türkçesindeki Anlam Bilimi Bibliyografyası" *Nevşehir Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* sy. 2 (2013): 137-173.
- Heyet: Ali Özek v.dğr., *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*. Medine: Kral Fehd Mushaf Basım Kurumu, 1412/1992.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan, Kur'ânî Dünya Görüşünün Semantiği*. çev. M. Kürşat Atalar İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.
- İbn 'Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib el-Endelûsî. *el-Muharraru'l-Vecîz ft Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 cilt. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 2002).
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *Tefsiru et-Tahrîri ve't-Tenvîr* 30 cilt. (Tunus: ed-Daru Tunusiyye Li'n-Neşir, 1404/1984).
- İbn Düreyd, Ebu Bekr Muhammed b. El-Hasen el-Ezdî. *Cemheretü'l-Lüğa*. thk. Remzî Münîr B'İbakkî. 3 cilt. (Beyrut: Dâru'l-'İlm Lilmelâyîn 1987).
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm li İbn Ebî Hâtim*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 13 cilt. (el-

- Memleketü'l-'Arabiyetüs-Su'ûdiyye: Mektebetü Nezzâr Mustafâ el-Bâz, 1999).
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 cilt. (Kahira: Daru Taybe, 1999).
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî el-İfrikîyy. *Lisânü'l-'Arab*. 15 cilt. (Beyrut: Dâru Sâdir, 1993).
- İmamoğlu, İbrahim Hakkı. “Celâleddî es-Suyûtî ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri (el-İtkân Örneği)”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011.
- İsfahânî, Hüseyin İbn Muhammed er-Rağîb. *Müfredatü Elfazi'l-Kur'ân*. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 1412/1992.
- İşler, Emrullah. “Secde Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu”. *İslamiyat* 1, sy. 3 (1998): 105-115.
- Kahraman, Halil İbrahim. “Sabır Kavramının Semantik Tahlili”. Yüksek Lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2018.
- Kanter Ekinci, Özden. “Râğîb İsfahânî'nin Kelam Anlayışı: Kelamda Semantik”. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2011.
- Kaplan, Mehmet. *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1993.
- Kara, Ömer. “el-Müfredat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 504-505. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Kara, Ömer. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Yakın Anlamlılık ve Nüans- Rağîb el-İsfahânî Örneği*. Van: Bilge Adamlar, 2007.
- Karagöz, Mustafa. *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Karaman, Hayrettin. v.dğr. *Kur'ân Yolu Tefsiri*. 5 cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003
- Kasapoğlu Akyol, Pınar. “Kullanım Şekilleri ve Geleneğiyle Kültürümüzde Toprak”. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi* sy. 1 (2012): 316-333.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur'ân'ı Anlamada Semantik Yöntem”. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 6, sy. 11 (2013): 105-178.

- Keskin, Mustafa. “Kur’ân’da H K M Kökünün Semantik Analizi”. Doktora tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2017.
- Kılıç, Hulusi. “Es-Sâhibî”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 35: 521-522. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Kıran, Zeynel ve Ayşe Eziler Kıran. *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006.
- Kocabaş, Şakir. *İslam’da Bilginin Temelleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Komisyon. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2001.
- Komisyon. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
- Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed. *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*. thk. Fâtıma Yusuf el-Haymî. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn 1425/2004).
- Mecme’u’l-Lügatü’l-‘Arabiyye bi’l-Kâhira, İbrahim Mustafa vdğr. *el-Mü’cemü’l-Vasît*. 2 cilt. (Kâhire: Dâru’d-Da’ve ts.) 1:164.
- Mevdûdî, Ebul-A‘lâ. *Tefhîmü’l-Kur’ân*. çev. Muhammed Han Kayanî v.dğr. 7 cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Miquel, Andre. *İslam ve Medeniyeti Doğuştan Günümüze*, çev. Ahmet Fidan ve Hasan Menteş. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi, 1991.
- Muhammed Ali Tehanevî, *Keşşafu Istalahati-l Fünûn*. thk. Ali Dahruc. Beyrut: Mektebetu Lübnan Nâşirûn, 1996.
- Mutçalı, Serdar. *el-Mu‘cemu’l-A‘rabiyyi’l-Hadîs Arapça Türkçe sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları 1995.
- Narol, Süleyman. “İnsan Kelimesinin Kur’ân’daki Kullanımları Bağlamında Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Bilimname* sy. 35 (2018): 477-504.
- Nâsiruddîn ebu Saîd Abdullah b. Ömer eş-Şîrâzî el-Beydâvî. *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl Tefsîru’l-Beydâvî*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer‘aşelî. 5 cilt. (Beyrut: Dâru İhyâu’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1418/1998), 1: 139.
- Nebîl ebu Haltem, Nebîl ez-Zeyn, Nazmî el-Cemel, Zühdî ebu Halîl. *Mevsûa‘ Ulûmü’l-Lüğati’l-A‘rabiyye (kavâi’d, sarf, belâğa, imlâ’)*. Amman: Dâr Üsâme li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 2009.

- Nîsâbü'rî, Nizâmüddin el-Hasen b. Muhammed. *Ġarâibü'l-Kur'ân ve Raġâibü'l-Fürkân*. thk. Eş-Şeyh Zekeriyya 'Umeyrât. 6 cilt. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996).
- Öğretici, Salih. "Semantik Açıdan Tefsirlerde İrade Kavramı". Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2015.
- Özdemir, Ahmet. "Kur'ân-ı Kerim'de SLM ve SLH Köklerinin Semantik İncelenmesi". Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.
- Özdemir, Metin. "Anlam Kaymasına Uğrayan Bir Kavram: Fasık". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sy. 2 (1998): 499-521.
- Özkırımlı, Atilla. *Türk Edebiyatı tarihi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2004.
- Öztürk Dağabakan, Fatma. "Toplumdilbilimsel Bir Kavram Olarak Kadın-Erkek Dil Ayrımına Türkçe ve Almanca Açısından Bir Yaklaşım". *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* sy. 47 (2012): 87-106.
- Öztürk, Mustafa. "Sadaka Kavramının Kur'ân'daki Anlam Çerçevesi-Semantik Bir Tahlil Denemesi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sy. 12 (2001): 457-487.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'ân-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Pak, Zekeriya. "Kur'ân'daki kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri". *Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sy. 3, (2004): 91-93.
- Palmer, Frank Robert, *Semantics -A New Outline-*, *Semantik -Yeni Bir Anlambilim Projesi-* çev. Ramazan Ertürk. Ankara: Kitabiyat, 2001.
- Reşit Rıza, Muhammed. *Tefsiru'l-Kur'ân el-Hakîm (el-Tefsiru'l-Menâr)*. (Mısır: Matbaatü'l-Menar, 1350/1931).
- Saraç, Mehmet Ali Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: Gökkuşbu, 2006.
- Sarı, Mevlüt. *el-Mevârid Arapça Türkçe Lügât*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1982.

- Seber, Abdulkerim. “Semantik-Delâlet Kavramlarının Mukayesesi ve Anlambilim Kavramının Muhtevasının Tespiti”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 sy. 2 (2013): 97-130.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed. *Bahru'l-'Ulûm*. thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcud, Zekeriyya Abdulmecid en-Nûtî. 3 cilt. (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993/1413).
- Serahsî, Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmet. *Usûlü's-Serahsî*. Beyrut: Daru'l-Marife, ts.
- Seyyid Kutup İbrahim Hüseyin. *Fî Zılâli'l-Ku'rân*. 6 cilt. (Kahire: Dâru'ş-Şürûk, 1412/1992).
- Sharıfov, Mukhammadyusuf. “Fahrettin Râzî'nin Amma Cüzü Tefsirinde Semantik Olgular”. Yüksek Lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi, 2018.
- Soysaldı, Mehmet. *Kur'ân'ı Anlama Metodolojisi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2001.
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn. *ed-Dürri'l-Mensûr*. 8 cilt. (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.).
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn. *el İtkan fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Şuayb el Arnavut. (Dımeşk: Mektebetü'r-Risâle Nâşirûn, 1429/2008).
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn. *el-Muzhir fi Ulûmi'l-Lüğa* (Kahira: Dâru't-Turâs, ts.),
- Şâtıbî, Ebu İshak İbrahim. *el-Muvâfakât*. Huber: Daru İbn Affan, 1417/1997.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Yemenî. *Fethu'l-Kadîr*. 6 cilt. (Dımaşk-Beyrut: Dâr İbn Kesîr, Dâr el-Kelimü't-Tayyib, 1994).
- Şihâbuddîn Mahmud b. Abdullah el-Hüseyinî el-Âlûsî. *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ves-Seb'î'l-Mesânî*. thk. Ali Abdulbârî 'Atıyye. 16 cilt. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1995).
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Mahmud Muhammed Şakir ve Ahmet Muhammed Şakir. 24 cilt. (Kahire: Mektebetu ibn Teymiye, ts.).

- Tarakçı, Muhammet. “Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19, sy. 1 (2010): 183-213.
- Toklu, Mehmet Osman. *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Topçu, Nurettin. *Psikoloji*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003.
- Tuzcu, Kemal. “Araplarda Etimoloji Çalışmaları”. *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* sy. I (2001): 66-71.
- Ullmann, Stephen. “Semantics-Anlambilimi-”. çev. Ahmet Kocaman. *Türk Dili Mecmuası* 38, sy. 322 (1978): 355-363.
- Uygur, Mermi. *Felsefenin Çağrısı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1984.
- Üçok, Necip. *Genel Dilbilim, Lenguistik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1947.
- Ülgen, Emrullah. “Akademik Tefsir Araştırmalarında İnterdisipliner Yöntem ve Önemi”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy. 10 (2017): 11-15.
- Ünal, A. Bülent. “Semantik Açısından Kur’ân’da Hilafet Kavramı”. Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1990.
- Ünsal, Ramazan. “Yahudi Kutsal Kitabı, Yeni Ahit ve Kur’ân-ı Kerim’de r d y kökünün Artsüremli İncelenmesi”. Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2018.
- Ünver, Mustafa. “Sinkronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur’ân Terminolojisi Oluşturmaya Doğru”. 3. *Kur’ân Haftası Kurân Sempozyumu* (1997).
- Vardar, Berke. v.dğr. *Semantik Akımları*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları, 1969.
- Vesek, Sait. “Doğan Özlem’de Hermeneutik”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2004.
- Watt, W. Montgomery. *Modern Dünyada İslam Vahyi*. çev. Mehmet S. Aydın. Ankara: Hülbe Yayınları, 1982.
- Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. çev. Oruç Aruoba. İstanbul: Bilim Felsefe Sanat Yayınları, 1985.

- Yakıt, İsmail. “Doğru Bir Kur’ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Sy. 1 (1995): 17-24.
- Yakıt, İsmail. “Sadreddin Konevi’nin Düşüncesinde İdrak ve Hakikat Bilgisi”. *Felsefe Arkivi*. sy. 28 (1991): 193-205.
- Yazır, Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1971.
- Yılmaz, Hasan. “Kur’ân Kelime ve İfadelerini Anlamada Kavram Tefsiri ve Semantik Analiz Yöntemi”. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2003.
- Yılmaz, Hasan. “Semantik Analiz Yönteminin Kur’ân’a Uygulanmasına Dair”. *Kur’ân ve Tefsir Akademisi Araştırmaları* 1, İstanbul, (2009).
- Yitik, Ali İhsan. “Vedalar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42:593-594. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Abdürrezzak el-Huseynî Mürtezâ. *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*. thk. Mecmû‘a mine’l-Muhakkikîn. 40 cilt. (İskenderiyye: Dâru’l-Hidâye, ts.).
- Zemahşerî, Cârullah Ebu’l-Kâsim Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavamidi’t-Tenzîli ve ‘Uyûni’l-Ekâvîli fi Vucûhi’t-Te’vîl*. thk. Âdil Ahmet Abdulmevcut ve Ali Muhammed Muavvız. 4 cilt. (Riyad: Mektebetü’l-Ubeykan, 1418/1998).
- Zemahşerî, Cârullâh Ebu’l-Kâsim Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *Esâsü’l-Belâğa*. thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnü’s-Sevd. 2 cilt. (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1998).
- Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi ulûmi’l-Kur’ân*. thk: Muhammed ebu’l-Fazl İbrahim (Kahire: Mektebetü Dâru’t-Turâs, 1957).

TABLÖLAR

Tablo 1 Semantik ve taksimi.....	68
Tablo 2. Mecaz ve kısımları.....	87
Tablo 3. Mezkûr cümlede teşbih-mecaz-istiâre tespiti.....	88
Tablo 4 Hars kelimesi ve anlamları.....	95
Tablo 5. <i>Hars</i> kavram alanı/Semantik sahası.....	131

ÖZGEÇMİŞ

1971 İstanbul'da doğmuştur. İslâmî İlimleri, özel çalışmalarla medrese metodu içinde; sarf, nahv, belâgat, usûl, mantık, kelam, hadis, tefsir dersleri görerek tahsil etmiştir. Çok sonra dâhil olduğu Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2013 yılında mezun olmuştur. Bireysel ders vermekle beraber, özel ve vakıflara ait eğitim kurumlarında İslâmî ilimlere dair öğretim ve seminer sunmak, -kısa bir süre müftülük bünyesinde de görev almak- suretiyle öğrendiklerini her yaş ve seviyeden kişilerle yaşam boyu paylaşmış, evladı kardeşi bazen ablası olan yüzlerce talebeyle teşrik-i mesaide bulunmuştur. Eğitim faaliyetlerine zaman zaman dernek çalışması ve yurt idareciliği ilave etmekte olan Selma Külçe, üniversite mezunu iki gencin annesidir.

